

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

TEFSİR KAYNAĞI OLARAK İBN SA'D'IN TABAKÂT'I

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep DEMİRYORGAN

ŞANLIURFA - 2016

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

TEFSİR KAYNAĞI OLARAK İBN SA'D'IN TABAKÂT'I

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep DEMİRYORGAN

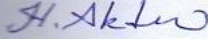
Danışman:
Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR

ŞANLIURFA - 2016

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 135201001 numaralı Zeynep DEMERYORGAN'ın hazırladığı "Tefsir Kaynağı Olarak İbn Sa'd'ın Tabakat'ı" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması, 24/11/2016 tarihinde, saat 11:00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

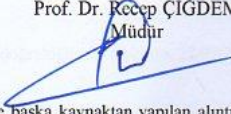
24/11/2016

(Düşman)
Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR

Üye
Doç. Dr. Celil ABUZER

Üye
Yrd. Doç. Dr. M. Yusuf YAGIR

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

21/7
2016
Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı :Zeynep DEMİRYORGAN
Öğrenci Numarası :135201001
Enstitü Anabilim Dalı :Temel İslam Bilimleri
Programı :Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe) : "Tefsir Kaynağı Olarak İbn Sa'd'ın Tabakat'ı"

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 88 sayfalık kısmına ilişkin, 27/07/2016 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 22'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığımı ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntuların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden herhangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

27/07/2016
Hazırlayan Öğrencinin
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 27/07/2016

Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
(İmzası)

ÖNSÖZ

Kuran'ı Kerim'in anlaşılmasında Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinin önemi herkesçe malumdur. Kur'an'ın Kur'anla tefsirinden sonra en önemli açıklayıcı Hz. Peygamberdir (sav). Daha sonra sırasıyla sahabe, tabiin ve onların takipçileri Kur'an'ın açıklanmasında büyük rol üstlenmişlerdir.

Hz. Peygamber (sav) Kur'an'ı bizzat yaşayarak ve gerektiğinde açıklama yaparak anlaşılmasına en büyük katkıyı yapmıştır.

İbn Sa'd'ın *Kitabü't-Tabakâti'l-Kebir* adlı eseri siyer ilmi açısından en kadim kaynak kitaplardandır. Eserin Hz. Peygamber, sahabe ve tabiin hakkında ihtiva ettiği bilgiler tefsir ilmi açısından büyük önem arz etmektedir. Böyle bir eserin tefsir ilmi açısından ihtiva ettiği değerlerin ortaya çıkmasını sağlamanın bu ilim açısından önemli olacağını düşündük. Bu nedenle söz konusu eseri tefsir ilmi açısından ele almaya karar verdik.

Söz konusu eseri incelemekle hem bir ilk dönem siyer kaynağını okumuş olacak hem de tefsirle alakalı rivayetleri ilk kaynaktan almış olacaktık. Bu sebepler konu seçiminde bize yardımcı olan saikler olmuştur.

Tabakat'ta tefsirle alakalı olan rivayetleri rivayeti nakleden kişiye göre derledik. Bunu yaparken de eserdeki sıraya göre tertitledik. Rivayetleri diğer tefsir kitaplarıyla karşılaştırarak sıhhatini tespit etmeye çalıştık. Karşılaştırdığımız kitaplarda konuyla alakalı farklı rivayet veya görüş varsa onlara da yer verdik. Böylece daha sağlıklı bir kıyas yapmayı amaçladık.

Çalışmamda benden her türlü desteğini esirgemeyen danışman hocam kıymetli Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR'e teşekkür ederim. Gayret bizden başarı Allah'tandır.

EKİM-2016

Zeynep DEMİRYORGAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
Konu Amaç ve Yöntem	1
İBN SA'D VE KİTABÜ'T-TABAKÂTİ'L-KEBİR ADLI ESERİ	3
1. İBN SA'D'IN HAYATI VE ESERLERİ	3
1.1. İbn Sa'd'ın Hayatı	3
2.2. İbn Sa'd'ın Eserleri	4
2. İBN SA'D'IN KİTABÜ'T-TABAKÂTİ'L KEBİR ADLI ESERİ	5
BİRİNCİ BÖLÜM	7
NEBEVÎ TEFSİR VE SAHABE KAVİLLERİ	7
1. NEBEVÎ TEFSİR	7
1.1. Nebevi Tefsire Dair Rivayetler	7
2. SAHABE KAVİLLERİ	17
2.1. Birden Fazla Rivayeti Bulunan Sahabeler	17
2.1.1. İbn Abbas'tan Gelen Rivayetler	17
2.1. 2. İbn Ömer'den Gelen Rivayetler	31
2.1. 3. Abdullah b. Mesud'dan Gelen Rivayetler	32
2.1. 4. Hz. Ömer'den Gelen Rivayetler	33
2. 1.5. Hz. Ali'den Gelen Rivayetler	34
2.1. 6. Ebu Hureyre'den Gelen Rivayetler	35
2.1. 7. Hişam b. Urve'den Gelen Rivayetler	36
2. 1.8. İbn Ebu Necih'ten Gelen Rivayetler	38

2. 1.9. Abdurrahman b. Ebu Leyla'dan Gelen Rivayetler.....	38
2.1. 10. Amr'dan Gelen Rivayetler	39
2.1. 11. Ebu'd- Duha'dan Gelen Rivayetler.....	40
2. 1.12. Kays b. Ubade'den Gelen Rivayetler.....	41
2.1.12. Abdullah b. Ömer'den Gelen Rivayetler	41
2. 1.13. Said b. el Müseyyeb'den Gelen Rivayetler.....	43
2. 1.14. Ebu Ubeyde b. Muhammed b. Ammar b. Yasir'den Gelen Rivayetler.....	44
2. 1. 15. Hz. Aişe'den Gelen Rivayetler	44
2.2. Bir Rivayeti Bulunan Sahabeler	47
2. 2. 1. El-Hakem'den Gelen Rivayet	47
2. 2. 2. Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'den Gelen Rivayet	48
2. 2. 3. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Cafer'den Gelen Rivayet.....	48
2. 2. 4. Muhammed b. el-Mürtefi'den Gelen Rivayet.....	49
2. 2. 4. Abdullah b. Zübeyr'den Gelen Rivayet	50
2. 2. 5. Ebu Avn'dan Gelen Rivayet	50
2. 2. 6. Dahhâk'tan Gelen Rivayet	51
2. 2. 7. Mahmud b. Lebid'den Gelen Rivayet.....	52
2. 2. 8. Abdullah b. Rafi'den Gelen Rivayet.....	53
2. 2. 9. Ubeyd b. Huneyn'den Gelen Rivayet	53
2. 2. 10. Ebu Rezîn'den Gelen Rivayet.....	54
2. 2. 11. eş-Şa'bi'den Gelen Rivayet	55
2. 2. 11. Ümmü Atıyye'den Gelen Rivayet.....	56
İKİNCİ BÖLÜM.....	58
TABİİN KAVİLLERİ VE İSRAİLİYYÂT	58
1- TABİİN KAVİLLERİ.....	58

1. 1. Mücahid'den Gelen Rivayetler	58
1. 2. İkrime'den Gelen Rivayetler	63
1. 3. Katâde'den Gelen Rivayetler	65
1. 4. Said b. Cübeyr'den Gelen Rivayetler	67
1. 5. ez-Zührî'den Gelen Rivayetler	69
1. 6. el-Hasan'dan Gelen Rivayetler	71
1. 7. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den Gelen Rivayetler	72
1. 8. İbn Şihab'dan Gelen Rivayet	73
1. 9. Süleyman'dan Gelen Rivayet	75
1. 10. Zeyd b. Vehb'den Gelen Rivayet	75
1. 11. Ömer b. Abdulaziz'den Gelen Rivayet	76
1. 12. İbn Ulase'den Gelen Rivayet	77
1. 13. Alkame b. Kays'dan Gelen Rivayet	77
2- İSRAİLÎ HABERLER	78
2.1. Hz. Adem'in Çocuğuna İsim Vermesi	78
2.2. Garanik Rivayeti	81
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	87

KISALTMALAR

b.	: İbn. Bin, Oğlu
bt.	: Bint, kızı
c.	: Cilt
(c.c)	: Celle Celaluhu
çev.	: Çeviren
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
m.	: Miladî
M.	: Mütercim
(r.a)	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
(s.a.v)	: Sallallahu aleyhi vesellem
thk.	: Tahkik
t.y	: Basım tarihi yok
v.	: Vefat
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Basım yeri yok

TEFSİR KAYNAĞI OLARAK İBN SA'D'IN TABAKÂT'I

ÖZET

Bu çalışma İbn Sa'd'ın "*Kitabü't-Tabakâti'l-Kebir*" adlı eserini tefsir ilmi açısından incelemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, eserde rivayet tefsirine konu olan doksan beş ayetin incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma, tefsirle ilgili iki rivayetin uydurma olduğunu dört rivayetin de İsrailiyyat ve zayıf olduğunu göstermiştir. Hz. Peygamberin (sav) ayetler karşısındaki tutum ve davranışları, ayetler hakkında sorulan sorulara verdiği cevaplar ve yaptığı açıklamalar tefsir eserlerinde olduğu gibi bu eserde de yer aldığı belirlenmiştir. Aynı şekilde sahabe ve tabiinin de ayetler hakkındaki görüş ve yorumlarına rivayet tefsirlerinde olduğu gibi bu çalışmada da yer verildiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Ayet, tefsir, sahabe, tabiin, rivayet, İsrailiyyat.

KITAB AL-TABAQAT OF IBN SA'D AS A SOURCE OF TAFSIR

ABSTRACT

This research studies “Kitab Al-Tabaqat Al-Kabir” of Ibn Sa’d in terms of science of tafsir (exegesis). It aims to examine ninety-five verses which are subject of narrative based exegeses.

This study has showed that two of the narratives related to tafsir are false while four of them belong to Israiliyyat and are weak. It has been found out that like tafsir books, this work comprises the attitudes of the Prophet Muhammad towards the verses and his behaviors, his answers to the questions about the verses and his explanations. In addition, it has been observed that like narrative based tafsirs, it also contains the opinions and the comments of the Sahabah (the companions of the Prophet) and the Tabi’in (the second generation) on verses.

Keywords: Verse, tafsir, sahabah, tabi’in, narration, Israiliyyat.

GİRİŞ

Konu Amaç ve Yöntem

İbn Sa'd'ın *Tabakât* adlı eseri siyer literatüründeki önemli eserlerden biridir. Bu eser tefsir ilmi açısından da önemli bilgiler içermektedir. Özellikle Hz. Peygamberin (sav) yaşantısı, ayetler karşısındaki tavrı tefsir ilmine ışık tutacak niteliktedir. Bunun yanında sahabe ve tabiin kavilleri, esbab-ı nüzule dair rivayetler eserde yer alan ve aynı zamanda tefsire ışık tutan bilgilerdir.

Söz konusu eserde geçen tefsire konu olan tüm malumatlar çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Eserde Hz. Peygamber (sav), sahabe ve tabiinin ayetler karşısındaki tutumları, izahları, yorum ve açıklamaları Tefsir ilmi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu minvaldeki tüm rivayet ve bilgiler çalışma alanımıza girmektedir.

Bu çalışmadaki amacımız ilk dönem kaynak bir siyer kitabından tefsir ilmiyle alakalı, tefsire konu olan ve tefsire katkı sağlayan rivayetleri derleyip ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bunu yaparken eserdeki tertip usûlüne göre sıraladık. Önce Hz. Peygamber, sonra sırasıyla sahabe ve tabiin büyüklerinin rivayetlerine yer verdik. Belli bir sahabe veya tabiinden gelen birden fazla muhtelif rivayeti o sahabenin veya tabiinin adı altında sıraladık. Bu vesileyle bir raviden gelen farklı rivayetler bir başlık altında toplanmış oldu.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Tabakat'ta dört yüz civarında ayet geçmektedir. Ancak bunların çoğu tefsirle alakalı olmayan, Hz. Peygamber (sav) ashab veya tabiinin belli bir olay karşısında zikrettiği ya da sözlerine delil getirmek için okuduğu ayetlerdir. Eserde esbabı nüzulle de alakalı birçok rivayet geçmektedir. Ancak onlar da başka bir çalışmanın konusu olduğu için onlara da fazla değinmedik. Çalışmamızda sırasıyla Hz. Peygamber, sahabe ve tabiin kavillerine yer verdik. Tespit edebildiğimiz ölçüde de birkaç İsrailî haber zikrettik.

Çalışmamızda derlediğimiz rivayetleri diğer tefsir kitaplarıyla da karşılaştırarak mukayese yapmaya çalıştık. Böylece rivayetlerin sıhhatini de tespit etme amacı güttük. Özellikle en eski Kur'an tefsirlerinden olan Taberi ile karşılaştırma yapmayı tercih ettik. Bunun dışında diğer rivayet tefsirleri ve hadis kitaplarıyla da bazı mukayeseler yaptık.

Konu ile alakalı müfessirlerin görüşü ve görüşlerine delil getirmek için naklettikleri rivayetlere de yer verdik. Tercihe şayan görüşe götürecektir bir karine varsa onu da belirttik.

Çalışmamızı giriş ve iki ana bölümde inceledik. Giriş bölümünde İbn Sa'd ve eseri Tabakât'tan bahsettik. İlk bölümde nebevî tefsir ve sahabe kavillerine yer verdik. İkinci bölümde ise tabiî kavilleri ve israilî haberlere yer verdik. Nüzul sebepleri farklı bir çalışmanın konusu olduğu için onlara değinmemeyi tercih ettik. Ancak bazı sahabe veya tabiînin sebep-i nüzule konu olacak rivayetlerine değindik. Sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yaparak çalışmamızı sonlandırdık.

İBN SA'D VE KİTABÜ'T-TABAKÂTİ'L-KEBİR ADLI ESERİ

1. İBN SA'D'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. İbn Sa'd'ın Hayatı

Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir adlı eseriyle tanınan Muhammed b. Sa'd Basra'da doğdu. Doğum tarihi ile ilgili ilk dönem kaynaklarda bir bilgi yoktur. Ancak Zehebi (v. 1348) doğum tarihiyle ilgili iki farklı tarihten söz etmektedir. Bunlardan biri h.160 (m.777), diğeri h. 168 (m. 784) tarihleridir. Ancak bunlardan tercih edilmesi gereken ikincisidir. Çünkü doğum tarihindeki bu farklılığa dikkat etmeyen kaynaklar vefat tarihi konusunda neredeyse mütefiklerdir. Onlara göre İbn Sa'd , h. 260 (m.845) yılında 62 yaşındayken vefat etmiştir. Dolayısıyla bu tarih dikkate alındığında h. 168 yılında doğduğu ortaya çıkmaktadır.¹

İbn Sa'd hadis otoriteleri ve alanında uzman alimler tarafından güvenilir bir alim olarak kabul edilmiştir. Hatib El-Bağdadi (v. 1071) ve İbn Nedim (v. 990) gibi alimler onun kendi alanında yeterli, güvenilir ve adalet sahibi bir alim olduğu görüşündedirler.

Kendi döneminin büyük alimlerinden ders almış, kendisi de önemli alimlere hocalık yapmıştır. En önemli hocası şüphesiz Vakıdî'dir.(v. 207/823) Vakıdî dışında Ebu Nu aym el-Fadl b. Dükeyn'den (v. 219 h/834), Bağdat muhaddisi diye anılan Affân b. Müslim'den (v. 220/835), tarihçi ve ensâb âlimi Medâinî'den (v. 228/843), dil ve edebiyat âlimi Ebû Zeyd el-Ensârî'den (v. 215/830) hadis âlimi ve hafız Süfyan b. Uyeyne'den (v. 198/814) ve hadis âlimi Hâlid b. Mahled'den (v. 213/828) dersler almıştır.

¹ Mustafa Fayda, "İbn Sa'd, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 20, s. 295.

İbn Sa'd önemli talebeler de yetiştirmiştir. En önemli talebelerinden biri neredeyse hocası kadar şöhret bulan tarihçi ve nesep âlimi Ahmed b. Yahya b. Hâlid el-Belâzürî'dir (v. 279 /892). Bunun dışında nahiv ve dil âlimi olan Ahmed b. Ubeyd (v. 278/891), muhaddis ve büyük bir mutasavvıf olan Ebû Bekir b. Ebü'd-Dünya (v. 281/894), hadis âlimi el-Hâris b. Muhammed b. Ebû Üsâme (v. 282 /895) ve Tabakât'ın da râvilerinden olan el-Hüseyn b. Muhammed b. Abdurrahman b. Fehm el-Bağdâdî (v. 289 h/901 m) de onun önemli talebeleri arasındadır.

İbn Sa'd'ın en önemli hocası Vakıdî İslam Tarihi ve siyer alanında çok önemli bir alimdi. Ancak hem kendi dönemindeki hem de daha sonraki alimler tarafından eleştiriye tabi tutulmuştu. Ancak İbn Sa'd bunlara aldırılmayıp hocasından istifade etmiş onun katipliğini yapmıştır. Katibü'l-Vakıdî diye de anılmıştır. Hocasını eleştirenler bile İbn Sa'd'ın güvenilir olduğunu kabul etmişlerdir.

İbn Sa'd Abbasi devletinin siyasi olarak çalkantılı dönemlerine şahit olmuştur. O dönemde siyasi olarak tartışılan Halku'l Kuran meselesine tanıklık etmiş sarayda sorgulananlar arasında da bulunmuştur.

Eser telif etmede kendi döneminin özelliklerine de yer vermiştir. İlk iki ciltte konularına göre bir tasnif görülürken (ale'l-ebvab) diğer ciltlerde kişilere göre (ale'r-ric) bir tasnif görülmektedir.

İbn Sa'd kendinden önceki bilgileri nakletmede döneminin imkanlarını en iyi şekilde kullanmış iyi bir nakilcidir. Bunun yanında tespit edemediklerine değinmiş, eklemeler ve değerlendirmeler yapmaya çalışmıştır. Bu özelliğiyle kendisinden sonrakilere iyi bir örnek olmuştur.²

2.2. İbn Sa'd'ın Eserleri

1-Kitabü't-Tabakâti'l-Kebir

2- Kitabü't-Tabakâti's-Sağir

3-et-Tarih

² İbn Sa 'd, Muhammed b. Sa 'd b. Menî el-Haşimî el-Basrî, *Kitabü't -Tabakâti'l – Kebîr*, çev. Komisyon, 1. baskı, İstanbul, Siyer Yayınları, 2014, c. 1, s. xiv-xvii.

4- Ahbârü'n-Nebi

5- el-Kasidetü'l-Hülvaniyye fi'fihari'l- Kahtaniyyin ale'l-Adnaniyyin

6- ez-Zuhrufu'l-Kasri fi Tercemeti Ebi Said el-Basrî³

2. İBN SA'D'IN KİTABÜ'T-TABAKÂTİ'L KEBİR ADLI ESERİ

İbn Sa'd'ın bu kitabı İslam tarihinde tabakat alanında günümüze kadar gelmiş en özgün ve en eski kitaptır. Kitabın ilk iki cildi siyer ve megazi kitapları arasında sayılmaktadır. Diğer ciltler ise tabakât kitapları arasında zikredilmektedir. Siyer ve megazi alanında İbn İshak'ın İbn Hişam yoluyla günümüze gelen *es-Siretü'n-Nebeviyye* ve Vakıdî'nin *Kitabü'l-Megazi* eserlerinden sonra üçüncü eser sayılsa bile Tabakât kitaplarının ilki sayılmaktadır.

Bu eser İslam Tarihi alanında kendisinden sonra yazılan eserlere hem örneklik hem de kaynaklık etmiştir. İslam Tarihçileri eserlerindeki birçok malumatı İbn Sa'd sayesinde nakletmişlerdir. Önemli İslam tarihçilerinden ve İbn Sa'd'ın da talebelerinden olan Belazurî, *Fütuhu'l-Buldan* ve *Ensâbü'l-Eşrâf* isimli eserlerini telif ederken Tabakât'tan çok faydalanmıştır.

Tabakât kitabındaki “Peygamberlik Alametleri” isimli bölüm sahasında bir ilktir. Ondan önce bu konu hakkındaki bilgiler dağınıktı. İbn Sa'd Hz. Peygamberin (sav) peygamberlik delilleri, şemail ve sıfat konusundaki rivayetleri toparlamış, konu bütünlüğü içerisinde takdim etmiştir. Bu sayede kendisinden sonra yazılan *Delâilü'n-Nübüvve* isimli eserlere de kaynaklık ve örneklik etmiştir.

Bilindiği gibi sahabe asrı ve onu takip eden tabiin ve tebe-i tabiin asırları İslam Tarihinin en hayırlı üç neslidir. Bu üç nesil İslam'ı anlamada ve gelecek nesillere aktarmada kilit rol oynayan nesillerdir. Bu da her Müslümanın bu nesilleri öğrenme tanınması gerekliliğini göstermektedir. İbn Sa'd da bu üç nesli sırasıyla bize öğretmekte bizi bu konuda bilgilendirmektedir.

³ Mustafa FAYDA, “İbn Sa'd”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 20, s. 296-297.

Eserinin ilk cildinde Hz. Peygamberin (sav) nesebi, doğumu, çocukluğu, risaletten önceki hayatı ve peygamberliğinden sonraki yaşantısını anlatır. İkinci ciltte ise Hz. Peygamberin gazve ve seriyyeleri, hastalanışı ve vefatını anlatır.

Daha sonra İbn Sa'd en hayırlı nesil olan sahabe hayatını anlatmaya başlar. Bedir Savaşı'na katılanlardan başlayarak sahabelerin hayatını anlatır ve 6 cilt bu şekilde devam eder. Bundan sonra Medineli tabiinden başlayarak tabiini anlatmaya başlar. Tebeu't-tabiinden de bahseder. Son ciltte de hanım sahabilerden bahseder.

İbn Sa'd Tabakât'ında ismi geçen mekanları tasvir etmiş, mekanlar hakkında bilgi vermiştir. Genç yaşlarda iken Medine'ye gitme fırsatı bulan İbn Sa'd Hz. Peygamberin (sav) gazve ve seriyyelerinin yapıldığı yerleri görmüş o mekanlara şahit olmuştur. Konuyu anlatırken mekanın tasvirini yapmış, detaylar hakkında bilgi vermiştir.

Konuyu anlatırken İbn Sa'd canlı bir üslup kullanır. Örneğin bir sahabeyi anlatacağı zaman onun nesebinden söz eder. Anne, baba ve kardeşlerinden bahseder. Yetiştığı ortamdan, yaşadığı yerlerden söz eder. Hz. Peygamberle tanışmasından ve ne zaman Müslüman olduğundan bahseder. Özellikle Hz. Peygamberle olan hatıralarını önemser ve bunlara değinir. Böylelikle okuyucuyu sıkmaz. Anlattığı kişinin dış görünüşüne de değinir. Bununla ilgili rivayetleri sıralar. Böylece okuyucunun merakını celbedip olayın içine çekmeye çalışır. Bu yönüyle de klasik siyer kaynaklarından farkını ortaya koyar.⁴

⁴ İbn Sa'd, c. 1, s. xviii-xxiii.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEBEVİ TEFSİR VE SAHABE KAVİLLERİ

1. NEBEVİ TEFSİR

Bu bölümde Hz. Peygamberin ayetler karşısındaki tutum, söz ve davranışlarını gösteren rivayetler yer almaktadır. Hz. Peygamberin Kur'an'ı tefsir etmedeki yeri ve rolü herkesçe malumdur. Allah resulünün (sav) tefsiri bazen mücmeli beyan etmek, müşkil lafzı açıklamak, âmmı tahsis etmek, mutlağı takyid etmek, lafzın manasını ve ilgili manalarını açıklamak şeklindeydi.⁵ Bu yönüyle Hz. Peygamber (sav) Kur'an'ın açıklayıcısı ve tamamlayıcısıdır.

Bu bölümde Hz. Peygambere isnad edilen 12 rivayet mevcuttur. Bunlardan bir kısmı Hz. Peygamberin (sav) ayet karşısındaki tutumunu, bir kısmı ayeti açıklamak için söylediği sözler, bir kısmı da kendisine ayet hakkında sorulan sorulara verdiği cevaplar şeklindedir.

1.1. Nebevi Tefsire Dair Rivayetler

Hz. Peygambere isnat edilen bu on iki rivayeti şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Allah, “*En yakın akrabalarını uyar*”⁶ ayetini Peygamber’e (sav) indirdiği zaman Hz. Peygamber *Merve* tepesinin üzerine çıktı ve “*Fihri’nin çocukları gelsin.*” dedi. Kureyş kabilesi onun yanına geldi. Ebû Leheb b. Abdülmuttalib, “İşte Fihri’nin çocukları senin yanında.” dedi. Resûlullah (sav), “*Gâlib’in çocukları gelsin.*” dedi. Bunun üzerine Fihri’nin çocukları olan el-Hâris ve Muhârib’in çocukları geri gittiler. Resûlullah (sav) , “*Lüey b. Gâlib’in çocukları gelsin.*” dedi. Bunun üzerine

⁵ er-Rumi, Fehd b. Abdurrahman, *Usulü’-t-Tefsir ve Menahicuhu*, 4. Baskı, Riyad, Mektebetü’t-Tevbe, 1419 h. s. 19.

⁶ Şuarâ 26/214.

Teymü'l-Edrem b. Gâlib'in çocukları geri döndüler. Resûlullah (sav), "*Ka'b b. Lüey'in çocukları gelsin.*" dedi. Bunun üzerine Âmirb. Lüey'in çocukları geri döndüler. Resûlullah (sav), "*Mürre b. Ka'b'in çocukları gelsin.*" dedi. Bunun üzerine Benî Adî b. Ka'b ve Amr b. Husays b. Ka'b b. Lüey'in çocukları olan Sehm ve Cumah'ın çocukları geri döndüler. Resûlullah (sav) , "*Kilâb b. Mürre'nin çocukları gelsin.*" dedi. Bunun üzerine Mahzûm b. Yakaza b. Mürre ve Teym b. Mürre'nin çocukları geri döndüler. Resûlullah (sav) , "*Kusay'ın çocukları gelsin.*" dedi. Bunun üzerine Zühre b. Kilâb'ın çocukları geri döndüler. Resûlullah (sav), "*Abdümenâf'in çocukları gelsin.*" dedi. Bunun üzerine Abdüddâr b. Kusay, Esed b. Abdüluzâ b. Kusay ve Abd b. Kusay'ın çocukları geri döndüler. Ebû Leheb: "İşte bunlar Abdümenâf'in çocukları! Söyle!" dedi. Resûlullah (sav) şöyle dedi: "*Allah, yakın akrabalarımı uyarmamı emretti. Kureyş'ten bana en yakın olanlar sizlersiniz. Şüphesiz ki siz 'Lâ ilahe İllallah' demedikçe, sizin için Allah'ın yanında bir pay ya da ahirette bir nasib elde etme gücüne sahip değilim. (Bunu söylediğiniz takdirde) Rabbinizin yanında sizin için şahitlik yapacağım. Araplar, bunun sayesinde size itaat eder, Acemler de bununla size boyun eğer.*" Ebû Leheb, "Yazıklar olsun sana, bunun için mi bizi buraya çağırdın?" dedi. Bunun üzerine Allah, "*Ebû Leheb'in elleri kurusun!*"⁷ ayetini indirdi. Allah bu ayette, "Ebû Leheb'in elleri hüsrana uğradı" buyuruyor⁸.

Buna benzer bir rivayet Semerkandi'de (v. 373 h.) de geçmektedir. Söz konusu rivayet İbn Abbas'tan naklen şöyledir: "*Yakın akrabalarını uyar*" ayeti nazil olduğunda Allah Rasulü Safa tepesine çıktı ve insanlara seslendi: " Ey Hişamoğulları, ey Abdulmuttaliboğulları şu dağın ardında size doğru gelen atların olduğunu söylesem bana inanır mıydınız? Onlar da, 'evet' cevabını verdiler. Bunun üzerine Allah Rasulü, 'Sizi yakın olan acıklı bir azapla uyarıyorum.' Bunun üzerine Ebu Leheb: 'Yazıklar olsun sana, bizi bunun için mi topladın?' dedi. Bunun üzerine "*Ebu Leheb'in elleri kurusun*" ayeti nazil oldu.⁹

⁷ Leheb 111/1.

⁸ İbn Sa 'd, c. 1, s. 60-61.

⁹ es-Semerkandî, Ebu Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulum*, yy. ty. c. 2, s. 570.

Aynı rivayet farklı lafızlarla İbn Kesir’de (v. 774)¹⁰ ve er-Razi’de (v. 606 h.) de geçmektedir.¹¹

Buhari de Sahih’inde bu rivayete farklı lafızlarla yer vermiştir. Burada geçen rivayete göre de Hz. Peygamber ilgili ayet nazil olduğunda Safa Tepesine çıkıp halkına öyle seslenmiştir.¹²

İncelediğimiz muhtelif eserlerde rivayet, Hz. Peygamber (sav)’in söz konusu ayet nazil olduğunda Merve tepesine değil Safa tepesine çıktığı şeklindedir. Bu da Hz. Peygamber (sav) in Safa tepesine çıkmış olması ihtimalini güçlendirmektedir. Tercihe şayan görüşün de bu olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla İbn Sa’d’ın Merve Tepesi ile alakalı olan bu görüşte tek kaldığı görülmektedir.

2- Bana el-Heyssem b. Adî et-Tâî haber verdi; dedi ki: Bana Mücâhid b. Sa’îd ve Zekeriyâ b. Ebû Zaide haber verdiler. Onlar da eş-Şa’bî’den rivayet etti; dedi ki:

Resûlullah (sav) ilk başlarda mektuplarını Kureyş’in yazdığı gibi “*Bismike Allahümme*” şeklinde yazıyordu. Nihayet “*Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah’ın adıyla (Bismillah).*”¹³ Ayeti nazil olunca Resûlullah (sav) da “*Bismillah*” şeklinde yazdı. Sonra “*De ki: İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O’na hastır.*”¹⁴ Ayeti nazil olunca Resûlullah (sav) “*Bismillahirrahman*” şeklinde yazmaya başladı. Daha sonra “*Bana, Rahman ve Rahim Olan Allah’ın Adıyla başlayan ve Süleyman’dan gelen bir mektup bırakıldı.*”¹⁵ Ayeti nazil olunca Resûlullah (sav) da (mektuplarının başında) “*Bismillahirrahmanirrahim*” diye yazmaya başladı.¹⁶

Benzer bir rivayet Meymun b. Mihran’dan naklen Sa’lebî’de de geçmektedir. Oradaki rivayette Allah Resulü (sav) “*Bismillahirrahmanirrahim*” şeklinde yazınca,

¹⁰ İbn Kesir, Ebu’l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru Kurani’l-Azim*, yy. Daru Tayyibe, thk. Sami b. Muhammed Selame, ty. c. 6, s. 166.

¹¹ er-Razi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin Et-Teymî, *Mefatihu’l-Gayb*, 3. baskı, Beyrut, Daru İhyai’t -Turasi’l-Arabi 1420 h. c. 24 s. 536.

¹² Buhari, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah el- Buhari, *Sahihi Buhari*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır, 1. baskı, Şam, Daru Tavku’n- Necat, h. 1422, c. 6, s. 179.

¹³ Hûd 11/41.

¹⁴ İsrâ 17/110.

¹⁵ Neml 27/30.

¹⁶ İbn Sa’d, c. 1, s. 251.

müşrikler; “Rahim’i biliyoruz ancak Rahman nedir bilmiyoruz” dediler. Bunun üzerine “*De ki: İster Allah deyin ister Rahman deyin...*” ayeti nazil oldu.¹⁷

Aynı rivayet bazı lafız farklarıyla İbn Kesir’de de geçmektedir.¹⁸

Taberi’deki rivayet ise şöyledir: Allah Resülü (sav) Hudeybiye’de ‘Bismillahirrahmanirrahim’ yazınca müşrikler; “Biz Rahim’i biliyoruz ancak Rahman’ı bilmiyoruz. Ancak ‘bismikallahümme’ yazarsan kabul ederiz” dediler. Bunun üzerine *Onlar rahmanı inkar ediyorlar. De ki: O benim Rabbimdir...*¹⁹ ayeti nazil oldu.²⁰

İncelediğimiz muhtelif tefsir ve hadis kitaplarına göre İbn Sa’d bu konuda diğer müelliflerle mutabıktır.

3- “Resûlullah (sav) *Bi’rü Ma’üne* şehitlerine üzüldüğü kadar hiçbir şehide üzülmemiştir. Allah onlar hakkında “*Kavmimize Rabbimize kavuştuğumuzu, onun bizden razı olduğunu ve bizim de ondan razı olduğumuzu bildirin.*” ayetini indirdi. Ancak bu ayet daha sonra neshedildi. Hz. Peygamber (sav), “*Allah’ım! Benî Âmir kabilesini hidayet et ve Âmir b. Tufeyl’den intikamımı al*” dedi ve ona beddua etti.²¹

Bu rivayetle alakalı tefsir ve hadis kaynaklarında herhangi bir malumata ulaşamadık. Neshedildiği iddia edilen ayet hakkında da tefsir kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlamadık. Dolayısıyla İbn Sa’d’ın da senetsiz olarak rivayet ettiği bu rivayetin asılsız olduğu kanaatindeyiz.

4- Bize Yunus b. Muhammed el-Müeddib haber verdi; dedi ki: Bize Mücemmi b. Ya’kûb haber verdi; dedi ki: Bana babam anlattı. O amcası Abdurrahman b. Yezîd’den, o da Mücemmi b. Cârîye’den şöyle dediğini rivayet etti:

Hudeybiye’ye Resûlullah (sav) ile katıldım. Oradan dönüşümüz sırasında bir de baktım ki, insanlar develerini durdurdular. Birbirlerine “İnsanlara ne oluyor?” diye soruyorlardı. “Allah, Resûlullaha (sav) vahiy indiriyor.” dediler. [Dedi ki:] Beraberce heyecanla devam ettik. Resûlullah’ın (sav) *Kurâü’l-Gamîm’de* durduğunu gördük.

¹⁷ Sa’lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Salebi, *Keşfü’l-Beyan An Tefsiri’l-Kuran*, Beyrut, Daru İhyai’t-Turasi’l Arabi, ty, c. 6, s. 141.

¹⁸ İbn Kesir, c. 6, s. 120.

¹⁹ Rad 13/30.

²⁰ Taberi, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galip el-Âmili, Ebu Cafer et-Taberi, *Camiu’l-Beyan fi Te’vili’l-Kuran*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, yy. Müessesetü’r-Risale, ty. c. 16, s. 446.

²¹ İbn Sa’d, c. 2, s. 53.

Görüşmek istediği insanlar yanında toplanınca onlara, “*Şüphesiz sana apaçık bir fetih verdik.*”²² ayetini okudu. Muhammed’in (sav) ashabından biri, “Ey Allah’ın Resulü! Bu, fetih midir?” dedi. Peygamber (sav) ona, “*Nefsim yed-i kudretinde olan Allah’a yemin ederim ki, kesin fetihtir.*” dedi²³

Bu rivayet aynı senetle ve aynı lafızlarla Taberi’de de zikredilmiştir.²⁴

Allah Rasulü (sav) bu ayetle alakalı olarak “*Bu gece bana öyle bir sure nazil oldu ki o üzerine güneşin doğduğu her şeyden daha hayırlıdır.*” Sonra da bu ayeti okudu.²⁵

İbn Kesir de bu ayetin hicretin 6. Yılında zilkâde ayında Hudeybiye dönüşü nazil olduğunu söyler. İbn Mes’ud’dan da şunu rivayet eder: “Siz fethi Mekke’nin fethi zannediyorsunuz, biz ise fethin Hudeybiye barışı olduğunu addediyoruz.”²⁶ Bu rivayeti Buhari de Berâ’dan naklen rivayet eder.²⁷

Bu fetih konusunda farklı görüşler serdedilmiştir. Katade, Enes’ten rivayetle Mekke’nin fethi demiştir. Mücahid Hayber’in fethi demiştir. Bir grup da Hudeybiye Barışı olduğunu söylemiştir.²⁸

Bizce Taberi ve İbn Kesir’in tercih ettiği görüş olan Hudeybiye Barışı olduğu görüş daha tercihe şayan görünmektedir.

5- Fetih günü Resûlullah (sav) Mekke’deyken Safvân b. Ümeyye b. Halef, Ebû Süfyân b. Harb ve el-Hâris b. Hişâm’a haber saldı. Ömer dedi ki: Allah onların neler yaptıklarını onlardan daha iyi bilen birisine fırsat verdi, dedim. Resûlullah (sas) ise onlara, “*Benimle sizin durumunuz Yusuf’un kardeşlerine ‘Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O merhametlilerin en merhametlisidir.*”²⁹ dediği gibidir” dedi. Ömer sonra şöyle dedi: Bu arzu etmediğim davranışından dolayı Peygamber’den haya ettim. Resûlullah (sav) onlara söylediğini söyledi.³⁰

²² Fetih 48/1.

²³ İbn Sa’d, c. 2, s. 108.

²⁴ Taberi, c. 22, s. 202.

²⁵ Sa’lebi, c. 9, s. 40.

²⁶ İbn Kesir, c. 7, s.325.

²⁷ Buhari, c. 5, s. 122.

²⁸ Begavi, c. 4, s. 222.

²⁹ Yusuf 12/92.

³⁰ İbn Sa’d, c. 2, s. 145.

Hz. Peygamberin (sav) Mekke'nin fethi sonrasında bu ayeti okuduğu Beyhaki'nin *Sünenü'l-Kübra'sında* da mevcuttur.³¹

Anladığımız kadarıyla Hz. Ömer burada Allah Resulünün (sav) onları azarlayacağını onları kınayacağını düşünmüştür. Ancak Allah Resulü öyle yapmayınca Hz. Ömer mahcup olmuştur.

6- Bize Kabîsa b. Ukbe haber verdi; dedi ki: Bize İsrâîl haber verdi. O Câbir'den, o Avn'dan, o Sa'îd b. Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

*"Allah'ın yardımı ve fetih gelince..."*³² suresi Allah'tan bir davetçi ve dünyayla vedalaşmaktır.³³

Peygamber, *"Ey Allah'im! Seni tesbih eder (eksik sıfatlardan uzak tutar) ve Sana hamd-ü sena ederim! Beni bağışla."* derdi. *"Allah'ın yardımı ve fetih gelince..."*³⁴ suresi inince, *"Ey Allah'im! Seni tesbih eder (eksik sıfatlardan uzak tutar) ve Sana hamd-ü sena ederim! Benî bağışla! Şüphesiz tevbeleri en çok kabul eden ve merhametli olan Sensin Sen!"* diye dua etti.³⁵

İbn Abbas bu ayetle ilgili olarak Allah Resulünün ecelinin yaklaştığını anlادığını söylemiştir. Hz. Ömer de bunu tasdik etmiştir.³⁶

Sa'lebi bu rivayetle ilgili olarak Allah Resulünün "nefsim bana ağır geldi" dediğini rivayet etmiştir. Çünkü ruhunun da bu sene kabzedildiğini söylemiştir.³⁷ Müfessirlerin çoğunluğu da bu fethin Mekke'nin fethi olduğu kanısındadır. Ancak Medain'in fethi diyen alimler de vardır.³⁸

7- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bana Şibl b. el-A'lâ anlattı. O da babasından şöyle rivayet etti:

³¹ Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Hüsrevcerdî el-Horasanî Ebu Bekir el-Beyhaki, *Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, 3. Baskı, Beyrut, Daru Kütübi'l-İlmiyye, 2003, c. 9, s. 199.

³² Nâsr 110/1-3.

³³ İbn Sa 'dc. 2, s. 198.

³⁴ Nasr 110/1.

³⁵ İbn Sa 'd, c. 2, s. 197.

³⁶ Buhari, c. 6, s. 9.

³⁷ Sa'lebi, c.10 s. 318.

³⁸ Sa'lebi, c. 10, s. 320.

Peygamber (sas) vefat edeceği sırada Fâtıma (r.anha) ağladı. Peygamber ona, “Kızım! Ağlama! Ölürsem, *“İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci’ûn! (Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aitiz ve şüphesiz O’na döneceğiz.)*”³⁹ de. Bu sözler, her insanın her musibetini telafi eder.” dedi. Fâtıma, “Ey Allah’ın Resulü senden de mi?” dedi. Resûlullah (sas), *“Evet, benden de”* dedi⁴⁰.

Benzer bir rivayet Begavi’de de geçmektedir. Oradaki rivayet Ümmü Seleme’den naklen şöyledir: Allah Rasulü şöyle buyurdu: “Kime bir musibet geldiğinde *İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci’ûn* deyip Allah’tan ecrini isterse, Allah ona ecrini verir ve o musibetten bir hayır ihsan eder.”⁴¹

Aynı rivayet birkaç lafız farkıyla Müslim’de de geçmektedir.⁴²

Başka bir rivayette Allah Rasulü; “Mümine eziyet veren her şey musibettir” demiştir.⁴³

8- Ebû Hureyre’den şu rivayet edildi:

“Allah Resulü (sav), şehit edildiği yerde Hamza’nın başucunda durdu. Kalbine ondan daha fazla acı veren bir acının asla olmadığı bir manzaraya baktı. Ona müslle yapıldığını gördü ve dedi ki: *‘Allah’ın rahmeti senin üzerine olsun! Gerçekten sen benim bildiğim zamandan beri akrabaları çok ziyaret eden, bolca hayır işleyen bir kişiydin. Senden sonra gelenler şayet sana üzülmeselerdi Allah seni değişik ruhlardan diriltinceye kadar seni burada bırakmayı arzu ederdim. Allah’a yemin olsun ki, senin yerine onlardan yetmiş kimseye müslle yapmak benim boynumun borcudur.*” Peygamber (sav) orada dururken Cibril, Nahl Sûresinin sonundaki şu ayetleri indirdi: *“Şayet ceza verirsiniz, kendinize verilen cezanın misli kadarıyla ceza verin.”*⁴⁴ Bunun üzerine Peygamber (sav) yemininden dolayı kefarete verdi, yapmak istediğinden vazgeçti ve sabretti⁴⁵.

³⁹ Bakara 2/156.

⁴⁰ İbn Sa ‘d, c. 2, s. 312.

⁴¹ Begavi, c. 1, s. 170.

⁴² Müslim, c. 2, s. 631.

⁴³ İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Galip b. Abdurrahman b. Atıyye, *el-Muharriru’l-Veciz fi Tefsiri’l-Kur’an’il-Aziz*, thk. Abdusselam Abduşşafi Muhammed, Beyrut, Daru Kitabi’l-İlmiyye, c. 1, s. 228.

⁴⁴ Nahl 16/126.

⁴⁵ İbn Sa ‘d, c. 3, s. 11.

Bu rivayet aynı ifadelerle Beydavi'de de geçmektedir.⁴⁶ Ayrıca Sa'lebî, Buhari ve Suyuti de birkaç lafız farkla eserlerinde bu rivayete yer vermişlerdir.⁴⁷ Bu konuda, aralarında küçük farklar olmakla birlikte birçok rivayet gelmiştir. Bu da rivayetin güçlü olduğunu göstermektedir.

9- Bize Ubeydullah b. Musa haber verdi; dedi ki: Bize Amr b. Suhbân, Mu'âz b. Abdullah'tan; o, Vehb b. Katan'dan; o da Ubeyd b. Umeyr'den şunu nakletti:

Peygamber (sas), Mus'ab b. Umeyr yüzükoyun yere kapanmış haldeyken onun başında durup *"Müminlerden bir kısım adamlar Allah'a verdikleri sözde durdular."*⁴⁸ ayetini sonuna kadar okudu. Sonra şöyle buyurdu: *"Allah Resulü, kıyamet gününde Allah katında sizin şehitler olduğunuza mutlaka şahitlik edecektir."* Sonra insanlara yöneldi ve dedi ki: *"Ey insanlar! Onları ziyaret edin, onlara gelin ve onlara selam verin. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, onlar kıyamete kadar kendilerine selam veren her kişinin selamını alırlar."*⁴⁹

Buhari de Enes b. Malik'ten rivayetle Uhud günü Allah Resulü'nün Mus'ab b. Umeyr'in cesedinin başında bu ayeti okuduğunu söyler ve şunu da ekler. *"Biz bu ayetin Mus'ab ve diğerleri hakkında nazil olduğunu düşünüyoruz"*⁵⁰

Bu rivayet aynı lafızlarla Begavi'de de geçmektedir. Begavi bu rivayeti zikreder ve şunu da ekler. *"Onlar cennet nimetleriyle rızıklanmaktadırlar."*⁵¹

İbn Kesir de bu ayetin Uhud günü Mus'ab b. Umeyr ve arkadaşları hakkında nazil olduğu görüşüne yer verir.⁵²

10- Bize Mu'âz b. Hâni el-Behrânî el-Basrî haber verdi; dedi ki: Bize Harb b. Şeddâd anlattı; dedi ki: Bize Yahya b. Ebû Kesîr anlattı; dedi ki:

⁴⁶ Beydavi, Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi el-Beydavi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ty. c. 3, s. 245.

⁴⁷ Sa'lebî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Abdurrahman b. Mahluf es-Salebi, *Cevahiru'l-Mehasin fi Tefsiri'l-Kuran*, 1. baskı, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1418 h. c. 3, s. 448.

⁴⁸ Ahzâb 33/23.

⁴⁹ İbn Sa'd, c. 3, s. 133.

⁵⁰ Buhari, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah el-Buhari, *Sahihi Buhari*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasır En-Nasır, 1. Baskı, Şam, Daru Tavku'n-Necat, h. 1422, c. 4, s. 19.

⁵¹ Begavi, c. 1, s. 538.

⁵² İbn Kesir, c. 6, s. 393.

“Kimdir Allah’a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin? (Rızık) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O’na döndürüleceksiniz.”⁵³ Ayeti nazil olunca Peygamber (sav) “Ey Müslümanlar! Mallarınızdan Allah’a borç verin ki, size kat kat fazlasıyla geri döndersin.” buyurdu. Bunun üzerine İbnu’d-Dehdâhe “Ya Resûlullah! Benim iki malım var, biri *el-Âliye* bölgesinde, diğeri de Zaferoğulları bölgesinde. Görevlin Ferve b. Amr’ı gönder, en iyisi hangisi ise onun mahsulünü toplasın.” dedi. Resûlullah (sav) da Ferve’ye, “Git ikisine de bak, hangisi daha iyisi ise onu kendisine bırak, diğeri toplasın.” dedi. Ferve ile İbnu’d-Dehdâhe birlikte gidip baktılar. Ferve iyi olan mal için, “Bu daha iyi olanıdır. Resûlullah (sav) iyi olanı sana bırakmamı emretti” dedi. İbnu’d-Dehdâhe ise “Ben Rabbime, malımın kötüsünü veremem! Rabbime ancak malımın en iyisini verebilirim. Ben dünya fakirliğinden korkmuyorum!” dedi. Bu olay üzerine Resûlullah (sav) “İbnu’d-Dehdâhe’yi Cennet’te ne müthiş hurma bahçeleri bekliyor, bir bilerseniz!” buyurdu⁵⁴.

Bu rivayete benzeyen bir rivayet İbn Kesir’de de geçmektedir.⁵⁵ Aynı rivayet farklı lafızlarla Taberi’de de zikredilmiştir. İbn Zeyd’den naklen şu rivayet de bu ayetle alakalı zikredilmiştir: “Allah yolunda olan her şeye, bire yedi yüz misli sevap vardır”⁵⁶

Dolayısıyla İbn Sa’d bu rivayette diğer tefsir müellifleriyle mutabık kalmıştır.

11- Amr b. Abdünühm el-Eslemi Resûlullah (sas) ile beraber *Hudeybiye*’ye gitti. O sırada *Zatü’l-Hanzal* adındaki tepeye giden yolda Resûlullah’ın (sav) kılavuzu idi. Resûlullah’ın (sav) emriyle önde gitmekteydi. O tepeye varınca, Resûlullah kendisini orada durdurarak, “Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, bu tepenin bu gecedeki misali, Allah Teâlanın İsrâîloğullarına, “Kapıdan secdeler ederek girin ve “*hitta*” (bizi bağışla) deyin!” dediği kapının misali gibidir. Resûlullah (sav) sözlerine devamla, “Kim bu gece bu kapıdan geçerse, onun günahları bağışlanır” dedi⁵⁷.

⁵³ Bakara 2/245.

⁵⁴ İbn Sa ‘d, c. 4, s. 345-346.

⁵⁵ İbn Kesir, Ebu’l-Geda İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru Kurani’l-Azim*, yy. Daru Tayyibe, thk. Sami b. Muhammed Selame, ty. c. 1, s. 663.

⁵⁶ Taberi, c. 5, s. 283.

⁵⁷ İbn Sa ‘d, c. 5, s. 235.

Bu sahabe ile ilgili tabakât ve teracim kitaplarında ve hadis kitaplarında herhangi bir malumata rastlamadık. Yine muhtelif kitaplarda bu rivayete de rastlayamadık. İbn Sa'd da bu rivayeti senetsiz bir şekilde zikretmiştir. Muhtemelen İbn Sa'd bu rivayette tek kalmıştır. Bu da rivayetin büyük olasılıkla zayıf olduğunu göstermektedir.

12- Bana Muhammed b. Şu'ayb b. Sâbûr'dan haber verildi; dedi ki: Bize Sa'îd b. Sinan haber verdi. O Yezîd b. Abdullah b. Arîb'den, o babasından, o da dedesi Arîb'den şunu rivayet etti:

Allah Resulü'ne (sav) Allah Teâlâ'nın "*Sizin bilmediğiniz, ama Allah'ın bildiği başka düşmanları yıldırıp caydırabilirsiniz.*"⁵⁸ sözü sorulduğunda, "*Onlar cinlerdir.*" dedi.

Taberi de bu rivayet hakkında Ebu Cafer'den naklen, te'vil ehlinin bunların kim ya da ne olduğu hakkında ihtilafa düştüğünü söyler. Bir kısmı onların Beni Kurayza olduğunu söyler.

Farklı senetlerle Mücahid'den gelen rivayetlerde de bunların beni Kurayza olduğu görülmüştür. Bazıları da bunların Fars halkından olduğunu söylemiştir.

İbn Zeyd'den gelen birkaç rivayette de bunların münafıklar olduğu bildirilmiştir.

Bir diğer görüşe göre de bu ayette zikredilenlerden kasıt cinlerdir. Taberi burada kastedilenlerin cin olmasının akla ve gerçeğe daha yakın olduğunu söyler. Çünkü Müslümanlar Kurayza'nın, Fars halkının ve münafıkların düşmanlığının farkındaydılar. Bu da "*onların bilmediği ama Allah'ın (cc) bildiği*" düşmanların cinler olması ihtimalini güçlendirmektedir.⁵⁹

Semerkindî'de geçen rivayetlerde bu kimselerin Yahudi ya da Fars halkı olduğu geçmektedir.⁶⁰

⁵⁸ Enfâl 8/60.

⁵⁹ Taberi, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galip el-Âmili, Ebu Cafer et-Taberi, *Camîu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kuran*, yy. Müessesetü'r-Risale, ty. thk. Ahmed Muhammed Şakir, c. 14, s. 38.

⁶⁰ es-Semerkindî, Ebu Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulum*, yy. ty. c. 2 s. 29.

Salebî de eserinde bu kimselerle ilgili farklı rivayetlere yer vermiştir. O da bazı rivayetlerde Beni Kurayza Yahudileri, bazısında Fars halkı, münafıklar, cinlerden kafir olanlar şeklinde söz etmiştir.⁶¹

İncelediğimiz diğer tefsir kitaplarında da rivayetlerin hep bu yönde olduğunu gördük.

Hz. Peygamber'e (sav) Allah Teâlâ'nın, *"Mallarını Allah rızası için gece ve gündüz, gizli ve açıkça harcayanlar, mükâfatlarını Rablerinin katında görecektir. Onlara ne korku vardır, ne de üzülmeler."*⁶² sözü sorulduğunda Allah Resulü (sas), *"Onlar at sahibi kimselerdir."* dedi.⁶³

Bu rivayetle alakalı da tefsir kitaplarında farklı rivayetler mevcuttur. İbn Abbas bu ayetin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Dört dirhemi olan Hz. Ali birini gündüz, birini gece; birini açık, birini gizli tasadduk etmiştir. Yine ona göre bu ayet at sahibi kimseler hakkında nazil olmuştur. Abdullah b. Bîşr, Ebu Zer, Ebu Emame, Evzai, Ebu Derda gibi sahabeler de bu ayetin at sahibi kimseler hakkında nazil olduğunu söyler.⁶⁴

2.SAHABE KAVİLLERİ

2.1. Birden Fazla Rivayeti Bulunan Sahabeler

2.1.1. İbn Abbas'tan Gelen Rivayetler

Bilindiği gibi İbn Abbas'ın tefsir ilmindeki yeri ve önemi büyüktür. İbni Abbas Allah Resulünün (sav) amcasının oğluydu. Hz. Aişe onun hakkında; *"İbni Abbas ne güzel bir Kuran tercümanıdır"* demiştir. Allah Resulü (sav) de onun için; *"Allah'ım*

⁶¹ Sa'lebi, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Abdurrahman b. Mahluf es-Salebi, *Cevahiru'l Mehasin fi Tefsiri'l-Kuran*, 1. baskı, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1418 h. c. 4, s. 369.

⁶² Bakara 2/274.

⁶³ İbn Sa 'd, c. 9, s. 439.

⁶⁴ İbn Atıyye, c.1, s. 371.

onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret." diye dua etmiştir.⁶⁵ Bu da İbn Abbas'ı Tefsir ilminde farklı bir yere koymuştur. Ayrıca İbn Abbas'ın bu özelliğinden dolayı ona isnat edilen uydurma rivayetler de mevcuttur. Raviler rivayetlerine inandırıcılık katmak için isnatlarını İbn Abbas'a dayandırmışlardır. Bu nedenle İbn Abbas'tan nakledilen rivayetlere ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği kanaatindeyiz.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Abbas'a dayandırılarak gelen on altı rivayet mevcuttur. Biz de onları eserdeki sırasına göre sıraladık.

1- Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî bize haber verdi. O babasından, o Ebû Salih'ten, o da İbn Abbâs'tan nakletti; dedi ki:

İbn Abbâs "Sizden bir elçi..."⁶⁶ âyetiyle ilgili olarak: Onu, siz doğurdunuz ey Araplar!" dedi⁶⁷.

Ebu Cafer bu ayetin Araplara hitaben nazil olduğunu, "sizden, tanıdığınız, bildiğiniz bir peygamber gelmiştir" şeklinde anlaşılması gerektiğini söylemiştir.⁶⁸ Begavi de soyunu sopunu bildiğiniz şeklinde açıklamıştır. Ayrıca Beydavi ayette geçen "min enfüsikum" sizden biri anlamındaki kelimeyi İbn Abbas, Zühri ve İbn Muhaysini'nin "fe"yi üstün okuyarak "enfesikum" şeklinde okuduğunu rivayet etmiştir. Bu şekilde ayet "en şerefliiniz, en üstünüz" şeklinde anlam kazanmış olur.⁶⁹

Maturidi de "sizden bir elçi" ayetiyle ilgili olarak birkaç görüş zikretmiştir. İlk olarak bu ayetin Hz. Peygamberin (sav) beşer oluşunu vurguladığını savunan görüştür. Diğerleri de; gönderildiği insanlarla aynı yerde yaşamış olması, soyunu biliyor olmaları, Arap olması vs. şeklinde yorumlamışlardır.⁷⁰

⁶⁵ er-Rumi s. 28.

⁶⁶ Tevbe 9/128.

⁶⁷ İbn Sa 'd, c. 1, s. 2.

⁶⁸ Taberi, c. 14, s. 584.

⁶⁹ Begavi, c. 2, s. 408.

⁷⁰ Maturidi, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebu Mansur Maturidi, *Tefsiru'l-Maturidi (Te'vilâtu Ehli's-Sünne)*, thk. Dr. Müceddi Baslum, 1. baskı, Beyrut, Daru Kütübi'l-İlmiyye, 2005, c.5, s. 516-517.

2-“De ki: ben risalet ve irşad hizmetinin karşılığında, akrabalık sevgisinden başka sizden bir şey istemiyorum”⁷¹ ayeti hakkında bize çok soru sordular, İbn Abbâs’a bir mektup yazıldı. İbn Abbâs şunları yazdı: “Resûlullah (sav) Kureyş nesebinin en hayırlısıdır. Kureyş boylarından hiçbirisi yoktur ki, Resûlullahı doğurmuş olmasın. Allah (cc) şöyle dedi: “De ki: Sizden risalet ve irşad hizmetinin karşılığında, akrabalıktan dolayı beni sevmenizden ve beni korumanızdan başka bir şey istemiyorum.”⁷²

Bu rivayet İbn Abbas’tan naklen benzer ifadelerle Begavi’de de geçmektedir.⁷³ “Kureyş boylarından hiçbirisi yoktur ki, Resûlullahı doğurmuş olmasın.” ifadesi, anladığımız kadarıyla Allah Resulünün nesebinin Kureyş boylarında birleştiği, bu sebeple Allah Resulü’nün tüm Kureyş’e mâl olduğudur. Bu sebeple Allah Rasulü (sav) Kureyş’ten akrabalık bağı münasebetiyle koruma ve tasdik beklemiştir.

Ebu Malik’ten gelen bir rivayete göre Allah Resulü (sav) Beni Haşim’deni. Annesi, Beni Zühre’deni, babaannesi de Mahzumoğullarındandı. Bu nedenle tüm Kureyş boylarıyla akrabaydı ve bu akrabalıktan dolayı onlardan koruma beklemişti.⁷⁴

3- Bize ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî haber verdi. O, Şebîb b. Bişr’den; O İkrime’den; o da “... secde edenler arasında dolaşmanı da... görüyor”⁷⁵ ayetiyle ilgili olarak İbn Abbâs’tan rivayet etti; dedi ki:

Bu ayet “Bir peygamberden diğer bir peygambere, bir peygamberden diğerine, ta seni peygamber olarak gönderinceye kadar.” anlamındadır.⁷⁶

Taberi bu ayeti Katade ve İbn Zeyd’den naklen “namaz kılanlar arasında dolaşman, onlarla beraber namaz kılman” şeklinde açıklamıştır. Diğer bir rivayette de insanlar arasındaki tasarrufu şeklinde açıklanmıştır. Secde edenlerden maksadın

⁷¹ Şûra 42/23.

⁷² İbn Sa ‘d, c. 1, s. 5.

⁷³ Begavi, c. 2, s. 408.

⁷⁴ Taberi c. 21, s. 526.

⁷⁵ Suarâ 26/219.

⁷⁶ İbn Sa ‘d, c. 1, s. 6.

peygamberler olduğunu bildiren nakillere de yer vermiştir.⁷⁷ Ayeti bu üç şekilde anlamak da mümkündür.

İbn Kesir bu ayetle ilgili olarak Katade'den Allah'ın kendisini ayakta iken, otururken ve secde edenler arasında dolaşırken de göreceğini rivayet etmiştir. Katade, Ata ve Hasan Basri de Allah'ın kendisini namaz kılarken gerek tek başına gerekse cemaatle iken gördüğünü söylemişlerdir. İbn Abbas'tan da bu ayet hakkında şunu nakleder: "Hz Peygamber peygamber olarak gönderilene kadar bir peygamberin sulbünden diğer bir peygamberin sulbüne geçmiştir."⁷⁸

Suyutî de bu ayetle ilgili farklı rivayetlere yer vermiştir. "İbn Abbas, Hz. Peygamberi (sav) namaz kılarken; Dahhak, yatağından ya da oturduğu yerden kalkarken; Mücahid, her nerede olursa Allah'ın kendisini gördüğü şeklinde açıklamışlardır. Said b. Cübeyr de; Allah'ın tıpkı kendinden önceki peygamberlerin dolaşmasını gördüğü gibi Hz. Peygamberi de görmesi şeklinde bir yorum getirmiştir. Mücahid'den rivayetle, "Bir peygamberden diğer bir peygambere ta ki seni peygamber olarak gönderinceye kadar" anlamındaki nakile de yer vermiştir."⁷⁹

İbn Sa'd'ın naklettiği bu rivayet aynı lafızlarla Taberani'de de geçmektedir.⁸⁰ Bu rivayet hadis kitaplarında pek meşhur olmasa da tefsir kitaplarında şöhret bulmuştur. Ayete bu şekilde bir yorum getirmenin de ayetin ruhuna ters düşmediği kanaatindeyiz. Ayet ilk anlamıyla öyle anlaşılmasa da, tali anlamda ayetten böyle bir mana çıkarmada bir beis olmadığı kanaatindeyiz. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

4- Bize İsmail b. İbrahim el-Esedî haber verdi. O, Umeyye'nin oğludur. O, Külsûm b. Cebr'den; o, Sa'îd b. Cübeyr'den; o da "*Hani Rabbın (ezelde) Âdemoğullarının sulblerinden zürriyyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demişti. Onlar da: 'Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)' demişlerdi. Böyle yapmanız kıyamet günü, 'Biz bundan habersizdik' dememeniz içindir.*"⁸¹ ayetiyle ilgili olarak İbn Abbâs'tan rivayet etti; dedi ki:

⁷⁷ Taberi, c.19, s. 413.

⁷⁸ İbn Kesir, c. 6, s. 154-155.

⁷⁹ Suyutî, c. 6, s. 330-332.

⁸⁰ Taberani, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Mutir el-Lahmî eş-Şamî, *el- Mu'cemü'l-Kebir*, 2. baskı, Kahire, Mektebetü İbn Teymiye, ty. c. 11, s. 362.

⁸¹ A'raf 7/172.

Rabbin Âdem'in sulbünü ve kıyamete kadar yaratacağı bütün insanları, Arefe'nin arkasındaki şu Na'mân (dağına) çıkardı. Onlara, “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” demişti. Onlar da ‘Evet’ dediler.”⁸² şeklinde misak aldı.

İsmail dedi ki: “Rebî‘a b. Külsûm, “*Evet! Şahit olduk!*” demişlerdi. Böyle yapmanız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik’ dememeniz içindir.”⁸³ ayetiyle ilgili bu hadisi babasından rivayet ettiğini bize anlattı.

Bize Süleyman b. Harb haber verdi; dedi ki: bize Hammâd b. Zeyd haber verdi. O, Külsûm b. Cebr'den; o, Sa'îd b. Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti; dedi ki:

Rabbin Âdem'in sulbünü şu *Na'mân Dağı*'na çıkardı ve kıyamet gününe kadar yaratacağı bütün insanları da çıkardı. Sonra onlardan misakı aldı. Sonra “*Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulblerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da: ‘Evet! Şahit olduk (ki Rabbimizsin).’ demişlerdi. Böyle yapmanız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik’ dememeniz içindir. Yahut ‘bizden önce babalarımız Allah’a ortak koşmuştur. Biz onlardan sonra gelen bir nesiliz... (dememeniz içindir)’*”⁸⁴ ayetini okudu.

Bu rivayet yine İbn Abbas'tan naklen aynı ifadelerle Taberi'de geçmektedir. Yalnız Taberi Na'man dağından maksadın Arafat Dağı olduğunu söylemiştir.⁸⁵ İbn Kesir de bu rivayete yer vermiş olup Na'man Dağı'ndan maksadın Arafat dağı olduğunu söylemiştir.⁸⁶ Aynı rivayet Suyuti'de de geçmektedir.⁸⁷ Bu minvalde gelen birçok rivayet farklı tefsir kitaplarında da mevcuttur. Bu da rivayetin sahih olma ihtimalini güçlendirmektedir.

5-Bize Sa'îd b. Süleyman el-Vâsıtı haber verdi; dedi ki: Bize Mansûr, yani İbn Ebü'l-Esved haber verdi. O, Atâ b. es-Sâib'den; o, Sa'îd b. Cübeyr'den; o da İbn Abbâs'tan rivayet etti; dedi ki:

⁸² A'raf 7/172.

⁸³ A'raf 7/172.

⁸⁴ A'raf 7/172-173.

⁸⁵ Taberi, c. 13, s. 222.

⁸⁶ İbn Kesir, c. 3, s. 501.

⁸⁷ Suyutî, c. 3, s. 601.

Allah, Adem'i *Dahnâ*'da yarattı. Sulbünü ve kıyamet gününe kadar yaratacağı bütün insanları çıkardı; sonra dedi ki. “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” onlar da ‘*evet*’ dediler”⁸⁸ [Dedi ki:] Allah, “*Şahit olduk*” (ki sen bizim Rabbimizsin.)” demişlerdi. Böyle yapmanız kıyamet günü, ‘*Biz bundan habersizdik*’ dememeniz içindir”⁸⁹ buyuruyor. Sa’id, “Misakın o gün alınmış olduğunu görecektir.” dedi⁹⁰.

Bu rivayet de olduğu gibi Taberi’de geçmektedir. Ayrıca bu rivayete benzeyen, farklı lafızlarla gelen, aynı minvalde farklı rivayetler de mevcuttur.⁹¹ Son cümle muhtemelen Said b. Cübeyr’in kendi görüşüdür. Çünkü benzer rivayetlerde Said b. Cübeyr’in son cümlesi yoktur. Ancak Said b. Cübeyr’in bu ifadesi zaten ayetin bir gereği, bir sonucudur. Dolayısıyla onu kabul etmekte bir beis olmadığı kanaatindeyiz.

6- Bize Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib haber verdi. O babasından, o Ebû Salih’ten, o da İbn Abbâs’tan rivayet etti; dedi ki:

Musa b. İmrân ile İsa b. Meryem arasında 1900 yıl vardı ve aralarında bir fetret (dönemi) olmadı. Başka kavimlerden gönderilen peygamberler bir yana, iki peygamber arasından sadece Benî İsrail’den 1.000 peygamber gönderilmiştir. İsa’nın doğumu ile Resûlullah (sav) arasında 569 yıl vardır. (Bu dönemin) başında üç peygamber gönderilmiştir. “*Hani biz onlara iki elçi göndermiştik de, onları yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik*”⁹² ayeti bunu ifade etmektedir.⁹³

Bu elçilerin kim olduğu ve kime gönderildiği hakkında ulema ihtilaf etmiştir. Bir kısmı bu elçilerin Hz İsa’nın elçileri olduğunu ve Hz. İsa tarafından gönderildiğini söylemişlerdir. Gönderildikleri şehrin de Antakya olduğu rivayet edilmiştir. Bir başka grup da sadece Allah tarafından gönderilen elçiler olduğunu söylemiş, farklı bir yorum yapmamışlardır.⁹⁴

⁸⁸ A’raf 7/172.

⁸⁹ A’raf 7/172.

⁹⁰ İbn Sa ‘d, c. 1, s. 11-12.

⁹¹ Taberi, c. 13, s. 228.

⁹² Yasin 36/14.

⁹³ İbn Sa ‘d, c. 1, s. 38.

⁹⁴ Taberi, c. 20, s. 500.

Yukarıdaki rivayet aynı lafızlarla *Bahru'l-Muhit*'de de geçmektedir.⁹⁵ Ayrıca birçok tefsir kitabında bu elçilerin Hz. İsa'nın elçileri olduğu rivayet edilmiştir. Ancak Hz. İsa ve Hz. Peygamber (sav) arasındaki dönemin başında geldiklerine işaret eden kesin bir ifadeye rastlamadık.

6- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: es-Sevrî bana anlattı. O Habîb b. Ebû Sâbit'ten, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti; dedi ki:

*“Onlar başkasını ondan (Resûlullahtan) alıkoyarlar, hem de kendileri ondan (İslâm'dan) uzak kalırlar.”*⁹⁶ ayeti Ebû Tâlib hakkında nazil oldu. Çünkü kendisi Resûlullah'a (sav) eziyet yapılmasına engel oluyordu; fakat İslâm'a girmekten de uzak kalıyordu.⁹⁷

Başkasını alıkoydukları ve kendilerinin de uzak durduğu şey hakkında tefsir alimleri ihtilafa düşmüşlerdir. Bazı alimler, insanların Kuran'dan alıkoyduklarını ve kendilerinin de ondan uzak kalması şeklinde tefsir etmişlerdir. Bazıları da bunun İslam dini olduğunu söylemiştir. Diğer bir grup ise Hz. Peygamberin kastedildiğini savunmuştur. Bu ayetin Ebu Talib hakkında nazil olduğunu bildiren, farklı tariklerle gelen sayılı rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetlerde Ebu Talib'in Allah Resulü (sav) üzülmeyin diye insanları ondan alıkoyduğu, kendisinin de Hz. Peygamberin (sav) getirdiği dinden uzak kaldığı şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁸

Ebu Hayyan da bu ayetin Ebu Talib hakkında nazil olduğuna dair rivayete yer vermiştir. Ebu Talib'in hem Allah Resulüne (sav) uymadığını hem de müşrikler Hz. Peygambere zarar vermek istediklerinde onlara engel olmak için çabaladığını da eklemiştir.⁹⁹

Sözkonusu olan bu ayet farklı şekillerde anlaşılmaya uygundur. Dolayısıyla ayeti bu gibi farklı şekillerde algılamanın ayete ters düşmediği kanaatindeyiz.

7- Bize Affân b. Müslim haber verdi; dedi ki: Bize Ebû Avâne haber verdi; dedi ki: Bize Musa b. Ebû Âişe haber verdi. O Sa'îd b. Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti: *“Vahyi çabucak almak için dilini kımlıdatma. Şüphesiz onu*

⁹⁵ Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan Esirüddin el-Endelüsi, *Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, Beyrut, Daru'l-Fikr, 1420 h. c.4, s. 214.

⁹⁶ En'am 28/26.

⁹⁷ İbn Sa'd, c. 1, s. 111.

⁹⁸ Taberi, c. 11, s. 314.

⁹⁹ Ebu Hayyan, c. 4, s. 471.

toplamak (senin kalbine yerleřtirmek) ve onu okutmak bize aittir."¹⁰⁰ ayeti hakkında şöyle dedi:

Resûlullah (sav) vahyin nüzulü esnasında dilini kımıldatmaktan sıkılıyordu. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi. Yani, onu göğsünde toplamak, sonra da onu sana okutmak bize aittir. "*Sen onun okunuşunu takip et.*"¹⁰¹ ayetinden maksat şudur: Yani, "*Sen sus ve onu dinle*". "*Şüpheden olmasın ki, onu açıklamak bize aittir.*"¹⁰² ayetinin manası ise şöyledir; "*Onu okuman da bize aittir.*" Dedi ki: Resûlullah (sav) bu ayetin nüzulünden sonra, Cibril kendisine geldiğinde onu dinledi. Cibril gidince de, kendisine okutulduğu gibi okumaya başlıyordu.¹⁰³

Bu ayetin tefsirinde alimler Hz. Peygambere (sav) vahiy geldiğinde Hz. Peygamberin (sav) acele ettiğini ve bir an önce ezberlemek istediğini, ayetin de bu sebeple nazil olduğunu belirtmişlerdir. Aynı rivayet birkaç lafız farkla İbn Abbas'tan naklen Taberi'de de zikredilmiştir.¹⁰⁴

İbn Kesir de kitabında bu rivayete farklı tariklerle yer vermiştir. Bu rivayetler ayetin vahyin nüzulü sırasında Hz. Peygamberin (sav) tavrı hakkında nazil olduğunu göstermektedir.¹⁰⁵

8- İbn Abbâs "*Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun*"¹⁰⁶ ayetiyle ilgili olarak şöyle dedi: "*Kureyş müşrikleri, 'Tevrat ve İncil'de, 'Muhammed Allah'ın elçisidir' şeklinde yazılıdır*" dediler.¹⁰⁷

Bu rivayeti Taberi, aynı tarikle eserinde nakletmiştir. Taberi, Mücahid ve A'meşten rivayete bu kimselerin Tevrat ve İncil ehlinde Müslüman olan kimseler olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸

İbn Kesir "*ilim sahiplerinden*" kastedilen kimselerin Mücahid ve İbn Abbas'tan rivayete Ehl-i Kitap olduğunu söylemiştir. Mücahid A'meş ve

¹⁰⁰ Kıyâme 75/16-17.

¹⁰¹ Kıyâme 75/18.

¹⁰² Kıyâme 75/19.

¹⁰³ İbn Sa'd, c. 1, s. 186.

¹⁰⁴ Taberi, c.24, s. 65.

¹⁰⁵ İbn Kesir, c. 8, s. 279.

¹⁰⁶ Nahl 16/43.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, c. 1, s. 347.

¹⁰⁸ Taberi, c. 17, s. 208.

Abdurrahman b. Zeyd de ‘zikr’ kelimesinden maksadın Kur’an olduğunu söylemişlerdir.¹⁰⁹

9- Bize Yezîd b. Hârûn haber verdi; dedi ki: Bize Cüveybir haber verdi. O ed-Dahhâk’tan, o da İbn Abbâs’tan rivayet etti:

Allah Teala’nın “...Onları pek az kimse bilir...”¹¹⁰ ayeti hakkında “Ben, o azlardan biriyim, onlar yedi kişidir.” dedi.¹¹¹

Bu rivayet aynı senetle Taberi’de geçmektedir. İbn Abbas’a dayandırılan bir başka rivayette de İbn Abbas “Burada kastedilen Ehl-i Kitaptır.” demiştir.¹¹²

İbn Abbas’a dayandırılan bir başka rivayette “O kavmin 3 kişi olduğunu düşünüyorum” demiştir. Yine farklı bir isnatta onların 7 kişi olduğunu söyleyip isimlerini de zikretmiştir.¹¹³

Rivayetlerde İbn Abbas kendisini sözü edilen kavmin (Ashab-ı Kehf) kaç kişi olduğu konusunda bilgi sahibi olanlardan kabul ettiğini görmekteyiz. Zaten İbn Abbas’ın tefsirdeki yeri ve Hz. Peygamberin (sav) onun hakkındaki duası malumdur. Dolayısıyla İbn Abbas’ın bu yorumunu kabul etmenin ayetin bağlamına ters düşmediği kanaatindeyiz.

10- Bize Sa’d b. Mansûr haber verdi; dedi ki: Bize Hüseyim haber verdi; dedi ki: Bize Dâvûd anlattı. O da eş-Şa’bî’den rivayet etti; dedi ki:

“De ki: ben risalet ve irşad hizmetinin karşılığında, akrabalık sevgisinden başka sizden bir şey istemiyorum”¹¹⁴ ayeti hakkında bize çok soru sordular. İbn Abbâs’a bir mektup yazıldı. İbn Abbâs şunları yazdı: “Resûlullah (sas) Kureyş nesebinin en hayırlısıdır. Kureyş boylarından hiçbirisi yoktur ki, Resûlullah’ı doğurmuş olmasın. Allah (c) şöyle dedi: “De ki: Sizden risalet ve irşad hizmetinin karşılığında, akrabalıktan dolayı beni sevmenizden ve beni korumanızdan başka bir şey istemiyorum.”

¹⁰⁹ İbn. Kesir, c. 4, s. 573.

¹¹⁰ Kehf 18/22.

¹¹¹ İbn Sa’d, c. 2, s. 371.

¹¹² Taberi, c.17, s. 642.

¹¹³ Semerkandi, c. 2, s. 342.

¹¹⁴ Şûra 42/23.

İbn Abbas'tan gelen bir başka rivayette Allah Resulünün Kureyş'e bu ayetle alakalı şöyle dediğini söyler: "Ben sizin mallarınızdan bir şey istemiyorum. Aramızdaki akrabalıktan ötürü beni üzmemenizi istiyorum. Siz benim kavmimsiniz ve bana itaat etme ve davetime icabet etmeye en layık olan sizlersiniz."

Farklı isnatlarla gelen birçok rivayette Allah Resulünün Kureyş halkından aralarındaki akrabalıktan dolayı bir koruma ve tasdik beklediği bildirilmiştir.¹¹⁵

İbn Kesir'deki rivayet ise şöyledir: Allah Resulü (sas) Kureyş Müşriklerine şöyle seslendi: "Size yaptığım davet ve nasihat karşısında bana vereceğiniz herhangi bir şey istemiyorum. Sadece bana zarar vermemenizi, rabbimin risaletini tebliğ etmeme karışmamanızı, bana yardım etmeseniz bile aramızdaki akrabalıktan dolayı beni üzmemenizi istiyorum." demiştir.¹¹⁶

11- [Hişâm] bu rivayetin bir kısmını, babası, Ebû Salih, İbn Abbâs tarikiyle rivayet etti ve İbn Abbâs isnadında şöyle dedi:

"Allah Resulü (sav) Zeyd'i, Zeyneb bt. Cahş b. Riyâb el-Esediyeye ile evlendirdi. Zeyneb'in annesi Ümeyme bt. Abdülmuttalib b. Hâşimdir. Bir müddet sonra Zeyd onu boşadı, Allah Resulü (sav) onunla evlendi. Bu olay üzerine münafıklar konuşup durdular, Peygamber'i (sav) ayıpladılar ve dediler ki: Muhammed oğulların eşlerini haram kılıyor ama kendisi oğlu Zeyd'in hanımı ile evleniyor. Bunun üzerine Allah, "*Muhammed erkeklerinizden hiçbirisinin babası değildir. Ama o Allah'ın Resulü ve son peygamberdir.*"¹¹⁷ diye başlayıp devam eden ayeti indirdi ve [aynı surenin daha önce gelen bir ayetinde] şöyle buyurdu: "*Onları babalarına nispet ederek çağırın!*"¹¹⁸ O günden sonra Zeyd, "Zeyd b. Harise" diye çağrıldı ve evlatlıklar da babalarına nispet edilerek çağrıldılar. Mikdâd, Amr'a nispet edilerek çağrıldı. Hâlbuki daha önce ona "el-Mikdâd b. el-Esved" deniyordu. el-Esved b. Abdüyağûs ez-Zührî onu evlatlık edinmişti.¹¹⁹

¹¹⁵ Taberi, c. 21, s.524.

¹¹⁶ İbn Kesir, c. 7, s. 199.

¹¹⁷ Ahzâb 33/40.

¹¹⁸ Ahzâb 33/5.

¹¹⁹ İbn Sa 'd, c. 3, s. 45.

Birçok tefsir kitabında bu ayetin bu olay üzerine nazil olduğu bildirilmiştir. Aynı zamanda bu ayet evlatlık olarak alınan bir kimsenin boşandığı eşiyle evlenilebileceği ruhsatını da vermektedir.¹²⁰

“*Onları babalarına nispet ederek çağırın.*” ayeti nazil olduktan sonra evlatlık olarak alınan kimseler gerçek babalarına nispet edilerek çağrılmaya başlandı. Örneğin Zeyd b. Harise Allah Resulünün (sav) evlatlığı olduğu için Zeyd b. Muhammed diye çağrılıyordu. Bu ayet nazil olduktan sonra Zeyd b. Harise olarak anılmaya başlandı. Gerçek babası bilinmeyen kişiler de İbn Abdullah, İbn Abdurrahman gibi müminlerin din kardeşi anlamında çağrılmaya başlandı. Bazıları da köleleri azat edip onları evlat edinmişti. Onlar da evlatlık alan kişinin azatlı kölesi olarak anıldı. Örneğin Ebu Huzeyfe Salim adında bir köle azat edip onu evlat edinmişti. Ona Ebu Huzeyfe'nin azatlısı denmeye başlandı.¹²¹

Buhari de bu ayetle alakalı olarak Abdullah b. Ömer'den rivayetle şunu nakletmiştir: “Bu ayet nazil olana kadar onu Zeyd b. Muhammed diye çağırıyorduk.”¹²²

12-Bize İkrime, İbn Abbâs'ın “*Şimdi o adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse hiç eşit olur mu?*”¹²³ ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: O [*doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse*’ ifadesi ile kast edilen kişi] Osman b. Affân'dır.¹²⁴

Semerkandi'de bu rivayet yine İbn Abbas'tan naklen şöyledir: “Bu ayet Osman b. Affan ve kafir olan Iyas b. Ümeyye hakkında nazil olmuştur. Hz. Osman akıbeti için çokça infak eden biriydi. Diğeri ise hiç infak etmezdi. Bu ikisinin eşit olması nasıl düşünülebilir”

Aynı eserdeki bir başka rivayette yine iki kişiden bahsedilmektedir. Bunlardan biri hiç hayır işlemeyen ve kendisinden hiç iyi şeyler sadır olmayan biridir. Diğeri ise

¹²⁰ Semerkandi, c. 3, s. 63, Taberi, c. 20, s. 207, Begavi, c. 6, s. 317.

¹²¹ Semerkandi, c. 3, s. 44.

¹²² Buhari, c. 6, s. 116.

¹²³ Nahl 16/76.

¹²⁴ İbn Sa 'd, c. 3, s. 64.

doğru yol üzere olan, insanları tevhide çağıran, adaleti emreden bir kimsedir. Dolayısıyla bu ikisinin eşit olması düşünülemez.¹²⁵

Taberi de İbn Abbas'tan naklen ayette geçen iki kişinin Hz. Osman ve azatlı kölesi olduğunu söyler. Hz. Osman'ın çokça infak ettiğini, azatlısının da İslamı kabul etmeyen, iyilik yapmayan ve hiç tasadduk etmeyen biri olduğunu söyler. Ayetin de bu ikisi hakkında nazil olduğunu ifade eder.¹²⁶

Ayet Hz. Osman ve azatlısı hakkında nazil olsa da iyilik eden ve adaleti emredenle aksi davranan iki kişinin eşit olması mümkün değildir. Dolayısıyla ayetin böyle davranan tüm insanları kapsadığını söylemek mümkündür.

13- Bize Muhammed b. Künâse, ona el-Kelbî, ona da Ebû Salih, “[Şimdi iyi düşünün: Böyle olanın durumu mu iyi], yoksa gece saatlerinde, âhiretten endişe edip Rabbinin rahmetini umarak gâh secdede, gâh kıyamda ibadet edenin durumu mu daha iyi?”¹²⁷ mealindeki ayet hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini haber verdi:

“Bu ayet, Ammâr b. Yâsir hakkında nazil oldu.”¹²⁸

Taberi ayetin kimin hakkında nazil olduğu konusunda görüş beyan etmemiş ayetin kastettiği iki sınıf insan grubundan bahsetmiştir. Bunlar Rablerine gece gündüz ibadet edenlerle, hesap gününü inkar eden grubun aynı olamayacağı açıklamasını yapmıştır.¹²⁹

Razi de bu ayetin kimin hakkında nazil olduğuna dair bir rivayet nakletmemiştir. Mü'min ve Kafir güruhtan bahsedip ikisinin durumunun aynı olamayacağını söylemiştir.¹³⁰ İbn Kesir de ayetin işaret ettiği kişi yada kişiler hususunda bir takyid koymamıştır.¹³¹

Sem'anî, ayetin kimin hakkında nazil olduğu hakkında ihtilafların mevcut olduğunu söyler: İbn Ömer ayetin Osman b. Affan hakkında nazil olduğunu söyler. Dahhak ise ayetin Hz. Ebubekir ve Ömer hakkında nazil olduğunu rivayet eder.

¹²⁵ Semerkandi, c. 2, s. 283.

¹²⁶ Taberi, c.17, s. 264.

¹²⁷ Zümer 41/9.

¹²⁸ İbn Sa 'd, c. 3, s. 285.

¹²⁹ Taberi, c. 20, s. 177.

¹³⁰ Razi, c. 26, 427.

¹³¹ İbn Kesir, c. 7, s. 77.

Kelbi ise İbn Mesud, Ammar b. Yasir ve Selman hakkında nazil olduğu görüşündedir.¹³²

Bu hususta müfessirler arasında bir görüş birliği olmasa da bu görüşleri kabul etmenin ayetin bağlamına uygun olduğu kanaatindeyiz.

14- Bize Hüseyim b. Beşîr haber verdi; dedi ki: Bize Ebû Bişr haber verdi. O Sa'îd b. Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. el-Hattâb, *Bedir* ehlinin toplantısına katılmama müsaade ediyordu. Bunun üzerine onlardan bazıları, “Bizim çocuklarımızın yaşında olan bu gencin aramıza katılmasına müsaade mi ediyorsun?” dediler. Ömer ise, “O sizin bildiklerinizden biridir” dedi. İbn Abbâs dedi ki: “Bir gün Ömer’in izniyle *Bedir* ashabı toplandı. Benim de aralarına katılmama izin verdi. Ömer onlara, Nasr suresini sordu. Onlar, “Allah, Resûlüne fethi müyesser kıldığı zaman ona istiğfarda bulunmasını ve tövbe etmesini emretmiştir.” dediler. Ömer bana dönerek, “Sence bu ayet ne manaya geliyor ey İbn Abbâs?” diye sordu. Dedim ki: “Kuşkusuz böyle değildir. Fakat Allah elçisine ecelinin yakınlaştığını haber vermektedir. *Allah'ın yardımı ve zafer*'den maksat *Mekke* 'nin fethidir. *İnsanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün vakit...* ' kısmı 'sen vefat edeceksin' anlamındadır. Artık ey Muhammed Rabbine hamd ederek onu tesbih et ve ondan mağfiret dile. Çünkü o tövbeleri çok kabul edendir. Bunun üzerine Ömer, “Bu açıklamayı gördüğünüz halde bu gençle ilgili olarak beni nasıl ayıplarsınız?” dedi.¹³³

Bu rivayete benzeyen birçok rivayet Taberi'de de zikredilmiştir. Hz. Aişe bu surenin nazil oluşundan sonra Hz. Peygamberin (sav) çokça tövbe ve istiğfar ettiğini rivayet etmiştir.¹³⁴

İbn Kesir de yukarıdaki rivayete benzer bir rivayeti İbn Abbas'tan naklen rivayet etmiştir. Ayrıca o da Hz peygamberin bu sure ile veda vaktinin yaklaştığını anladığını söylemiş. Veda hutbesini de bu sure nazil olduktan sonra irad ettiğini bildirmiştir.

¹³² Sem'ani, Ebu'l Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdulcebbar b. Ahmet el-Mervezi es-Sem'ani, *Tefsirü's- Sem'ani*, thk. Yasir b.İbrahim, Ğanim b. Abbas b. Ğanim, Riyad, Daru'l-Vatan, ty, c. 4, s.461.

¹³³ İbn Sa 'd, c. 6, s. 326.

¹³⁴ Taberi, c. 24, s. 670.

Semerkandi¹³⁵, Salebi¹³⁶, Zemahşeri¹³⁷ gibi alimler de eserlerinde bu rivayete farklı lafızlarla yer vermişlerdir. Bu durum rivayetin meşhur olduğunu göstermektedir.

15- İbn Abbâs şöyle dedi: Allah, “*Andolsun biz insanı çamurdan, bir özden yarattık; sonra onu sağlam bir karargâhta bir nutfe haline getirdik.*”¹³⁸ diyor. Ta “*Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir*”¹³⁹ ayetine gelinceye kadar, yedi merhale zikrediliyor. Diğer taraftan Allah “*İnsan yediğine bir baksın! Yağmurlar yağdırdık. Sonra toprağı göz göz yarıdık da oradan ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik.*”¹⁴⁰ diyor. İlk yedisi insan içindir; çayır ise hayvanlar içindir. Kadir gecesine gelince, Allah’ın izniyle biz onu, Ramazanın bitmesine yedi gün kala ve yirmi üçüncü gece olduğunu düşünüyoruz¹⁴¹.

Abese suresiyle ilgili gelen rivayetlerin çoğu bu yöndedir. Taberi, Hasan’dan rivayetle “meyveler” den maksat Ademoğlunun yediği her türlü şey olduğunu söyler. İbn Abbas’tan naklen şunu da rivayet eder: “Surede zikredilen yedi şey insanın rızkının içinde olduğu şeylerdir. Diğer yedi şey ise yeryüzünde biten, insanın yemediği ve hayvanların yediği her türlü bitki ve nebattır.” Bu minvalde İbn Abbas’tan rivayet edilen, küçük lafız farklarıyla bir çok rivayet mevcuttur.¹⁴²

16- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bize Ma’mer b. Râşid anlattı. O ez-Zührî’den, o Ubeydullah b. Abdullah b. Ebû Sevr’den, o da İbn Abbâs’tan şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. Hattâb, Resûlullah’ın hanımları arasından, haklarında “*Eğer ikiniz de Allah’a tövbe ederseniz, [yerinde olur]. Çünkü kalpleriniz sapmıştı.*”¹⁴³ ayetinin inzal edildiği kişilerin kimler olduğunu hep sormak istiyordum. Bir gün hac niyetiyle Mekke’ye gelmişti. Ben de onunla beraber hac farızalarımı yaptım. Onun ihtiyaçları

¹³⁵ Semerkandi, c. 3, s. 631.

¹³⁶ Salebi, c. 10, s.318.

¹³⁷ Zemahşeri, Ebu’l Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşaf Ani’l-Hakaiki Ğavamidi’t-Tenzil*, 3. baskı, Beyrut, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, 1407 h. c. 4, s. 810.

¹³⁸ Mü’minûn, 23/12.

¹³⁹ Mü’minûn, 23/14.

¹⁴⁰ Abese, 80/25-32.

¹⁴¹ İbn Sa’d, c. 6, s. 327.

¹⁴² Taberi, c. 24, s. 230.

¹⁴³ Tahrim 66/4.

için su kabı taşıyordum. İhtiyaç gidermek için uzaklaşıp sonra geri döndü. Dönünce yanımdaki kaptan eline su döktüm, abdest aldı. Bu arada ona, “Ey Müminlerin Emiri! Resûlullah’ın eşleri arasından, haklarında Allah Teâla nın “*Eğer ikiniz de Allah’a tövbe ederseniz, [yerinde olur]. Çünkü kalpleriniz sapmıştı.*”¹⁴⁴ ayetini inzal buyurduğu kişiler kimlerdir?” diye sordum. O da şöyle dedi: “Şaştım sana ey İbn Abbâs! Onlar tabii ki Âişe ve Hafsa’dır” dedi¹⁴⁵.

Aynı rivayet yine İbn Abbas’tan naklen Taberi’de de zikredilmiştir. Yine buradaki muhtelif rivayetlerde Hz. Aişe ve Hafsa’nın, Hz. Peygamberin (sav) sırrını ifşa ettikleri için bu ayetin nazil olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁶ Aynı rivayet farklı tefsir kitaplarında da zikredilmiştir.¹⁴⁷ İbn Kesir de Bu ayetin Hz. Aişe ve Hz. Hafsa hakkında nazil olduğuna dair çeşitli rivayetler zikretmiştir.¹⁴⁸

2.1. 2. İbn Ömer’den Gelen Rivayetler

1- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bize İbn Cüreyc ve Süfyân b. Uyeyne haber verdiler. Onlar Amr b. Dînâr’dan naklettiler. O da Ebû Sa’id’den ya da İbn Ömer’den rivayet etti; dedi ki:

“*Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin; fakat Allah istediğini doğru yola erdirtir.*”¹⁴⁹ ayeti Ebû Tâlib hakkında nazil olmuştur.¹⁵⁰

Taberi’de Ebu Hureyre’den şu rivayet nakledilmiştir: “Allah Resulü (sav) amcası Ebu Talip’in ölümü esnasında La ilahe illallah demesini istemiştir. Böylece kıyamet günü ona şahitlik edebileceğini söylemiştir. Ancak Ebu Talip ‘Kureyş’in ayıplamasından çekinmeseydim seni tasdik ederdim’ demesi üzerine bu ayet nazil olmuştur.” Taberi’de bu manada bir çok rivayet mevcuttur. Bir başka rivayette ise Ebu Said b. Rafi İbn Ömer’e” Bu ayet Ebu Talip hakkında mı nazil oldu?” diye sormuştur. İbn Ömer de, evet, demiştir.¹⁵¹

2- Abdullah b. Ömer’in Zeyd b. Harise hakkında şöyle dediğini nakletti:

¹⁴⁴ Tahrîm 66/4.

¹⁴⁵ İbn Sa ‘d, c. 10, s. 189.

¹⁴⁶ Taberi, c. 23, s. 486.

¹⁴⁷ Suyuti, Abdurrahman b. Ebu Bekir Celaleddin es Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, Beyrut, Daru’l-Fikr, ty. c. 8, s. 220, Sa’lebi, c. 9, s. 347.

¹⁴⁸ İbn Kesir, c. 8, s. 159.

¹⁴⁹ Kasas 28/56.

¹⁵⁰ İbn Sa ‘d, c. 1, s. 111.

¹⁵¹ Taberi c. 19, s. 599.

“Biz ‘Onları babalarına nispet ederek çağırın’¹⁵² mealindeki ayet nazil oluncaya kadar onu sadece ‘Zeyd b. Muhammed’ diye çağırıyorduk.”¹⁵³

“Onları babalarına nispet ederek çağırın.” ayeti nazil olduktan sonra evlatlık olarak alınan kimseler gerçek babalarına nispet edilerek çağrılmaya başlandı. Örneğin Zeyd b. Harise Allah Resulünün (sav) evlatlığı olduğu için Zeyd b. Muhammed diye çağrılıyordu. Bu ayet nazil olduktan sonra Zeyd b. Harise olarak anılmaya başlandı. Gerçek babası bilinmeyen kişiler de İbn Abdullah, İbn Abdurrahman gibi müminlerin din kardeşi anlamında çağrılmaya başlandı. Bazıları da köleleri azat edip onları evlat edinmişti. Onlar da evlatlık alan kişinin azatlı kölesi olarak anıldı. Örneğin Ebu Huzeyfe Salim adında bir köle azat edip onu evlat edinmişti. Ona Ebu Huzeyfe’nin azatlısı denmeye başlandı.¹⁵⁴

2.1. 3. Abdullah b. Mesud’dan Gelen Rivayetler

1- Bize Ubeydullah b. Musa el-Absî haber verdi; dedi ki: Bize İsrâîl haber verdi. O Ebû İshâk’tan, o Amr b. Meymûn’dan, o da Abdullah b. Mes’ûd’dan rivayet etti; dedi ki:

Abdullah, “Sizden önce gelen Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin haberleri –ki onları Allah’tan başkası bilmez- size ulaşmadı mı?”¹⁵⁵ ayetini okur ve “Neseble uğraşanlar yalan söylerler” derdi.¹⁵⁶

Aynı rivayet Amr b. Meymun’dan ve yine Abdullah b. Mesud’dan naklen Taberi’de de geçmektedir.¹⁵⁷

İbn Abbas da bu ayetle alakalı; “Hz. İbrahim ve Adnan arasında otuz asır vardır ve onları Allah’tan başka kimse bilemez.” demiştir.¹⁵⁸

Urve b. Zübeyr, “Mead b. Adnan’dan sonrasını bilen hiç kimseyi bulamadık.” demiştir.¹⁵⁹

¹⁵² Ahzâb 33/5

¹⁵³ İbn Sa ‘d, c. 3, s. 45.

¹⁵⁴ Semerkandi, c. 3, s. 44.

¹⁵⁵ İbrahim 14/9.

¹⁵⁶ İbn Sa ‘d, c. 1, s. 41.

¹⁵⁷ Taberi, c. 16, s. 530.

¹⁵⁸ Begavi, c. 4, s. 337.

¹⁵⁹ İbn Kesir, c. 4, s. 481.

2- Bize Amr b. el-Heyssem Ebû Katan haber verdi; dedi ki: Bize el-Mes'ûdî, ona Ali b. es-Sâib, ona da İbrahim, Abdullah'ın "*Allah ve Resûlü'nün davetine icabet edenler...*"¹⁶⁰ ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: [Ayette işaret edilen şahıslar olarak] biz on sekiz kişi idik.¹⁶¹

İbn İshak ayetin işaret ettiği kişilerle ilgili olarak, "*Onlar Uhud'dan Hamrau'l-Esed'e kadar Allah Resülü (sav) ile birlikte olanlardır.*" demiştir.

Hişam b. Urve babasından, o da Hz. Aişe'nin kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir: "*Senin baban da Allah ve Resulünün davetine icabet edenlerdendi.*" dedi. Hz. Ebubekir ve Zübeyr'i kastediyordu.

Muğire, İbrahim'den naklen Abdullah b. Mesud'un da Allah Resulünün davetine icabet edenlerden olduğunu söylemiştir.¹⁶²

2.1. 4. Hz. Ömer'den Gelen Rivayetler

1- Ömer şöyle dedi: "*Topluluk yakında bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.*"¹⁶³ ayeti inince, "Hangi topluluk hezimete uğrayacak, kim yenilecek?" dedim. *Bedir* günü olunca Resûlullah'a (sav) baktım üzerindeki zırhla birlikte koşuşturuyor ve "*Topluluk yakında bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.*"¹⁶⁴ diye bağırıyor, işte o zaman Resûlullah'ın (sav) müşrikleri hezimete uğratacağımı anladım.¹⁶⁵

Bu rivayet yine Hz. Ömer'den naklen Taberi'de de geçmektedir. Gelen farklı rivayetlerde ayetin *Bedir* günü müşrik topluluğu hakkında nazil olduğu şeklindedir.¹⁶⁶

Ayrıca bu ayet Allah'ın Resulüne verdiği gaybi haberlerdendir.¹⁶⁷

Bu konudaki te'villerden biri ayetin *Bedir* günü müşriklerin kaçışına işaret ettiğiidir. Bir başka yorum da geçmiş toplumların, kavimlerin kendi peygamberlerine

¹⁶⁰ Âl-i İmran 3/172.

¹⁶¹ İbn Sa'd, c. 3, s. 169-170.

¹⁶² Taberi, c. 7, s. 400-404.

¹⁶³ Kamer 54/45.

¹⁶⁴ Kamer 54/45.

¹⁶⁵ İbn Sa'd, c. 2, s. 23.

¹⁶⁶ Taberi, c. 22, s. 602.

¹⁶⁷ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, 1. baskı, Kahire, Daru's-Sabuni, 1997, s.272.

karşı durmaları, onları yalanlamaları ve sonunda da helak olmalarıdır.¹⁶⁸ Çoğu ulemaya göre bu ayet Bedir gününe işaret etmektedir. Ancak geçmiş ümmetlere işaret ettiğini kabul etmek de ayetin maksadına ters düşmemektedir.

2. 1.5. Hz. Ali'den Gelen Rivayetler

1- Ali *Kufeye* geldiği zaman Talha b. Ubeydullah'ın iki oğluna [haber] gönderdi. [Onları yanına çağırttı.] Onlara şunları söyledi: “Ey kardeşimin iki oğlu! Arazinize gidin ve onu alın. Şüphesiz ben, sadece¹⁶⁹ insanlar kapmasın diye o araziye el koymuştum. Gerçekten benimle babanızın Allah'ın, Kitabında şu şekilde bahsettiği kişilerden olmamızı ümit ediyorum: *“Onların kalplerindeki kini söküp çıkarmışsızdır. Dost ve kardeş olarak, divanlar üzerinde karşı karşıya otururlar.”*¹⁷⁰ Tek gözü kör el-Hâris el-Hemdânî, “Allah bunu yapmayacak kadar âdildir.” dedi. Bunun üzerine Ali, onun yakasına yapıştı ve iki defa “Annesi ölesice! Öyleyse kim [olacak onlar]?” dedi.¹⁷¹

Bu rivayeti Taberi de eserinde zikretmiştir. Ancak oradaki rivayette Hz. Ali'nin Haris el-Hamdani'ye söylediği sözler yoktur. Ayrıca bu ayet, Cennete girdikten sonra onların kalplerindeki kin ve düşmanlığın çıkarılacağı şeklinde anlaşılmıştır.¹⁷²

Benzer bir rivayet Beyhaki'de de mevcuttur. Oradaki rivayette de Hz. Ali'nin Haris el-Hemdani'ye sarfettiği beddua yoktur.¹⁷³

Suyuti de bu rivayete yer vermekle birlikte ayetin nazil olduğu kişiler hakkında farklı rivayet ve görüşler serdetmiştir. Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre Bedir halkı için nazil olmuştur. Hz. Ali'den gelen bir başka rivayete göre ise Araplardan üç boy için nazil olmuştur. Bunlar Beni Haşim, Beni Temim ve Beni Adiy'dir. Bunlara Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir'i de eklemiştir.

¹⁶⁸ Begavi, c. 4, s. 55.

¹⁶⁹ Burada “sadece” diye çeviriye dâhil edilen hasr ifadesi “.....” – innemâ” kelimesi, İhsan Abbas neşrinde yer almasına (İhsan Abbâs, III,225) rağmen Atâ baskısında (Atâ, III,169) yazılmamıştır(M).

¹⁷⁰ Hicr 15/47.

¹⁷¹ İbn Sa'd, c. 3, s. 255.

¹⁷² Taberi, c. 17, s. 107.

¹⁷³ el-Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Horasani, Ebu Bekir el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, 3. baskı, Beyrut, Daru Kütübi'l-İlmiyye, 2003, c. 8, s. 300.

Farklı rivayetlerde bu kişiler 10'a kadar çıkmıştır. Bunlar; Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd, Said, Abdurrahman b. Avf ve Abdullah b. Mesud'dur.¹⁷⁴

Diğer örneklerde de olduğu gibi ayetin tam olarak kim için nazil olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Burada hem İbn Sa'd'ın hem de diğer müfessirlerin naklettiği rivayetlere aynı mesafede ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca bu rivayetleri kabul etmenin de ayetin daha iyi anlaşılmasına yardım ettiğini düşünmekteyiz.

2.1. 6. Ebu Hureyre'den Gelen Rivayetler

1- Bize Musa b. Dâvûd haber verdi; dedi ki: Bize İbn Lehî'a anlattı. O el-A'rec'den, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Fetih günü *Mekke'de* bir duman vardı. Bu, Allah'ın şu sözüdür: “*Göğün açık bir duman getireceği günü bekle.*”¹⁷⁵

Taberi bu rivayetteki dumandan maksadın kıyamet günü çıkacak olan duman olduğunu söylemiştir.¹⁷⁶

Semerkandi bu rivayetteki dumandan kastın açlık ve kıtlık olduğunu söylemiştir. Açlığı insanların açlıktan gökte dumana benzeyen serap görmesi şeklinde açıklamıştır. Kıtlığa da duman ismini vermiştir. Yeri kurutup bitkileri yok ettiği için dumana benzetilmiştir.¹⁷⁷

Dünya üzerindeki duman olduğunu söyleyenler¹⁷⁸ ya da kıyamet günü çıkacak olan duman olduğunu savunanlar da vardır.¹⁷⁹

İbn Kesir Abdurrahman el-A'rec'den rivayetle bu ayetin Mekke'nin fetih gününe işaret ettiğini nakleder. Ancak bu rivayetin garîb hatta münker olduğunu söyler.¹⁸⁰ Dolayısıyla ayetle alakalı diğer müfessirlerden naklettiğimiz yukarıdaki görüşlerin daha sıhhatli olduğunu düşünmekteyiz. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

¹⁷⁴ Suyuti, c. 5, s. 85.

¹⁷⁵ Duhân 44/10.

¹⁷⁶ Taberi, c. 10, s. 22.

¹⁷⁷ Semerkandi, c. 3, s. 381.

¹⁷⁸ Sem'ani, c. 5, s. 122.

¹⁷⁹ Begavi, c. 4, s. 174.

¹⁸⁰ İbn Kesir, c. 7, s. 247.

2- Bize Abdülvehhâb b. Atâ haber verdi; dedi ki: Bize Muhammed b. Ömer b. Alkame haber verdi. O Ebû Seleme'den, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Eğer Bakara süresindeki, “İndirdiğimiz açık delilleri, hidayet rehberi olan ayetleri, biz insanlara kitapta açıkladıktan sonra gizleyenler var ya, muhakkak ki Allah onlara lânet eder. Lânet edebilecek olanlar da lânet eder.”¹⁸¹ ayeti olmasaydı, hiçbir zaman size bir şey söylemezdim. Varış Allah’adır¹⁸².

Ayette zikredilen açık delilleri ve ayetleri gizleyenler hakkında gelen rivayetlerin çoğu onların Ehl-i Kitap olduğu şeklindedir.¹⁸³ Ancak ayetin geneli kapsadığını söyleyen rivayetler de mevcuttur. Ebu Hureyre de bunu genel ifadesiyle anlamış olacak ki bu sözü sarfetmiştir. Bu sebeptendir ki Ebu Hureyre müksirun (çokça hadis rivayet eden) sahabeler arasında zikredilmiştir.¹⁸⁴

İbn Kesir de Ebu’l Aliye’den rivayetle ayetin Ehl-i Kitap hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Bu kimseler Hz. Muhammed’in (sav) vasıflarını bilen ancak bunları gizleyen kimselerdir. Ebu Hureyre’den de şu rivayete yer verir: “Eğer Allah’ın Kitabındaki bu ayet olmasaydı kimseye bir şey anlatmazdım.”¹⁸⁵

el-Hâkim de Müstedrek’inde Ata b. Ebi Rebah’ın Ebu Hureyre’den naklen bu rivayetine yer vermiştir.¹⁸⁶

Görüldüğü gibi İbn Sa’d bu rivayette diğer müelliflerle mutabık kalmıştır.

2.1. 7. Hişam b. Urve’den Gelen Rivayetler

1- Bize Muhammed b. es-Salt haber verdi; dedi ki: Ebû Küdeyne, “İlk günden takva üzerine kurulan mescid”¹⁸⁷ ayeti hakkında bize haber verdi. O Hişam b.

¹⁸¹ Bakara 2/159.

¹⁸² İbn Sa’d, c. 5, s. 247.

¹⁸³ Taberi, c. 3, s. 250.

¹⁸⁴ Razi, c. 4, s. 140.

¹⁸⁵ İbn Kesir, c. 1, s. 472.

¹⁸⁶ el-Hâkim, Ebu Abdullah El Hâkim Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Mamdeveyh b. Nuaym b. El-Hâkim ed-Dabbi et-Tahmani en-Neysaburi, *el Müstedrek ale’s-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, 1. baskı, Beyrut, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990, c. 2, s. 298.

¹⁸⁷ Tevbe 9/108.

Urve'den, o da babasından rivayet ettiğine göre bu ayet *Kubâ Mescidi* hakkında nazil olmuştur.¹⁸⁸

Bu konuda da farklı rivayetler mevcuttur. Bir grup bu mescidin Peygamber mescidi (Mescidi Nebevi) olduğunu söylemişlerdir. Delil olarak da Osman b. Ubeydullah'tan şu rivayeti nakletmişlerdir. Osman, Muhammed b. Ebi Hureyre'nin kendisini İbni Ömer'e yolladığını ona takva üzerine kurulan mescidin hangisi olduğunu sorduğunu söylemiştir. İbn Ömer de Mescid-i Medine (Mescidi Nebevi), demiştir. Bu minvalde de nakledilen çokça rivayet mevcuttur.

Bu konudaki diğer görüş ise bu mescidin Küba Mescidi olduğu şeklindedir. Bu grup da delil olarak İbn Abbas'tan bu mescidin Küba Mescidi olduğunu söyleyen rivayetler getirmişlerdir.¹⁸⁹ Bizce ayetin iki şekilde de anlaşılması muhtemeldir ve Kuran'ın ruhuna ters düşmemektedir.

2- Bize Ebû Mu'âviye ed-Darîr haber verdi; dedi ki: Bize Hişâm b. Urve anlattı. O babasından rivayet etti; (babası) dedi ki:

Peygamber (sas), Kureyş'ten bir kısım adamlarla beraber oturuyordu. Onların içinde Utbe b. Rebî'a ve –Kureyş'in seçkin kişilerinden- bir kısım insanlar da vardı. Peygamber (sas) ise onlara, “Benim, şunu ve şunu getirmem güzel değil mi?” diyordu. [Râvî] dedi ki: Onlar da, ‘Evet (gerçekten öyle)! Kanlara¹⁹⁰ yemin olsun!’ diyorlardı. [Râvî] dedi ki: Resûlullah (sas) onlarla meşgul iken, İbn Ümmü Mektûm gelip, bir şey hakkında ona (soru) sordu da, Resûlullah (sas) ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine Yüce Allah (şu ayetleri) indirdi: “*Yanına görmeyen (âmâ) biri geldi diye yüzünü ekşitti ve sırtını döndü*”¹⁹¹ –İbn Ümmü Mektûm'u kastediyor-, “*Ama (irşada) ihtiyaç duymayana ise*”¹⁹² –Utbe ve arkadaşlarını kastediyor-, “*Sen, ona yöneliyorsun.*”¹⁹³ “*Fakat Allaha saygı duyarak sana şevkle koşa koşa gelene gelince, sen onunla ilgilenmiyorsun.*”¹⁹⁴ – İbn Ümmü Mektûm'u kastediyor-¹⁹⁵

¹⁸⁸ İbn Sa ‘d, c. 1, s. 233.

¹⁸⁹ Taberi, c. 14, s. 476-4.79.

¹⁹⁰ Bu anlam ilgili kelimenin (ed-dimâü) şeklinde okunmasına göredir ve burada müşriklerin tanrularına takdim ettikleri kurbanların kanları söz konusu olmuş olur. Kelimenin (ed-dümâü) şeklinde okunması durumunda ise anlam (asnam/putlar) olmuş olur. (M)

¹⁹¹ Abese 80/1-2.

¹⁹² Abese 80/5.

¹⁹³ Abese 80/6.

¹⁹⁴ Abese 80/8-10.

Birçok rivayete göre bu ayet İbn Ümmü Mektum hakkında nazil olmuştur.¹⁹⁶ Müfessirler bu ayete konu olan kişinin İbn Ümmü Mektum olduğu konusunda müttefiktirler. Ancak Allah Resulünün (sav) konuştuğu kişiler hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Bazı rivayetlerde Utbe, Ebu Cehil ve Abbas b. Abdülmüttalib'in isimleri geçmekte, bazılarında ise sadece Kureyş'in seçkin kişileri şeklinde geçmektedir. Ancak ayetin bu olay üzerine nazil olduğu rivayetlerin çokluğundan da anlaşılabilceği gibi aşıkardır.

2. 1.8. İbn Ebu Necih'ten Gelen Rivayetler

1- Muhammed b. Humejd dedi ki: Ma'mer, İbn Ebû Necîh'den rivayet ederek dedi ki:

Onlar bu durumdayken yanlarına Nu'aym b. Mes'ûd el-Eşca'î geldi. İki taraf da ona güveniyordu. Ahzâb arasında bir dedikodu fitnesi çıkardı. Böylelikle Ahzâb ehli savaşmadan geri döndüler. İşte bu Allah'ın, "*Allah, savaşta müminlere kâfi geldi.*"¹⁹⁷ sözünün tahakkuku idi.¹⁹⁸

Allah savaşta müminlere asker ve meleklerle kâfi gelmiş, kafirlere güçlü bir rüzgar göndermiştir.¹⁹⁹

Rivayetlere göre Allah (cc) Hendek savaşında müminlere yardım etmiş, müşriklere ise şiddetli bir rüzgar göndermiştir. Müşriklerin arasında anlaşmazlıklar çıkmış bu sebeplerden ötürü savaşmadan geri dönmüşlerdir. Bu ayet de bu olayı işaret etmektedir.²⁰⁰

2. 1.9. Abdurrahman b. Ebu Leyla'dan Gelen Rivayetler

el-Hakem dedi ki: Abdurrahman b. Ebû Leyla, "*Onlara yakın bir fetih verecektir.*"²⁰¹ ayeti hakkında şöyle haber verip dedi ki:

Bu *Hayber*'dir. "Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır."²⁰² Burada ise Fars ve Rum'un kastedildiğini söyledi.²⁰³

¹⁹⁵ İbn Sa'd, c. 4, s. 233.

¹⁹⁶ Razi, c. 31, s. 52.

¹⁹⁷ Ahzâb 33/25.

¹⁹⁸ İbn Sa'd, c. 2, s. 75.

¹⁹⁹ Taberi, c. 20, s. 242.

²⁰⁰ İbn Kesir, c. 6, s. 396.

²⁰¹ Fetih 48/18.

Katade'den gelen farklı rivayetlere göre de burada kastedilen fetih Hayber'in fethidir.²⁰⁴ Bu konudaki birçok rivayet burada kastedilenin Hayder olduğunu bildirmektedir.

“*Henüz elde edemediğiniz kazançlar*” ifadesinde de kastedilenin Rum ve Fars toprakları olduğu çeşitli rivayetlerle bildirilmiştir.²⁰⁵ Bu konudaki rivayetlerin tamamına yakını bu şekilde nakledilmiştir. Bu da müfessirlerin ayetin işaret ettiği şey konusunda ittifak ettiklerini göstermektedir.

2.1. 10. Amr'dan Gelen Rivayetler

Bize Süfyân b. Uyeyne, Amr'dan naklen haber verdi; dedi ki:

Ebû Tâlib vefat ettiğinde Resûlullah (sav) ona, “*Allah sana rahmet etsin ve seni affetsin. Beni nehyedinceye kadar senin için Allah'dan af dileyeceğim*” dedi. Müslümanlar da, müşrik olarak vefat eden ölüleri için af dilemeye başladılar. Bunun üzerine “*Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, - yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır, ne de müminlere...*”²⁰⁶ ayeti nazil oldu.²⁰⁷

Müfessirlerin bir kısmı bu ayetin Hz. Peygamberin (sav) amcası Ebu Talib için istiğfar etmesi üzerine nazil olduğunu söylemişlerdir. Bununla ilgili çeşitli rivayetler de nakletmişlerdir. Bunlardan biri de Ma'mer'den rivayetle şöyledir: “*Ebu Talip ölüm döşegindeyken Allah Resulü onun yanına geldi. Yanında Ebu Cehil ve İbn Ebi Ümeyye de vardı. Allah Resulü amcasından La İlahe İllallah demesini istdi. Ebu Cehil ve Abdullah b. Ebu Ümeyye 'atalarının dinine sırt mı çevireceksin' dediler. Allah Resulü de 'senin için istiğfar edeceğim.' dedi. Bunun üzerine bu ayet ve “Sen sevdiğini doğru yola iletmezsin”²⁰⁸ anlamındaki ayet nazil oldu.*

²⁰² Fetih 48/21.

²⁰³ İbn Sa'd, c. 2, s. 119.

²⁰⁴ Taberi, c. 21, s. 278.

²⁰⁵ Semerkandi, c. 3, s. 318.

²⁰⁶ Tevbe 9/113.

²⁰⁷ İbn Sa'd, c. 1, s. 112.

²⁰⁸ Kasas 56.

Diğer bir grup ise bu ayetin müminlerden bir grup için nazil olduğunu söyler. Bunlar ölmüş müşrik akrabaları için istiğfar ediyorlardı. Bu ayet de onları bundan nehyetmiştir.²⁰⁹

2.1. 11. Ebu'd- Duha'dan Gelen Rivayetler

Bize Ahmed b. Abdullah b. Yunus haber verdi; dedi ki: Bize Ebü'l-Ahvas, Sa'îd b. Mesruk'tan rivayet etti. O da Ebü'd-Duhâ'nın '*Allah yolunda öldürülen kimseleri ölü zannetmeyin. Onlar diridirler. Rablerinin katında kendilerine rızık ihsan edilir.*'²¹⁰ ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bu ayet, Uhud şehitleri hakkında nazil oldu. Şu ayet de onlar hakkında nazil oldu: "*Sizin içinizden şehitler edinsin diye...*"²¹¹ O gün Müslümanlardan yetmiş kişi şehit oldu. Bunlardan dört tanesi Muhacir idi: Hamza b. Abdülmuttalib, Abdüddâroğulları'nın kardeşi Mus'ab b. Umeyr, Şemmâs b. Osman el-Mahzûmî ve Abdullah b. Cahş el-Esedî muhacir olanlardı. Diğerleri ise Ensâr'dandı.²¹²

Ayetin Uhud şehitleri hakkında nazil olduğunu gösteren çokça rivayet vardır. Bunlardan biri İbn Abbas'tan şöyledir: "*Allah Resulü (sav) Uhud'da şehit düşen kardeşlerinize ne oldu biliyor musunuz? Allah onların ruhlarını yeşil kuşlarla cennetin nehirlerinde dolaştırdı. Onlar cennetin meyvelerinden yerler. Altından kandiller altında arşın gölgesinde gölgelenirler. Keşke kardeşlerimiz de durumumuzdan haberdar olsa, derler. Allah (cc) da onlar hakkında bu ayeti inzal etti.*"²¹³

Üstteki rivayet farklı lafızlarla Tirmizi'de de geçmektedir. Oradaki rivayette şehitlerin tekrar dünyaya dönüp şehit olmayı arzulaması ifadesi de vardır.²¹⁴

Ayetin Uhud ve Bedir şehitleri hakkında nazil olduğunu bildiren rivayetler de mevcuttur.²¹⁵ Ayet Uhud ve Bedir şehitleri hakkında nazil olsa da Allah yolunda öldürülen tüm şehitleri kapsadığını söyleyebiliriz.

²⁰⁹ Taberi c. 14, s. 513.

²¹⁰ Âl-i İmran 3/169.

²¹¹ Âl-i İmran 3/169.

²¹² İbn Sa'd, c. 3, s. 4.

²¹³ Taberi, c. 7, s. 384.

²¹⁴ Tirmizi, Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. Dahhak et-Tirmizi, *Sünenü't-Tirmizi*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Beyrut, Daru'l-Garbi'l-İslami, 1998, c. 5, s. 80.

²¹⁵ Taberi, c. 7, s. 385.

2. 1.12. Kays b. Ubade'den Gelen Rivayetler

Bize Vekî b. el-Cerrâh, Süfyân'dan rivayet etti. O da Ebû Miclez'den, Kays b. Ubâde'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Zer'in "*İşte bunlar Rableri hakkında çekişen iki hasımdır.*"²¹⁶ ayetinin Bedir günü şu altı kişiden oluşan grup hakkında nazil olduğuna dair yemin ettiğini duydum: Hamza b. Abdülmuttalib, Ali b. Ebû Tâlib, Ubeyde b. El-Hâris, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebî'a ve Velîd b. Utbe.²¹⁷

Müfessirler bu iki hasmın Bedir Savaşı'nda mübareze yapan müminlerden bir grup ve müşriklerden bir grup olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda üstteki rivayetin dışında farklı rivayetler de mevcuttur.

Bu iki hasmın müminlerden bir grup ve ehli kitaptan bir grup olduğunu söyleyen müfessirler de vardır. Bunlar da İbn Abbas'tan şu rivayeti naklederler: "*Onlar ehli kitaptır. Müminlere kendilerinin Allah'a daha yakın olduklarını, kendilerine müminlerden önce kitap verildiğini, peygamberlerinin daha önce gönderildiğini... söylerlerdi. Müminler de kendilerinin hak üzere olduğunu, Hz. Muhammed'e (sav) inandıklarını, Hz. Peygamberin onların peygamberlerini de kabul ettiğini... söylerlerdi.*" Ayetin de bu husumete işaret ettiğini söylemişlerdir.

Bu hasımların kafirler olduğunu savunanlar olduğu gibi bu iki hasmın mecazen Cennet ve Cehennem olduğunu söyleyenler de vardır.²¹⁸

2.1.12. Abdullah b. Ömer'den Gelen Rivayetler

1-Bize Hevze b. Halîfe haber verdi; dedi ki: Bize Avf haber verdi. O da Muhammed'den nakletti; dedi ki:

"*Allah'a çağırın, salih amel işleyen ve 'Kuşkusuz ben müslümanlardanım diyenden daha güzel sözlü kimdir?'*"²¹⁹ ayetinde sözü edilen şahıs Hz. Peygamber'dir (sav).²²⁰

²¹⁶ Hac 22/19.

²¹⁷ İbn Sa 'd, c. 3, s. 14-15.

²¹⁸ Taberi, c. 18, s. 587-589.

²¹⁹ Fussilet 41/33.

²²⁰ İbn Sa 'd, c. 1, s. 187.

Bu ayetin işaret ettiği kişi hakkında ulema ihtilaf etmiştir. Bir kısmı Hz. Peygamberin (sav) kastedildiğini söylemiştir. Bu görüşü savunanlar şu rivayetleri zikretmişlerdir. Süddi'den gelen bir rivayete göre o şöyle demiştir: “*Burada kastedilen İslam’a çağırdığı vakit Hz. Muhammed’dir.*” İbn Zeyd ise şöyle demiştir: “*Bu kişi Allah Resulüdür (sav).*”

Diğer grup ise burada kastedilenin müezzin olduğunu söylemişlerdir. Dayanak olarak da Kays b. Ebi Hazim'den naklen şu rivayeti zikretmişlerdir: “*Allah’a çağırandan daha güzel sözlü kim vardır*” ayetinden maksat müezzindir. “*Salih amel işleyen*” ibaresi de ezandan sonraki namaza işaret etmektedir.²²¹

İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre burada kastedilen Allah Resulüdür (sav). Bir başka rivayetinde ise burada kastedilenlerin Allah Resulünün (sav) ashabı olduğunu söylemiştir. Hz. Aişe ise şöyle demiştir: “*Bu ayetin müezzinler hakkında nazil olduğundan şüphe etmezdik.*”²²²

Bu görüşlerin tamamı ayetin bağlamına uygundur. Dolayısıyla bu görüşlerin tamamını kabul etmekte bir beis olmadığı kanaatindeyiz.

2- Muhammed b. Ömer dedi ki: Amr b. Avf, *Hendek* savaşında bulunup, Resûlullah'ın (sav) *Mekke'nin* fethi gününde kendileri için belirlediği üç sancaktan birisini taşıyanlardandır. Yine kendisi, Resûlullah (sav) *Tebûk* seferine çıkmak isterken, kendisinden binek isteyip kendilerine binek bulunamadığından ötürü Resûlullah (sav) ile beraber gazveye katılmamanın üzüntüsünden ağlayarak geri dönenlerdendir ki, kendileri hakkında, “*Kendilerine binek temin etmek üzere sana geldiklerinde, senin de, ‘Ben sizi bindirecek bir şey bulamıyorum.’ dediğinde, infak edecekleri bir şey bulamadıklarından gözyaşları dökerek dönenlere bir vebal yoktur.*”²²³ ayeti nazil olmuştur.²²⁴

Bazı alimler bu ayetin Müzeyne'den bir grup hakkında nazil olduğunu söyler. Mücahid'den gelen birkaç rivayete göre bu ayet Müzeyne'den Beni Mukarrin hakkında nazil olmuştur. Diğer bir grup ulema ise Irbad b. Sariye hakkında nazil

²²¹ Taberi, c. 21, s. 468-469.

²²² Zemahşeri, c. 4, s. 199.

²²³ Tevbe, 9/92.

²²⁴ İbn Sa ‘d, c. 5, s. 151.

olduğunu söylemişlerdir. Bir diğer grup, bu ayetin farklı kabilelere mensup yedi kişi hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Amr b. Avf da bunların arasındadır.²²⁵

İbn Kesir de bu ayetle alakalı birkaç görüş zikreder. Mücahid'den naklen Müzeyne'den Beni Mukarrin hakkında nazil olduğu görüşüne yer verir. Muhammed b. Ka'b'dan farklı kabilelere mensup yedi kişi hakkında nazil olduğu görüşüne de yer verir. Bunlar arasında Amr b. Avf'ı da sayar.²²⁶

Ayetin kimler hakkında nazil olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak savaşa katılma konusunda mazereti olanlara bir günah olmadığını vurgulamaktadır ki bu rivayet ve açıklamaları kabul etmenin ayetin vermek istediği mesaja engel olmadığı kanaatindeyiz.

2. 1.13. Said b. el Müseyyeb'den Gelen Rivayetler

Suheyb *Medine*'ye hicret etmek üzere yola çıktı. Kureyş'ten bir grup onu takip etti. O, bineğinden indi ve ok dağırcığındaki okları hızlıca çekip çıkardı. Ardından şöyle dedi: “Ey Kureyş topluluğu! İçinizde en iyi ok atarlardan biri olduğumu iyi bilirsiniz. Allah'a yemin ederim ki, yanımdaki ok dağırcığında bulunan bütün okları atmadıkça bana ulaşamazsınız. Sonra da elimdeki oklardan bir şey kalmayınca kılıcımla sizi doğrarım. Şimdi dilediğinizi yapın! İsterseniz ben [malımın olduğu yeri söyleyip] sizi ona yönlendireyim, siz de yolumdan [çekilip] beni salıverin!” Onlar “Evet.” deyince o da [dediğini] yaptı. Peygamber'in (sav) huzuruna geldiğinde o (sav), “*Ebû Yahya! Bu alış-veriş kârlı oldu*²²⁷ *bu alış-veriş kârlı oldu*” buyurdu. Sa'îd b. el-Müseyyeb dedi ki: Bunun üzerine “*İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını kazanmak için kendisini feda eder. Allah da kullarına pek merhametlidir.*”²²⁸ ayeti indi.²²⁹

Bu rivayet bazı lafız farklarıyla Rebi'den rivayetle Taberi'de de geçmektedir. İbn Zeyd: “*Onlar Allah yolunda savaşan mücahitlerdir*” demiştir. Katade, ayette

²²⁵ Taberi, c. 19, s. 13,14.

²²⁶ İbn Kesir, c. 4, s. 199.

²²⁷ Bu ibare (rabiha'l-bey'u –alış veriş kârlı oldu), Leiden baskısında “rabbeha'l-bey'u alış veriş Ebû Yahya'yı kârlı çıkardı” diye geçmektedir. Dipnotunda Muhammed Abduh'a göre doğrusunun “rabiha'l-bey-u” olduğu belirtilmektedir. Ben de III. Ahmed nüshasındaki rivayete dayanarak Abduh'un okuyuşun tercih ettim. İhsan ve Atâ baskısında “rabbeh'l-bey'u” imlasi mevcuttur. (M)

²²⁸ Bakara 2/207.

²²⁹ İbn Sa 'd, c. 3, s. 258-259.

işaret edilenin muhacir ve ensar olduğunu söylemiştir. İkrime ise yukarıdaki rivayete benzeyen bir rivayet naklederek ayetin Süheyb b. Sinan ve Ebu Zer el-Gıfari hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

Ulemadan bir grup bu ayetin, nefsini Allah'a itaat ve Allah yolunda cihad için feda eden veya iyiliği emreden her kimseyi kapsadığını savunmuştur.²³⁰ Bizce de ayeti bu şekilde anlamak daha uygun görünmektedir.

2. 1.14. Ebu Ubeyde b. Muhammed b. Ammar b. Yasir'den Gelen Rivayetler

Bize Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî haber verdi; dedi ki: Bize Ubeydullah b. Amr, ona da Abdülkerîm, Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'in, "*Kalbi iman ile mutmain olduğu halde [inkâra] zorlanan müstesna...*"²³¹mealindeki Allah'ın kelamı hakkında şöyle dediğini haber verdi:

Bu kişi Ammâr b. Yâsir'dir. O, "*Ancak kalbini küfre açan kimse...*"²³²mealindeki Allah'ın kelamı hakkında da şöyle dedi: Bu kişi, Abdullah b. Ebû Serh'dir²³³. Taberi de bu görüştedir. Bununla alakalı olarak da çeşitli rivayetler zikretmiştir. Bu rivayetleri şu şekilde sıralayabiliriz: Katâde; bu ayetin Ammar b. Yasir hakkında nazil olduğunu söyler. Beni Muğire Ammar b. Yasir'e işkence ediyor, Muhammed'i inkar etmesini istiyordu. O da kalben kerih görse de dili ile inkar ediyordu. Bu sebeple onun hakkında bu ayet nazil oldu. Ancak kendi isteğiyle küfrü seçen kimseler ise "*Onlara Allah'tan bir gazap ve büyük bir azap vardır.*"²³⁴ ayeti nazil olmuştur. Gelen rivayetlerin çoğunda Ammar b. Yasir'in kalbinin imanla dolu olduğu, İbn Ebi Serh'in de kalbini küfre açtığı bildirilmektedir.²³⁵

2. 1. 15. Hz. Aîşe'den Gelen Rivayetler

1- Bize Haccâc b. Muhammed haber verdi. O da İbn Cüreyc'den şunu rivayet etti: Atâ, Ubeyd b. Umeyr'den şunu söylediğini işittiğini iddia etti: Aîşe'yi işittim; şunu iddia ediyordu:

²³⁰ Taberi, c. 4, s. 247-248.

²³¹ Nahl 16/106.

²³² Nahl 16/106.

²³³ İbn Sa'd, c. 3, s. 284.

²³⁴ Nahl 16/106.

²³⁵ Taberi, c. 17, s. 303-305.

Resûlullah (sav) Zeyneb bt. Cahş'ın yanında kalır ve bal şerbeti içerdi Ben ve Hafsa aramızda anlaşılıp Resûlullah (sav) gelince ağzından meşe ağacı zamkı [meğâfir] kokusu geldiğini söyleyecektik. Resûlullah (sav) birimizin yanına gelmişti. O da bunu söyledi. Resûlullah (sav) bunun üzerine “Ben Zeyneb’in yanında bal şerbeti içmiştim. Bir daha bunu asla içmeyeceğim.” dedi. Bunun üzerine Tahrîm suresinin ilk ayetleri nazil oldu: *“Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Allah, [gerektiğinde] yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah’tır. O, bilendir, hikmet sahibidir. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber’e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: Bunu sana kim bildirdi? Dedi. Peygamber: Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi, dedi. Eğer ikiniz de Allah’a tövbe ederseniz, [yerinde olur]. Çünkü kalpleriniz sapmıştı. Ve eğer Peygamber’e karşı birbirinize arka verirseniz bilesiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cibril ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de [ona] yardımcıdır.”*²³⁶ Burada “İkiniz de tövbe ederseniz” ifadesinden maksat Âişe ve Hafsa’dır. “Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti”²³⁷ ifadesiyle “Ben bal şerbeti içtim.” sözü kastedilmektedir.²³⁸

Tahrîm suresinin ilk ayetlerinin nüzul sebebiyle ilgili olarak temelde iki rivayet nakledilmiştir. Bunlardan biri küçük lafız farkları olmakla beraber yukarıdaki gibidir. Diğerisi ise Allah Resulü’nün (sav) Hz. Âişe’nin gününde cariyesi Mariye’nin yanına gitmesi şeklindedir. Hafsa bunu öğrenince Allah Resulü ondan bunu Âişe’ye söylememesini istedi ve Mariye’yi kendine haram kıldı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.²³⁹ Tahrîm Suresiyle ilgili daha önce de rivayetler zikredilmişti. Bu nedenle daha fazla açıklama yapmaya gerek duymuyoruz.

2- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bize es-Sevrî anlattı. O Atâ’dan, o da Âişe’den şöyle dediğini rivayet etti:

²³⁶ Tahrîm 66/1-4

²³⁷ Tahrîm 66/3

²³⁸ İbn Sa’d, c. 10, s. 113.

²³⁹ Semerkandi, c. 3, s. 466.

Resûlullah, mahremi olan kadınlar hariç, dilediği kadınla evlenmesi kendisine helal kılınmadan vefat etmemiştir. Bunun delili, “*Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanma alırsın.*”²⁴⁰ ayetidir.²⁴¹

*“Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah’ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helâl kıldık. Ayrıca, diğer mü’minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber’e bağışlayan, Peygamber’in de kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü’min kadını da (sana helâl kıldık.) Mü’minlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcıdır ve çok merhamet edicidir.”*²⁴²

Ahzab Suresinin yukarıda geçen 50. Ayeti de Allah Resulüne mahremi olan kadınlar hariç istediği kadınla evlenebileceğini bildirmektedir. Allah Resulünün vefat etmeden (mahrem olanlar hariç) dilediği kadınla evlenmesinin helal kılındığı ile ilgili rivayet Taberi’de de geçmektedir. Zaten bu durum ayetten de açıkça anlaşılmaktadır.

3- Bize Yezîd b. Hârûn haber verdi; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme haber verdi. (O Ebû İmrân el-Cevnî’den, o Yezîd b. Bâbenûs’tan, o da Âişe’den şöyle dediğini) rivayet etti:

Resûlullah (sav) vefat ettiğinde Ömer ve el-Muğîre b. Şube izin isteyip içeri girdiler. Yüzündeki örtüyü açtılar. Ömer, “Ah baygınlık! Resûlullah’ın (sa) baygınlığı ne kadar da şiddetlidir!” dedi. Sonra gitmek üzere kalktılar. Kapıya gelince el-Muğîre, “Ey Ömer! Allah Resulü öldü vallahi!” dedi. Ömer, “Yalan söylüyorsun! Resûlullah (sav) ölmedi. Sen fitneye düşmüş bir adamsın. Resûlullah (sav) münafıkları yok etmedikçe vefat etmeyecektir.” dedi. Sonra Ömer insanlara konuşma yaparken Ebû Bekir geldi. Ona, “Sus!” dedi; Ömer sustu. Ebû Bekir minbere çıktı Allah’a hamd ve senalar ettikten sonra, “*(Ey Muhammed) Şüphesiz sen*

²⁴⁰ Ahzâb 33/51

²⁴¹ İbn Sa ‘d, c. 10, s. 208.

²⁴² Ahzab 33/50.

öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir.”²⁴³ dedi; sonra “*Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi, o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz?*”²⁴⁴ ayetini okudu. Ardından, “Ey insanlar! Kim Muhammed’e tapıyor idiye bilmiş olsun ki, Muhammed ölmüştür. Kim de Allah’a tapıyor idiye bilmiş olsun ki, Allah hayyır; O, ölmez!” dedi. Bunun üzerine Ömer, “Bu Allah’ın kitabında mı?” diye sordu. Ebû Bekir “Evet!” dedi. Bunun üzerine Ömer, “Ey insanlar! İşte bu, Müslümanların en olgunu olan Ebû Bekir’dir. Ona biat edin.” dedi. Bunun üzerine insanlar ona biat ettiler²⁴⁵.

Bu rivayet en eski siyer kaynaklarından biri olan İbn Hişam’ın es-Siretü’n Nebeviyye’sinde de geçmektedir. Oradaki rivayet küçük farklarla birlikte şöyledir:

Ebu Hureyre, Allah Resulü vefat ettiğinde Hz. Ömer’in onun vefat etmediğini Musa’nın Rabbiyle konuşması gibi onun da Rabbiyle konuşmaya gittiğini söylüyordu. Ama Hz. Ebubekir insanlara hitaben; “*Kim Muhammed’e tapıyorsa bilsin ki Muhammed ölmüştür. Kim de Allah’a tapıyorsa bilsin ki Allah diridir ve ölmez.*” Sonra yukarıdaki ayeti okudu. Hz. Ömer, o zaman anladım ki Allah Resulü gerçekten ölmüştür, dedi.²⁴⁶

2.2. Bir Rivayeti Bulunan Sahabeler

2. 2. 1. El-Hakem’den Gelen Rivayet

Bize Vekî b. el-Cerrâh, İsrail’den; o Câbir’den, o da el-Hakem’den şunu nakletti:

“*Kalbi iman ile mutmain olduğu halde [inkâra]zorlanan müstesna...*”²⁴⁷ ayeti Ammâr b. Yâsir hakkında nazil oldu.²⁴⁸

²⁴³ Zümer 39/30.

²⁴⁴ Âl-i İmrân 3/144.

²⁴⁵ İbn Sa‘d, c. 2, s. 270.

²⁴⁶ İbn Hişam, Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub El Humeyri El- Mearifi, Ebu Muhammed Cemaleddin, *Siretü’n-Nebeviyye Li İbn Hişam*, thk. Mustafa Es-Saka, İbrahim El- Ebyari ve Abdülhafiz Eş-Şelbi, 2. baskı, Mısır, Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa El- Babi El-Halbi, 1955, c. 2, s. 656.

²⁴⁷ Nahl 16/106.

²⁴⁸ İbn Sa‘d, c. 3, s. 285.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu ayetin Ammar b. Yasir hakkında nazil olduğu konusunda birçok rivayet mevcuttur. Aynı zamanda bu ayet kalben inkar edilmediği sürece işkence altında dil ile inkar etmekte bir günah olmadığını da göstermektedir.

2. 2. 2. Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'den Gelen Rivayet

Bize Haccâc b. Muhammed haber verdi; dedi ki: İbn Cüreyc dedi ki: Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'i duydum, şöyle diyordu:

Allah için işkence görürken Ammâr b. Yâsir hakkında *“Müminler [sadece ‘İman ettik’ demeleri sebebiyle kendi hallerine bırakılacakları], imtihana tâbi tutulacaklarını mı zannettiler?”*²⁴⁹ mealindeki ayet nazil oldu.²⁵⁰

Katade; buradaki imtihan hakkında müminlerin canları ve mallarıyla sınanacağını söylemiştir.

Bu ayetin Ammar b. Yasir hakkında nazil olduğunu söyleyenler olmakla birlikte Mekke'de Müslüman oluşunu açıklayan bir grup hakkında nazil olduğunu söyleyenler de vardır. Bu imtihanın da Mekke'den Medine'ye hicret olduğunu savunmuşlardır.²⁵¹

2. 2. 3. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Cafer'den Gelen Rivayet

Bize Sa'îd b. Mansûr haber verdi; dedi ki: Bize Ya'kûb b. Abdurrahman anlattı. O İbrahim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Ca'fer'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti:

-Onun annesi Lübâbe bt. Abdullah b. Abbâs'tır.- Ben, gözü gitmeden önce her Cuma dedemi [Abdullah b. Abbâs'ı] ziyaret ederdim. Onun Kur'ân okuduğunu görürdüm. Bir defasında, *“Yüzüstü ateşe sürüklendikleri gün kendilerine ‘Cehennem dokunuşunu tadın’ denilecek. ‘Gerçekten her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.’*²⁵² ayetine geldiğinde, *“Oğulcuğum, onlar henüz gelmediler; daha sonra gelecekler.”* dedi.²⁵³

²⁴⁹ Ankebût 29/2

²⁵⁰ İbn Sa 'd, c. 3, s. 285.

²⁵¹ Taberi, c. 19, s. 8-9.

²⁵² Kamer, 54/48-49.

²⁵³ İbn Sa 'd, c. 6, s. 335.

Taberi'de İbn Abbas'tan naklen şu rivayet vardır: O şöyle diyordu: “*Ben Allah'ın kitabında yüzüstü ateşe sürüklenen bir kavim buluyorum. Onlara 'Cehennem dokunuşunu tadın' denilecek. Çünkü onlar kaderi inkar ediyorlardı. Ben onları ve onlardan kalan bir şey de göremiyorum.*”²⁵⁴

Birçok rivayette bu ayetin Allah Resulüne (sav) kader konusunda tartışmaya gelen müşrikler hakkında nazil olduğu bildirilmiştir.²⁵⁵ Aynı rivayet hadis kitaplarında da mevcuttur.²⁵⁶

Ayetin müşrikler hakkında nazil olduğuna dair rivayetler diğer tefsir kitaplarında da geçmektedir.²⁵⁷ Ancak muhtelif tefsir ve hadis kitaplarını incelediğimizde yukarıdaki rivayete rastlamadık. Burada muhtemelen ravinin dedesi, ayetten anladığını, kendi görüşünü zikretmektedir. Ravi de ayetle alakalı olarak dedesinin görüşüne yer vermiştir.

2. 2. 4. Muhammed b. el-Mürtefi'den Gelen Rivayet

Bize el-Fadl b. Dükeyn haber verdi; dedi ki: Bize Ebû Sa'îd b. Avzû'l-Berrâd anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. el-Mürtefi anlattı; dedi ki:

İbnü'z-Zübeyr'in şöyle dediğini işittim: “Ey hacılar topluluğu! [Sorunuz varsa] bana sorun! Zira Kur an-ı Kerim bize indirildi ve biz onun yorumlanmasına şahit olduk.” Bunun üzerine Irak halkından bir adam, “Yiyecek kabıma bir fare girdi. İhramlı iken onu öldürmem bana helal olur mu?” diye sordu. Abdullah cevaben, “Yoldan çıkan o küçük fasıkı öldür!” dedi. Adam bu kez, “Bize [Fecr suresinin 2. Ve 3. Ayetinde geçen] çift, tek ve on gecenin ne anlama geldiğini söyle!” dedi. Abdullah buna da şu cevabı verdi: “On gün, Zilhiccenin ilk sekiz günü, Arefe ve Kurban bayramının birinci günüdür. Çift ise, [Bakara suresinin 203. Ayetinde geçen] “*Kim acele edip de iki günde dönerse ona vebal yoktur. Kim geri kalırsa ona da vebal yoktur.*” ifadesiyle işaret edilen iki gündür ki [onlardan biri] bugündür²⁵⁸.

²⁵⁴ Taberi, c. 22, s. 605.

²⁵⁵ Taberi, c. 22, s. 605- 606.

²⁵⁶ Müslim, Ebul Hasen Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, en-Neysaburi, *el-Müsnedü's-Sahih el-Muhtasar bi Nakli'l-Adli İla Resulillah (sav)*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut, Daru İhyait-Turasi'l Arabi, ty. c. 4, s. 2046.

²⁵⁷ Begavi, c. 4, s. 328.

²⁵⁸ İbn Sa 'd, c. 6, s. 500.

Bakara suresinde geçen iki günden maksadın Kurban Bayramının ikinci ve üçüncü günleri olan teşrik günleridir.²⁵⁹ Fecr Suresinde geçen ‘çift, tek ve on gün’ hakkında ise gelen rivayetlerin çoğu, ‘tek’in arefe günü, ‘çift’in ise Kurban kesme günü olduğu yönündedir. ‘On Gece’den maksadın ise zilhiccenin ilk on günü olduğu şeklindedir.²⁶⁰

2. 2. 4. Abdullah b. Zübeyr’den Gelen Rivayet

Bize Ma’n b. İsa ve Abdullah b. Mesleme b. Ka’neb haber verdiler; dediler ki: Bize Mâlik b. Enes anlattı. O Amr b. Abdullah b. ez-Zübeyr’den, o da babasından şunu rivayet etti:

Kendisi gök gürültüsünün sesini duyduğunda konuşmayı bırakıp şöyle dermiş: “Gök gürültüsüne müvekkel meleğin hamd ile tesbih ettiği Zatı, noksan sıfatlardan tenzih ederim. O Zat-ı Zu’l-Celal’in heybetinden korktukları için Melekler de onu tesbih eder.”²⁶¹ Akabinde şunu eklemiştir: “Bu dünya ehline şiddetli bir tehdittir.”²⁶²

Bu rivayet yine Abdullah b. Zübeyr’den naklen Begavi’de de mevcuttur.²⁶³

Cafer Hz. Peygamberden (sav) şunu nakletmiştir: “*Allah Resulü (sav) şiddetli bir gök gürlemesi işittiğinde; ‘Allah’ım bizi gazabınla öldürme, azabınla helak etme ve bizi bundan önce affet’ diye dua ederdi.* Ayrıca Hz. Peygamberin (sav) gök gürültüsü işittiğinde Allah’ı tesbih ettiği gelen birçok rivayette bildirilmiştir.”²⁶⁴

2. 2. 5. Ebu Avn’dan Gelen Rivayet

Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bana Abdullah b. Ca’fer anlattı. O da Ebû Avn’dan şöyle dediğini rivayet etti:

Ardından İbnü’z-Zübeyr dedi ki: “Ey Ebû Safvân! Kalk, el-Misver’e gidelim! Zira biz, o olmadan hiçbir konuda kesin karar vermeyiz.” Kalkıp el-Misver’in yanına vardılar. İbnü’z-Zübeyr ona, “Ey Ebû Abdurrahman! Şamlılar *Kabe*’yi tavaf etmek için izin istiyorlar. Ondan sonra da memleketlerine dönecekler. Sen bu konuda ne

²⁵⁹ Taberi, c. 4, s. 215.

²⁶⁰ Taberi, c. 24, s. 395-397.

²⁶¹ Ra’d 13/13. Ayetten alınmıştır (M)

²⁶² İbn Sa’d, c. 6, s. 501.

²⁶³ Begavi, c. 3, s. 11.

²⁶⁴ Taberi, c. 16, s. 388-390.

düşünüyorsun?” diye sorunca el-Misver ona “Beni oturma konumuna getirin!” dedi. Onu oturma konumuna getirdiler. Hemen “*Allah’ın mecitlerinde Allah’ın adının yükseltilmesine engel olan ve onların yıkılması için çalışan kimseden daha zalim kim olabilir? Onlar o mecitlere sadece korkarak girebilirler*”²⁶⁵ ayetini okudu ve sözüne şöyle devam etti: “Bunlar Allah’ın evini tahrip ettiler, Allah’a sığınan insanları korkuttular. Onlar nasıl Allah’a sığınanları korkuttularsa siz de onları korkutun.”²⁶⁶

Bazı rivayetlerde bu kimselerden kastedilenlerin Hıristiyanlar olduğu söylenmiştir. Mescitlerden maksadın da Beytü’l Makdis olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Buhtu’n-Nasr ve ona yardım eden Hıristiyanlar olduğunu ifade eden rivayetler de vardır.²⁶⁷

Bazı müfessirler de ayetin, Hz. Peygamberi (sav) Mescidi Haram’dan alıkoyan Kureyş müşrikleri hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.²⁶⁸

2. 2. 6. Dahhâk’tan Gelen Rivayet

Bize Yezîd b. Hârûn haber verdi; dedi ki: Bize Cüveybir haber verdi. O ed-Dahhâk’tan, Onun (Allah’ın) “*Yanına görmeyen (âmâ) biri geldi diye yüzünü ekşitti ve sırtını döndü.*”²⁶⁹ sözü hakkında rivayet etti; (ed-Dahhâk) dedi ki:

Resûlullah (sas), kendisini İslâm’a davet etmek için Kureyş’ten bir adama yönelmişti. Âmâ olan Abdullah İbn Ümmü Mektûm gelip Resûlullah’a (sas) (soru) sormaya başladı. Resûlullah (sas) ise ondan yüz çeviriyor; ona sert bir şekilde bakıyordu ve diğeri ile ilgileniyordu. (Resûlullah), o kendisine her (soru) sorduğunda, ona sert bir şekilde baktı ve ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine Allah, Resulünü uyarıp şöyle dedi: “*Yanma görmeyen (âmâ) biri geldi diye yüzünü ekşitti ve sırtını döndü. Ne bilirsin, belki de alacağı öğütle arınacaktı.*”²⁷⁰ “*Sen onunla ilgilenmiyorsun*”²⁷¹ sözüne kadar... Bu ayet indiğinde ise, Resûlullah (sav) onu

²⁶⁵ Bakara 2/114

²⁶⁶ İbn Sa’d, c. 6, s. 560.

²⁶⁷ Taberi, c. 2, s. 520.

²⁶⁸ Taberi, c. 2, s. 521.

²⁶⁹ Abese 80/1-2

²⁷⁰ Abese 80/1-3

²⁷¹ Abese 80/10.

çağırıldı; ona ikram edip değer verdi ve onu iki defa *Medine*'ye kendi yerine vekil atadı.²⁷²

Bu rivayet farklı lafızlarla muhtelif tefsir kitaplarında da geçmektedir. Müfessirler ayetin Abdullah b. Ümmü Mektum hakkında nazil olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.²⁷³ Söz konusu rivayet farklı hadis kitaplarında da zikredilmiştir.²⁷⁴

2. 2. 7. Mahmud b. Lebid'den Gelen Rivayet

Bize Muhammed b. Ömer haber verdi. O İbrahim b. İsmail b. Ebû Habîbe'den, o Vâkıd b. Amr b. Sa'd b. Mu'âz'dan, o da Mahmûd b. Lebîd'den şöyle dediğini rivayet etti:

Büşeyr b. el-Hâris, Katâde b. en-Nu'mân ez-Zaferî nin amcası Rifâ'a b. Zeyd'in yüksekçe bir yerde bulunan hanesine baskın yapıp, arkadan onun (duvarını) delip, adamın bir miktar yiyeceğine, iki adet zırhına ve zırha ait bazı eşyalara el koymuştu. Katâde b. en-Nu'mân gelip olayı Peygamber'e anlattı. Peygamber (sav) de Büşeyr'i çağırıp olayı sorunca kendisinin yaptığını inkâr etti ve suçu, soylu ve köklü bir aileden gelen Lebîd b. Sehl'e attı. Bunun üzerine Büşeyr'in yalancı, Lebîd'in ise suçsuz olduğunu haber veren ayetler nazil oldu: *"Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma! Ve Allah'tan mağfiret iste, çünkü Allah, çok yargılayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir. Kendilerine hıyanet edenleri savunma; çünkü Allah hainliği meslek edinmiş günahkârları sevmez. İnsanlardan gizler de Allah'tan gizlemezler. Halbuki geceleyin, O'nun razı olmadığı sözü düzüp kurarken O, onlarla beraber idi. Allah yaptıklarını kuşatıcıdır (O'nun ilminden hiçbir şeyi gizleyemezler). Haydi, siz dünya hayatında onlara taraf çıkıp savundunuz, ya kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak yahut onlara kim vekil olacak? Kim bir kötülük yapar yahut nefesine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok yargılayıcı ve esirgeyici bulacaktır. Kim bir günah kazanırsa onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur. Allah her şeyi bilicidir, büyük hikmet sahibidir. Kim kasıtlı veya kasıtsız bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak ki, büyük bir iftira ve apaçık bir*

²⁷² İbn Sa'd, c. 4, s. 2234.

²⁷³ Taberi, c. 24, s. 218.

²⁷⁴ Tirmizi, Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. Dahhak Ebu İsa, *Sünenü't-Tirmizi*, 2. baskı, Mısır, Şeriketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Babi el-Halbi, 1975, c. 5, s. 432.

*günah yüklenmiş olur.*²⁷⁵ Yalancı olduğunu ve Lebîd'e iftira ettiğini açıkça ortaya koyan bu ayetlerin inmesi üzerine Büşeyr mürtet olarak *Mekke*'ye kaçarak Sülâfe b. Sa'd b. Eş-Şüheyd'in evine yerleşti. Akabinde Peygamber ve Müslümanları hicveden şiirler dizmeye başladı. Bunun üzerine hakkında bazı ayetler indi. Hassan b. Sabit de onu hicveden şiirler söyledi. Bu olaylar hicretin 4. yılında yaşandı²⁷⁶.

2. 2. 8. Abdullah b. Rafî'den Gelen Rivayet

Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bize İbrahim b. Muhammed b. Ebû Musa anlattı. O Dâvûd b. el-Husayn'dan, o da Abdullah b. Râfi'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ümmü Seleme'ye, "*Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?*"²⁷⁷ ayetini sorduğumda bana şunu söylemişti: "Yanımda bir kavanoz süzme yayla balı vardı. Resûlullah (sas) onu sever ve kaşıklardı. Âişe ona, "Bal arısı meşe ağacından emmiş." deyince Resûlullah (sas) onu kendisine haram kıldı ve bunun üzerine ayet nazil oldu."²⁷⁸

Bu ayetle alakalı çeşitli tefsir kitaplarında geçen, temelde iki rivayet mevcuttur. Biri ana hatlarıyla yukarıdaki gibidir. Diğeri ise Allah Resulü'nün (sav) Hz. Aişe'nin gününde cariyesi Mariye'nin yanına gitmesidir. Hafsa bunu öğrenince Allah Resulü ondan bunu Aişe'ye söylememesini istedi ve Mariye'yi kendine haram kıldı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.²⁷⁹ İncelediğimiz tefsir kitaplarında yukarıdaki ayetin tefsiriyle ilgili olarak, aralarında küçük farklar olmakla birlikte yukarıdaki iki rivayet karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak Hz. Peygamber eşlerinin rızasını kazanmak için Allah'ın kendisine helal kıldığı bir şeyi haram kılmış. Allah (cc) da onu bu konuda uyarmış, yemini için de kefareti yolunu açmıştır.

2. 2. 9. Ubeyd b. Huneyn'den Gelen Rivayet

Bize Muhammed b. Ömer haber verdi. O Ömer b. Habîb'den, o Salih b. Ebû Hassân'dan, o da Ubeyd b. Huneyn'den "*Andolsun, ikiyüzlüler, kalplerinde hastalık bulunanlar [fuhuş düşüncesi taşıyanlar], şehirde kötü haber yayanlar [bu*

²⁷⁵ Nisâ 4/105-112.

²⁷⁶ İbn Sa'd, c. 4, s. 2314.

²⁷⁷ Tahrim 66/1.

²⁷⁸ İbn Sa'd, c. 10, s. 180.

²⁷⁹ Semerkandi, c. 3, s. 466.

hallerinden] vazgeçmezlerse, seni onlara musallat ederiz [onlarla savaşmanı ve onları şehirden sürüp çıkarmanı sana emrederiz]²⁸⁰ ayetinden “Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”²⁸¹ ayetine kadarki vahiy için şöyle dediğini rivayet etti:

Bu ayetlerle ileri gelenleriyle birlikte münafıklar tanıtılmıştır. O da ayetin “...kalplerinde hastalık bulunanlar [fuhuş düşüncesi taşıyanlar], şehirde kötü haber yayanlar...”²⁸² ifadesinde zikredilenlerin hepsi münafıklardır.²⁸³

İkrime ve Katade’den gelen bazı rivayetlere göre ayette zikredilen özellikler münafıkların özellikleridir.²⁸⁴

Yine Katade’den bir rivayete göre münafıklar içlerindeki nifakı açığa vurmaya düşünmüş, kendileri hakkında ayet nazil olunca bundan vazgeçmişlerdir.²⁸⁵

Zaten ayetin başlangıcında münafıklar ifadesi geçmektedir. Devamında ise münafıkların özelliklerinden bahsedilmiştir. Rivayetlerin de bu yönde olması ayetin münafıklar hakkında nazil olduğu gerçeğini güçlendirmektedir.

2. 2. 10. Ebu Rezîn’den Gelen Rivayet

Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bize Kays b. er-Rebî ve Şeybân b. Abdurrahman anlattılar. O Mansûr’dan, o da Ebû Rezîn’den şöyle dediğini rivayet etti:

Resûlullah (sas) eşlerini boşamaya niyet etmişti. Eşleri bunu fark edince, sıra gözetmeksizin dilediğini yanına alıp dilediğini reddetmesi konusunda onu serbest bıraktılar. Bunun üzerine şu ayetler nazil oldu: “*Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiği eşlerini, Allah’ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helâl kıldık. Ayrıca, diğer müminlere değil de, sana has olmak üzere, mihrsiz olarak kendini Peygamber’e bağışlayan, Peygamber’in de kendisini nikahlamak istediği herhangi bir mümin kadını da [sana*

²⁸⁰ Ahzâb 33/60.

²⁸¹ Ahzâb 33/62.

²⁸² Ahzâb 33/60.

²⁸³ İbn Sa’d, c. 10, s. 188.

²⁸⁴ Taberi, c. 20, s. 327.

²⁸⁵ Salebi, c. 8, s. 64.

helâl kıldık]. Müminlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. Ey Muhammed! Bunlardan [hanımlarından] dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın. Uzak durduklarından dilediklerini yanına almanda da sana bir günah yoktur. Bu onların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve hepsinin de kendilerine verdiği razı olmaları için daha uygundur. Allah, kalplerinizdekini bilir. Allah, hakkıyla bilendir, halimdir [Hemen cezalandırmaz, mühlet verir]. Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah, her şeyi gözetleyendir.”²⁸⁶ Bu ayetler üzerine Resûlullah (sas), Zeyneb, Ümmü Habîbe, Safiyye, Cüveyriye ve Meymûne'den uzak durmaya, Hafsa, Âişe ve Ümmü Seleme'yle birlikte olmaya başladı. Zira “dilediğini geri bırakırsın”²⁸⁷ ifadesi, dilediğini yanına alıp, dilediğinden uzak durmasında bir günah olmadığını, burada sayılanlar dışındaki kadınların, yani müşrik kadınların kendisine haram olduğunu belirtiyordu.²⁸⁸

Hz. Peygamberin (sav) “dilediğini geri bırakması” boşanmaksızın eşlerinden ayrı kalması şeklinde anlaşılmıştır. Dahhak da bu ayetle ilgili olarak; “Hz. Peygamber eşleri arasında ayrıma giderdi. Allah (cc) da bunu ona helal kılmıştır.” derdi.

Bazı alimler de bu ayeti eşlerinden dilediğini boşaması şeklinde anlamışlardır. Allah Resulünün eşlerine dünya ile ahiret arasında tercih yapmalarını istemesi, Allah Resulünün de eşlerinin tercihlerine göre davrandığını söyleyen rivayetler de mevcuttur. Bu rivayete göre Allah Resulü ahireti seçen eşlerini yanında tutmuş, dünyayı tercih eden eşlerini de güzellikle salıvermiştir.²⁸⁹

2. 2. 11. eş-Şa'bi'den Gelen Rivayet

Bize Muhammed b. Ömer haber verdi. O Süfyân ve Mansûr b. Ebû'l-Esved'den, o Zekeriyâ b. Ebû Zâide'den o da eş-Şa'bi'den “...Boşadığın

²⁸⁶ Ahzâb 33/50-51.

²⁸⁷ Ahzâb 33/50.

²⁸⁸ İbn Sa'd, c. 10, s. 211.

²⁸⁹ Taberi, c. 20, s. 290-293.

*hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına almanda...*²⁹⁰ ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bu kadınlar, kendilerini Resûlullah'a (sas) hibe eden, fakat Resûlullah'ın onlarla zifafa girmedeği, onlara hicabı emretmediği ve Resûlullah'tan sonra da başka bir kimsenin onlarla evlenmediği kimselerdir. Ümmü Şerik onlardandır.²⁹¹

Kendisini Resulullah'a hibe eden kadınlarla Allah Resulünün evlenmesi Allah Resulüne has bir uygulamaydı. Bu konuda farklı tefsir kitaplarında nakledilen rivayetler oldukça fazladır. Ancak Allah Resulünün böyle bir kimseyle evlenip evlenmediği veya bunun kim olduğu hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Abdullah b. Abbas ve Mücahid kendisini Allah Resulüne hibe eden hiçbir kadının olmadığını, Allah Resulünün tüm eşleriyle nikah kıydığını ya da elinin malik olduğu cariyelerle birlikte olduğunu söylemişlerdir. eş-Şa'bi bunun Zeynep bt. Huzeyme olduğunu söylemiştir. Katade, Meymune bt. Haris olduğunu söylemiştir. Ali b. Hüseyin, Dahhak ve Mukatil Beni Esed'den Ümmü Şerik bt. Cabir olduğunu söylemişlerdir. Urve b. Zübeyr de Havle bt. Hakim olduğunu söylemiştir.²⁹²

Bu kişinin Ümmü Şerik olduğu ile ilgili hadis kitaplarında da rivayetler mevcuttur.²⁹³ Rivayetlerin çeşitliliğine bakarak bu konuda kesin bir kanaatin olmadığını düşünmekteyiz. Tabi ki yine de en doğrusunu Allah bilir.

2. 2. 11. Ümmü Atıyye'den Gelen Rivayet

Bize Hişâm b. Abdülmelik Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî ve Yahya b. Hammâd haber verdiler; dediler ki: Bize Ebû Ya'kûb İshâk b. Osman anlattı. O İsmail b. Abdurrahman b. Atıyye'den, o da ninesi Ümmü Atıyye'den şöyle dediğini rivayet etti:

İsmail, "Ben nineme *'İyi işi işlemekte sana karşı gelmemek'*²⁹⁴ ayetini sorunca, "O ayet, bizi ağıt yakmaktan nehyetti." dedi²⁹⁵

²⁹⁰ Ahzâb 33/51.

²⁹¹ İbn Sa 'd, c. 10, s. 219.

²⁹² Begavi, c. 3, s. 651.

²⁹³ Beyhaki, c. 7, s. 88.

²⁹⁴ Mumtehine 60/12.

²⁹⁵ İbn Sa 'd, c. 10, s. 4.

İbn Abbas, Salim b. Ebi Ca'd ve Ebu Salih'ten gelen rivayetlere göre bu ayette Allah Resulüne karşı gelinmemesi gereken şey ağıt yakmaktır.²⁹⁶

Yine şöyle denmiştir: “*iyi iş işlemekte sana karşı gelmemek*” sözüyle kastedilen Allah Resulünün onları ağıt yakma, giysilerini parçalama, yabancı erkeklerle başbaşa kalma gibi davranışlardan alıkoymasdır. Onların bu davranışlardan kaçınması, Allah Resulüne karşı gelmemesi istenmiştir.²⁹⁷

Farklı tefsir kitaplarında yer alan rivayetlerde ayetin Allah Resulünün mü'min kadınlardan istediği işlerde ona karşı gelmemeleri istenmiştir. Bunların başında da ağıt yakma ve üst başlarını yırtma gelmektedir.

²⁹⁶ Taberi, c. 23, s. 341.

²⁹⁷ Semerkandi, c. 3, s. 440.

İKİNCİ BÖLÜM

TABIİN KAVİLLERİ VE İSRAİLİYYÂT

1- TABİİN KAVİLLERİ

1. 1. Mücahid'den Gelen Rivayetler

1- Bize Haccâc b. Muhammed haber verdi. O İbn Cüreyc'ten, o da “...ve ondan da eşini yaratan”²⁹⁸ ayetiyle ilgili olarak Mücâhid'den rivayet etti; dedi ki;

Havva, Âdem uykuda iken onun kaburgasından yaratıldı. [el-Kusayra, 'kısa kaburga anlamındadır.] Âdem uyandığında, “Aaa! Kucağımda bir kadın!” dedi.²⁹⁹

Taberi; Mücahid, Katâde ve Süddi'den rivayetle Allah'ın Hz. Adem'in kaburga kemiğinden eşi Havva'yı yarattığını söylemiştir.³⁰⁰

Zemahşeri de bu ayetle ilgili olarak Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı bilgisine yer vermiştir.³⁰¹

Hadis alimlerinden İbn Mâce de eserinde Hz. Ali'den rivayetle Havva'nın Hz. Adem'in kısa kaburga kemiğinden yaratıldığı rivayetine yer vermiştir.³⁰²

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, Allah Hz. Adem'i yarattı ve cennete koydu. Sonra ona bir uyku hali geldi. Hz. Adem uyku ve uyanıklık arasındayken onun sol kaburga kemiğinden Havva'yı yarattı. Adem uyandığında ona; “Bu kim” dendi. Hz. Adem: “Bu bir kadındır, çünkü erkekten yaratılmıştır.” Peki adı nedir? Adı Havva'dır. Çünkü diri (hayy) den yaratılmıştır.³⁰³

²⁹⁸ Nisâ 4/1.

²⁹⁹ İbn Sa'd, 2014, c. 1, s. 24.

³⁰⁰ Taberi, c. 7, s. 515.

³⁰¹ Zemahşeri, c. 1, s. 461.

³⁰² İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Süneni İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, yy. Daru İhyai'l Kütübi'l Arabiyye, ty. c. 1, s. 174.

³⁰³ Semerkandi, c. 1, s. 278.

Farklı tefsir kitaplarında da aynı rivayet bazı lafız farklarıyla yer almıştır.³⁰⁴ Özellikle Hz. Havva'nın Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı neredeyse tüm rivayet tefsirlerinde mevcuttur. Bu da rivayetin yaygın olduğunu göstermektedir.

2- Bize Haccâc b. Muhammed İbn Cüreyc, Mücâhid'den rivayet ederek haber verdi; dedi ki:

*“İnsanlar size karşı ordu toplamışlar.”*³⁰⁵ ayetinde kast edilen Ebû Süfyândır. Ebû Süfyân *Uhud günü*, Peygambere, “Ey Muhammedi *Bedirde* arkadaşlarımızı öldürdüğünüz yerde görüşmek üzere!” dedi. Muhammed (sav), “Keşke!” diye temennide bulundu. Resûlullah (sav) sözleştikleri zamanda orada olmak üzere yola çıkmış ve *Bedir'e* gelmişti. Panayırın kurulduğu gün orada bulundu. İşte bu, Allah'ın şu ayetinde zikredildi: *“Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük lütufla sahibidir.”*³⁰⁶ Ayette geçen “fadl” kelimesinin anlamı, “yaptıkları ticaretten kazandıklarıdır. Bu, Resûlullah'ın (sav) küçük *Bedir* gazvesidir.”³⁰⁷

Yukarıdaki ayetin tamamı şöyledir: *“Onlar öyle kimselerdir ki halk kendilerine ‘insanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun’ dediğinde bu söz onların imanını artırdı ve ‘Allah bize yeter, o ne güzel vekildir’ dediler.”*³⁰⁸

Ayette geçen “insanlar”dan kastedilenlerin kim olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre onlar Ebu Süfyan'ın Uhud Savaşı sonrasında arkalarından gelen Resulullah ve ashabını durdurmasını istediği bir gruptur. Bir diğer görüşe göre onlar Ebu Süfyan ve Uhud'da kendisiyle birlikte olan Kureyş'ten arkadaşarıdır.

“İnsanlar size karşı ordu toplamışlar.” Sözü'nün ne zaman ve nerede söylendiği ile ilgili de farklı görüşler mevcuttur. Bir kısım ulemaya göre bu söz Uhud Savaşı sonrası Ebu Süfyan ve arkadaşlarını yakalamak için yola çıkan Allah Resülü ve ashabına söylenmiştir. Diğerleri ise Bedir Savaşında Ebu Süfyan'ın Allah

³⁰⁴ el-Cevzi, Cemaleddin Ebu'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi, 1. Baskı, Beyrut, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, h. 1422, c. 1, s. 366.

³⁰⁵ Âl-i İmrân 3/173.

³⁰⁶ Âl-i İmrân 3/174.

³⁰⁷ İbn Sa'd, c. 2, s. 61.

³⁰⁸ Âli İmrân 3/173.

Resulüne tekrar karşılaştıklarını söylediği zaman bu sözün söylendiği görüşündedir.

Bir sonraki ayette geçen “fadl” kelimesinden maksadın da yaptıkları ticaretten kazandıkları olduğu gelen rivayetlerde belirtilmiştir.³⁰⁹

3- Bize el-Fadl b. Dükeyn haber verdi. O Şerik'ten, o Leys'ten, o da Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

“Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.”³¹⁰ ayeti Hudeybiye'de nazil oldu.

Bize el-Fadl b. Dükeyn haber verdi. O Süfyân b. Uyeyne'den, o İbn Cüreyc'den, o da Mücâhid'den şöyle haber verdi:

“Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.”³¹¹ ayeti nazil oldu. Yani, apaçık tahakkuk edecek bir hüküm indirdik. Bunun üzerine Peygamber (sav) Hudeybiye'de kurbanını kesti ve saçlarını tıraş etti³¹².

Bu ayet yukarıda da farklı bir olay içinde zikredilmişti. Bu fethin ne olduğu konusunda farklı görüşler serdedilmiştir. Katade, Enes'ten rivayetle Mekke'nin fethi demiştir. Mücahid Hayber'in fethi demiştir. Bir grup da Hudeybiye Barışı olduğunu söylemiştir.³¹³ Ancak bu fethin Mekke'nin fethi olduğu konusundaki görüşler ağırlıktadır. Bu da Mekke'nin fethi olması ihtimalini güçlendirmektedir.

Enes b. Malik, İbn Mesud gibi sahabeler ayetin Hudeydiye'den çıkınca nazil olduğunu söylemişlerdir. Mücahid de İbn Abbas'tan ayetin Medine'de nazil olduğunu söylemiştir. İbn Sa'd da kitabında ayetin Hudeybiye'de nazil olduğuna dair rivayete yer vermiştir.³¹⁴

4- Bize Ahmed b. Abdullah b. Yunus haber verdi; dedi ki: Bize İsrâil haber verdi. O Ebû Yahya el-Kattât'an, o da Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

“İsrâiloğullarından bir şahit de bunun benzerine (Tevrat'ta görerek) şahitlik yaptı”.³¹⁵[Dedi ki:] Bu adam, Abdullah b. Selâm'dır.³¹⁶

³⁰⁹ Taberi, c. 7, s. 404-410.

³¹⁰ Fetih 48/1.

³¹¹ Fetih 48/1.

³¹² İbn Sa'd, c. 2, s. 107.

³¹³ Begavi, c. 4, s. 222.

³¹⁴ İbn Atıyye, c. 5, s. 125.

³¹⁵ Ahkâf 46/10.

Bu ayetin işaret ettiği kişi hakkında da görüş ayrılıkları mevcuttur. Bazı alimler İsrailoğullarından olan bu kişinin Hz. Musa (as) olduğunu, şahitlik ettiği şeyin de Kur'an'ın benzeri olan Tevrat olduğunu söylemişlerdir. Delil olarak da Mesruk'tan şunu nakletmişlerdir: Mesruk ayet nazil olduğunda Mekkeli Müşriklerin; "Tevrat da Kur'an gibidir, Musa da Muhammed (sav) gibidir. Onlar iman etti, siz ise inkar ettiniz." demişlerdir.

Bir diğer görüşe göre ise burada kastedilen Abdullah b. Selam'dır. Abdullah b. Selam ehli kitaptan olup Allah Resulüne (sav) iman etmişti.³¹⁷

Rivayetlerde birini diğerinden daha sahih gösterecek bir karineye rastlamadık. Bu nedenle ayeti her iki şekilde de anlamının ayetin ruhuna aykırı olmadığı kanaatindeyiz.

5- Bize Cerîr b. Abdülhamîd ed-Dabbî, ona da Leys, Mücâhid'in, "*Azginlar: "Neden acaba, derler, dünyada kendilerini değersiz saydığımız birtakım adamları burada görmüyoruz? Aklımız sıra, onlarla alay ederdik! Yoksa gözlerimiz onlardan kaydı da onun için mi kendilerini göremiyoruz?"*³¹⁸ ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi:

Ebû Cehil [öbür dünyada] şöyle der: "Bilâl nerede? Falan nerede? Filan nerede? Biz onları dünyada iken kötülerden sayıyorduk. [Şimdi ise] onları Cehennem'de görmüyoruz. Yoksa onlar bizim görmediğimiz bir yerdeler mi? Ya da onlar Cehennemde de biz mi onların yerlerini göremiyoruz?"³¹⁹

Mücâhid'den nakledilen bir rivayete göre: "Ebu Cehil ve Velid b. Muğire; Süheyb, Ammar ve Habbab nerede? Biz dünyadayken onları kötülerden sayıyorduk." demişlerdir. Bu ayet de onlara işaret etmektedir.³²⁰ Müfessirler ayetin dünyadaki tüm asi olan kulları kapsadığını söylemişlerdir.

6- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bize Abdülhamîd b. İmrân anlattı. O Musa b. Ebû Kesîr'den, o da Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

³¹⁶ İbn Sa'd, c. 2, s. 358.

³¹⁷ Taberi, c. 22, s. 103-105.

³¹⁸ Sad 38/62-63.

³¹⁹ İbn Sa'd, c. 3, s. 264.

³²⁰ Taberi, c. 21, s. 232.

“İhtiyarlık veya şifa ümidi kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da oruç tutmaya güç yetiremeyenler üzerine fidye gerekir..,”³²¹ ayeti mevlam Kays b. es-Sâib hakkında nazil oldu. O da [Ramazan ayında] oruç tutmadı ve her gün için bir miskini yedirdi.³²²

Bazı müfessirler bu ayetin oruç tutamaya güç yetiremeyen herkes için nazil olduğu görüşünde olup bu ayetin daha sonra başka bir ayetle neshedildiğini söylemişlerdir. “Kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin. Ancak hasta veya yolcu ise tutamadığı gün sayısınca başka günlerde tutsun”³²³ ayeti nazil olunca bu ayetin sadece hasta ve yolcuları kapsadığını söylemişlerdir.³²⁴

İbn Ebi Leyla’dan gelen bir rivayete göre de bu ayet Ata hakkında nazil olmuştur. O ramazan ayında oruç tutmuyor ve fidye veriyordu. Aynı zamanda “Ben yaşlı bir insanım. Orucu dileyen tutar, dileyen fidye verir. ‘Kim bu aya erişirse onu oruçla geçirsin’ ayeti nazil olunca sadece hasta, yolcu ve benim gibi yaşlı insanlar tutamaz.” demiştir.³²⁵

Bazı müfessirler de ayetin özellikle yaşlı insanlar için nazil olduğunu söylemişlerdir. Ancak onlar da bu ayetin daha sonra neshedildiğini söylemişlerdir.

Bir başka grup da ayetin nesholunmadığını oruç tutmaya güç yetiremeyen herkesi kapsadığını söylemişlerdir. Yine bir başka grup ayetin nesholunmadığını söyleyip sadece yaşlıları kapsadığını savunmuştur.³²⁶

7- Bize Ubeydullah b. Musa ve Ahmed b. Abdullah b. Yunus haber verdi; dediler ki: Bize İsrail haber verdi. O da Ebû Yahya'dan naklen “İsrâiloğullarından bir şahit de onun benzerine şahitlik etti...”³²⁷ ayeti hakkında Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ayette şahitten kastedilen kişi, Abdullah b. Selâm'dır. Bize Ubeydullah b. Musa haber verdi; dedi ki: Bize İsrail haber verdi. O da Câbir'den naklen

³²¹ Bakara 2/184.

³²² İbn Sa‘d, c. 6, s. 99.

³²³ Bakara 2/185.

³²⁴ Taberi, c. 3, s. 418.

³²⁵ Taberi, c. 3, s. 422.

³²⁶ Taberi, c. 3, s. 423-425

³²⁷ Ahkâf, 46/10.

“İsrâiloğulları'ndan bir şahit de şahitlik etti...”³²⁸ ayeti hakkında Mücâhid, Atâ ve İkrime'nin şöyle dediklerini haber verdi. “Ayette şahitten kastedilen kişi Abdullah b. Selâm'dır.” el-Hasan b. Müslim ise “Bu ayet *Mekke'de* indi. Abdullah b. Selâm ise *Medine'de* idi.” dedi.³²⁹ Aynı ayet yukarıda da geçmişti. Muhtemelen İbn Sa'd da ayetle alakalı farklı rivayetleri belirtmek için buna tekrar yer vermiştir.

1. 2. İkrime'den Gelen Rivayetler

1- İkrime'nin, “*De ki: Ben risalet ve irşad hizmetinin karşılığında, akrabalık sevgisinden başka sizden bir şey istemiyorum*”³³⁰ âyetiyle ilgili şöyle dediğini işittim: “Resûlullah (sav) için bir doğum gerçekleştirilmemiş olan bir Kureyş kolu azdır. [Dedi ki:] “Yani eğer size getirdiğim (risalet) konusunda beni koruyamıyorsanız, beni akrabalıktan dolayı koruyunuz.”³³¹ Bu ayet de yukarıda geçmişti. Rivayetlerin çokluğundan anlaşılıyor ki Hz. Peygamber (sav) akrabalarından aralarındaki kan bağına dayanarak koruma istemiştir.

2- Bize İsmail b. İbrahim b. el-Esedî haber verdi. O da Eyyûb'tan o da İkrime'den şunu rivayet etti:

Hucurât suresinin “*Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin (sas) sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir.*”³³² ayeti nazil olunca Sabit b. Kays b. Şemmâs şöyle dedi: “Sesi, Resûlullah'ın (sas) sesinden yüksek olan ve ona karşı yüksek sesle konuşan benim. Ben Cehennem ehli bendim.” Sabit bundan sonra evinde oturup dışarı çıkmadı. Resûlullah (sas) onu göremeyince sormaya başladı. Sahabeden biri, “Ya Resûlullah! O benim komşumdur. Şayet istersen sana onun durumunu gelip bildireceğim.” deyince Resûlullah (sas) “*Tamam!*” dedi. Adam, Sabit e gidip “Resûlullah (sas) seni göremiyor ve seni soruyor.” deyince, Sabit şunu söyledi: “Şu ayet nazil oldu: *'Ey iman edenler Seslerinizi Peygamber'in (sas) sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamberi yüksek sesle bağırmayın'* Ben sesimi Resûlullah'ın sesinin üstüne

³²⁸ Ahkâf, 46/10.

³²⁹ İbn Sa'd, c. 5, s. 408.

³³⁰ Şûra 42/23.

³³¹ İbn Sa'd, c. 1, s. 6.

³³² Hucurat 49/2.

çıkartıyordum. Ona karşı yüksek sesle bağırdım. Ben Cehennem ehlindenim.” O sahâbî dönüp bu durumu Resûlullah'a (sas) bildirdi. Resûlullah (sas), “*Bilakis o Cennet ehlindedir*” dedi. *Yemâme* savaşında Müslümanlar hezimete uğrayınca Sabit şunu söyledi: “Öf şuna ve yaptıklarına! Öf şunlara ve yaptıklarına! Ey Ensâr topluluğu! Beni bırakın da günün şu sıcaklığında bir müddet namaz kılayım.” O sırada düşman tarafından, gedikte duran bir adam onu öldürdü ve ardından o adam öldürüldü.³³³

Bu rivayet bazı küçük farklarla birlikte Taberi'de de geçmektedir. Ayrıca ayetin Sabit b. Kays hakkında nazil olduğuna dair birçok rivayet vardır.³³⁴ Bu konudaki rivayetlerin çokluğu ayetin Sabit b. Kays hakkında nazil olması ihtimalini güçlendirmektedir.

3- Allah (cc) Temîmîlerin Resûlullah'ın (sav) evinin gerisinden onu yüksek sesle çağırmasından dolayı şu ayeti indirdi: “*Ey iman edenleri Seslerinizi Peygamber'in (sas) sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamberce yüksek sesle bağırmanın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir.*”³³⁵ “(Resulüm!) Sana odaların arka tarafından bağırmanın çoğu akli ermez kimselerdir.”³³⁶ Burada kastedilenler Temîmîlerdir. Sabit b. Kays da sesi gür biriydi. Bu ayetin nazil olmasından sonra Resûlullah'ın (sav) huzurunda yüksek sesle konuşmamaya başladı³³⁷

Burada İbn Sa'd rivayetinin senedini vermemiştir. Bu konudaki rivayetlerin çokluğuna dayanarak senedi zikretmemiş olabilir ya da kendi görüşünü de zikretmiş olabilir.

4- Bize Affân b. Müslim haber verdi; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı. O Dâvûd'dan, o da İkrime'den şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs “*Siz Allah'ın helak edeceği veya şiddetli bir azaba uğratacağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?*”³³⁸ ayetini okudu ve “O kavim kurtuldu mu yoksa helak mi oldu bilmiyorum?” dedi. Hadise üzerine İkrime, “Ben kavmin kurtulduğunu

³³³ İbn Sa 'd, c. 4, s. 394-395.

³³⁴ Taberi, c. 22, s. 277-279.

³³⁵ Hucurât 49/2.

³³⁶ Hucurât 49/4.

³³⁷ İbn Sa 'd, c. 4, s. 398.

³³⁸ A 'raf 7/164.

ona açıklamaya ve onu ikna etmeye devam ettim. İbn Abbâs bana [mükâfat olarak] bir elbise giydirdi.” demiştir³³⁹.

Bu rivayet aynı senetle Taberi’de de zikredilmiştir. Farkı senetle ama bu manada gelen rivayetler de vardır. Ayrıca bu kavmin kurtulduğuna dair rivayetler de mevcuttur. Bunun yanında kavmin helak olduğu görüşünü savunan alimler de vardır.³⁴⁰

5- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi. O İbn Cüreyc'den, o Ebü'z-Zübeyr'den, o da İkrime'den:

“...Kendisini peygambere hibe eden mümin kadını, diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere [helâl kıldık]...”³⁴¹ ayetinde geçen kadının Ümmü Şerîk olduğunu rivayet etti.³⁴²

Bu ayetle ilgili rivayetler de yukarıda geçmişti. Konunun akışına uygun olarak ve farklı bir kişiden rivayet edildiği için İbn Sa’d bu rivayete tekrar yer vermiştir.

1. 3. Katâde’den Gelen Rivayetler

1- Bize Muhammed b. Humejd el-Abdî haber verdi. O, Ma'mer'den, o da Allah'ın “Nihayet onu bambaşka bir varlık olarak ortaya çıkardık”³⁴³ ayetiyle ilgili olarak Katâde'den rivayet etti; dedi ki:

Bazıları “Kılların çıkmasıdır.” diyorlar. Bazıları da “Ruhun üfürülmesidir.” dediler.³⁴⁴

Ayetin baş tarafı şöyledir: “Sonra bir damla suyu kan pıhtısı haline getirdik, sonra onu bir parça et yaptık ve kemiklere de et giydirdik. Sonra da onu bambaşka bir varlık olarak ortaya çıkardık.” Bazıları bu ayetle ruhun üfürülmesinin kastedildiğini söylemiştir. Böylece ruhun üfürülmesiyle insana dönüştüğünü söylemişlerdir. İbn Abbas, Şa’bi, Mücahid ve İkrime’den gelen birtakım rivayetlere göre de burada kastedilen ruhun üfürülmesidir.

³³⁹ İbn Sa’d, c. 7, s. 295.

³⁴⁰ Taberi, c. 13, s. 187-196.

³⁴¹ Ahzâb 33/50.

³⁴² İbn Sa’d, c. 10, s. 163.

³⁴³ Müminûn 23/14.

³⁴⁴ İbn Sa’d, c. 1, s. 13.

Diğer bir görüşe göre ise doğumundan sonra insanın çocukluk döneminde dişlerinin çıkması, tüylerinin çıkması gibi canlılık alametleri olduğunu söylemişlerdir.

Bazıları da “onu bambaşka bir varlık olarak ortaya çıkardık” ifadesiyle onun gençliğe adım atmasının kastedildiğini söylemişlerdir.³⁴⁵ Tabi ki en doğrusunu bilen Allah’tır (cc).

2- Bize Abdülvehhâb b. Atâ haber verdi; dedi ki: Bize Sa‘id haber verdi. O da Katâde’den rivayet etti:

Katâde, “İndirdiğimiz açık delilleri ve hidayet yolunu gizleyenler yok mu?”³⁴⁶ ayeti Yahudileri kastediyor. Onlar, Tevrat ve İncil’de yazılı olarak gördükleri halde Muhammed’i gizlediler. Kur’ân, “İşte onlara hem Allah, hem de bütün lanet ediciler lanet eder.” diyor. [Dedi ki:] O lanet ediciler, Allah’ın melekleri ve müminlerdir.³⁴⁷

Mücahid, Katade ve Rebi’den nakledilen rivayetlere göre bu ayette kastedilenler Ehl-i Kitaptır. Onlar Hz. Muhammed’i (sav) kitaplarında bulmalarına rağmen haset ve kinlerinden ötürü bunu gizlediler.

Bazıları da özellikle Allah’ı ve emirlerini bildiği halde bunları insanlardan saklarlar. Ayetin özellikle bu insanları kastettiğini savunanlar da vardır.

Ebu Hureyre; “Eğer bu ayet olmasaydı size bir şey anlatmazdım.” demiştir.

“Lanet ediciler” in kim olduğu hakkında da farklı görüşler mevcuttur. Bazıları yeryüzündeki tüm canlıların kastedildiğini söylemiştir. Allah’ın melekleri ve müminlerin kastedildiğini söyleyenler de vardır. Katade ve Rebi b. Enes’ten gelen rivayetlere göre de burada kastedilenler melekler ve müminlerdir.

Ebu Ca’fer, bu ayette kastedilenlerin melekler ve müminler olmasının daha doğru olduğu kanaatindedir. Delil olarak da şu ayeti gösterir: “Ayetlerimizi inkar edip kafir olarak ölenlere gelince, Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onların üzerindedir”³⁴⁸

³⁴⁵ Taberi, c. 19, s. 17-18.

³⁴⁶ Bakara 2/159.

³⁴⁷ İbn Sa‘d, c. 1, s. 347

³⁴⁸ Bakara 2/161.

3- Bize Muhammed b. Humeyd Ebû Süfyân el-Abdî haber verdi. O Ma'mer'den, o da Katâde'den rivayet etti:

“*Onu Rûhu'l-Kudüs ile güçlendirdi.*”³⁴⁹ ayeti hakkında şöyle dedi: “Ruhu'l-Kudüs Cibril'dir”³⁵⁰.

Dahhak, Rebi', Süddi'den gelen bazı rivayetlere göre Ruhu'l-Kudüs Allah'ın İsa'yı da güçlendirdiği Cebrail (as) dir.

Bazı alimler de Ruhu'l-Kudüs'ün Allah'ın Hz. İsa'yı da desteklediği ruh olan İncil demişlerdir. İbn Zeyd bu konuda: “Allah İsa'yı İncille destekledi, tıpkı Kuran'ı kelamının bir ruhu kılması gibi. “*İşte sana emrimizden bir ruh (kitap) vahyettik*”.³⁵¹ ayetini de buna delil göstermişlerdir.

Diğer alimler de Hz. İsa'nın ölüleri dirilttiği ismidir demişlerdir.

Ancak tüm bu görüşler içinde en çok kabul göreni Ruhu'l-Kudüsün Cebrail (as) olduğudur. Ebu Cafer de bu görüştedir.³⁵²

1. 4. Said b. Cübeyr'den Gelen Rivayetler

1- Bize Ahmed b. Abdullah b. Yunus haber verdi; dedi ki: Bize İsrâfli haber verdi. O, Sâlim'den, o da “*De ki: Ben risalet ve irşad hizmetinin karşılığında, akrabalık sevgisinden başka sizden bir şey istemiyorum.*”³⁵³ ayetiyle ilgili olarak Sa'îd b. Cübeyr'den nakletti; dedi ki:

“Benimle aranızdaki akrabalığa riayet etmeniz...” (anlamındadır.)³⁵⁴

İbn Abbas'tan gelen birkaç rivayette Allah Resulü (sav) Kureyş kabilesinden aralarındaki akrabalık bağından dolayı koruma beklemiştir.

İkrime ise Allah Resulü'nün Kureyşin her boyuyla akrabalık ilişkisinin olduğunu, bu vesileyle onlardan bu bağdan dolayı koruma beklediğini rivayet etmiştir.³⁵⁵

³⁴⁹ Bakara 2/253.

³⁵⁰ İbn Sa 'd, c. 1, s. 182.

³⁵¹ Şura 42/52.

³⁵² Taberi, c. 2, s. 320-321.

³⁵³ Şûra 42/23.

³⁵⁴ İbn Sa 'd, c. 1, s. 6.

2- Bize Muhammed b. Abdullah el-Esedî haber verdi; dedi ki: Bize Süfyân anlattı. O el-A'meş'ten, o da Sa'îd b. Cübeyr'den, “Şüphesiz benim yeryüzüm geniştir.”³⁵⁶ ayetinin tefsiriyle ilgili olarak şöyle dedi:

“Orada günahlarla amel edildiği zaman oradan çıkın.” demektir³⁵⁷.

Said b. Cübeyr, Ata ve Mücahid (kendilerinden nakledilen rivayetlere göre) orada günahlarla amel edildiği zaman oradan çıkılması şeklinde anlamışlardır.

Bazıları da yeryüzünün rızık talep etmek için geniş olduğu şeklinde anlamışlardır.

Ancak bizce ilk görüş daha makbul görünmektedir. Çünkü ayetin devamında “*Ancak bana kulluk edin.*”³⁵⁸ ifadesi yer almaktadır.³⁵⁹ Ancak ayetin her iki şekilde de anlaşılması mümkündür.

3- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bana Halef b. Halîfe anlattı. O Ebu Hâşim er-Rümmânî'den, o da Sa'îd b. Cübeyr'den ayette geçen “Müminlerin salih olan(lar)ı”³⁶⁰ ifadesi hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

“O kişi Ömer'dir”³⁶¹

Dahhak ve Mücahid'den gelen bir rivayete göre “müminlerin salih olanları” ifadesinde kastedilenler Ebu Bekir ve Ömer'dir.

Bazıları da burada kastedilenlerin peygamberler olduğunu söylemişlerdir. Katade'den gelen bir rivayete göre de burada kastedilenler peygamberlerdir.³⁶² Sonuç itibariyle ayetten her iki anlamı da çıkarmak mümkündür.

³⁵⁵ Taberi, c. 21, s. 525-526.

³⁵⁶ Ankebût 29/56.

³⁵⁷ İbn Sa'îd, c. 8, s. 375.

³⁵⁸ Ankebut 29/56.

³⁵⁹ Taberi, c. 20, s. 56.

³⁶⁰ Tahrim 66/4.

³⁶¹ İbn Sa'îd, c. 10, s. 197.

³⁶² Taberi, c. 23, s. 486-487.

1. 5. ez-Zührî'den Gelen Rivayetler

1- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bana Üsâme b. Zeyd anlattı. O Dâvûd b. el-Husayn'dan, o da ibn Ebû Ahmed'in azatlısı Ebû Süfyân'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Urve b. ez-Zübeyr'in yanına gitmiştim. O sırada el-Velîd b. Abdülmelik'in arkadaşı olan Hübeyre'ye mektup yazıyordu. Ona gönderdiği mektupta, “Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin. *Allah onların imanlarını daha iyi bilir.*” şeklinde Mumtehine suresinin 10. ayetini soruyordu. Hübeyre ona şu cevabı göndermişti: “Şüphesiz ki Resûlullah (sas) *Hudeybiye* günü Kureyş ile velisinin izni olmaksızın gelenleri geri çevireceği hususunda musalaha yaptı. Bu şekilde gelen erkekleri geri çeviriyordu. Kadınlar hicret edince Allah onların İslâm ile imtihan edilmelerinden sonra iade edilmesini kabul etmedi. Onların İslâm'a isteyerek girdiklerini belirtti. Ona (Resûlullah a) eşlerinden alikonulmaları durumunda onlara mihrlerini geri ödemelerini ve şayet (müşrikler) böyle yaparlarsa Müslümanların da aynı karşılığı vermelerini emretti. Mümin erkeklere de “*Mehir olarak infak ettiğinizi isteyin.*”³⁶³ dedi. [Bu süre içinde Ümmü Külsûm bt. Ukbe b. Ebû Mu'ayt Resûlullah'in (sav) yanına hicret etti.]³⁶⁴ Kardeşleri [Ukbe'nin çocukları Umâre ve el-Velîd]³⁶⁵ ertesini gün sabah onun iade edilmesini talep ettiler. Resûlullah (sav) onların iade edilmesine karşı çıktı. Onlar da *Mekke'*ye dönüp durumu Kureyşe haber verdiler. Kureyş bu duruma katlandı ve kadınların iade edilmesi konusunda artık hiç kimseyi göndermediler. “*Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların [kocalarının] sarfettiklerini [mihrleri] geri verin. Mihrlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarfettiğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah bilendir, hikmet sahibidir. Eğer eşlerinizden biri, sizi bırakıp kâfirlere kaçarsa,*

³⁶³ Mumtehine 60/10

³⁶⁴ Köşeli parantez içindeki kısım İbn Hişâm'dan (III, 325) nakledilmiştir.(M)

³⁶⁵ Köşeli parantez içindeki kısım İbn Hişâm'dan (III, 325) nakledilmiştir.(M)

siz de [onlarla savaşıp] galip gelerseniz, eşleri gitmiş olanlara [ganimetten], harcadıkları kadar verin. İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.”³⁶⁶ Sizden herhangi bir erkeğin hanımı kâfirlere kaçarsa, götürdüğü mihri, kocası kâfir olup size kaçan mümin kadınların beraberinde getirdiği mihre sayın. Müminler Allah'ın bu hükmüne uydular; fakat müşrikler buna uymadılar. Biz iman etmiş olup da daha müşriklerin safına geçen herhangi bir kadın bilmiyoruz. Fakat Allah'ın hükmü bu şekilde inmiştir ve genel geçer bir hakikattir. “Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın” ayetinden maksat Ehl-i kitap dışındaki kadınlardır. Bu ayetten dolayı Ömer, Müleyke bt. Ebû Ümeyye'yi boşadı. Bu kadın Ubeydullah b. Ömer'in annesidir. Onunla Ebû Cehm b. Huzeyfe evlendi. Ömer aynı şekilde Cervel el-Huzaiyye'nin kızı Ümmü'l-Hakem bt. Ebû Süfyân b. Harb'ı da boşadı ve onunla Abdullah b. Osman es-Sekafi evlendi. Abdullah'ın ondan Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem adındaki oğlu dünyaya gelmiştir.³⁶⁷

Birçok rivayete göre Allah Resulü hicret eden kadınları; Allah ve Resulü için hicret etmeleri veya İslam'a rağbet için gelip gelmedikleri hususunda yemin ettirmek suretiyle imtihan etmiştir. Çünkü bazı kadınlar eşlerinden kızdıkları için Medine'ye hicret ediyordu. Bu şekilde hicret eden kadınları Allah Resulü (sav) geri gönderiyordu. Ancak Allah ve Resulü için hicret edenleri geri yollamıyordu.

Hz. Peygamber (sav) ile müşrikler arasında yapılan Hudeybiye Barışında Mekke'den Medine'ye gidenler geri gönderilecek, ancak Medine'den Mekke'ye gidenler, müşrikler tarafından geri verilmeyecekti. Ancak Hz. Peygamber bu kuralı mümin kadınlara mahsus olmak üzere bozmuştur.³⁶⁸

Mümin olarak gelen kadınların müşrik kocalarının kendilerine verdiği mehri de onlara yollamıştır.³⁶⁹

Ayrıca bu ayet nazil olduktan sonra mümin erkekler nikahları altındaki müşrik kadınları boşadılar. Ömer b. Hattab ve Talha b. Ubeydullah bunlardandır.³⁷⁰

³⁶⁶ Mumtehin 60/10-11

³⁶⁷ İbn Sa'd, c. 10, s. 11.

³⁶⁸ Taberi, c. 23, s. 327.

³⁶⁹ Taberi, c. 23, s. 330.

³⁷⁰ Taberi, c. 23, s. 331.

2- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bana Ma'mer b. Râşid anlattı. O da ez-Zühri'den “...Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hibe eden mümin kadım, diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere [helâl kıldık]...³⁷¹ ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Resûlullah'tan (sav) sonra bir kadının kendini bir erkeğe hibe etmesi helal değildir³⁷².

Katade şöyle demiştir: “Bir kadının mehir olmaksızın kendisini bir erkeğe hibe etmesi helal değildir. Ancak Hz. Peygamber bunun dışındadır. Bu ayetin de kendisini Allah Resulüne hibe eden Meymune bt. Haris hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.”

İbn Zeyd'den de böyle bir rivayet gelmiştir. Ancak kocası olan kadınlar bunun dışında tutulmuştur.³⁷³

1. 6. el-Hasan'dan Gelen Rivayetler

1- Bize İsmail b. İbrahim el-Esedî haber verdi. O Ebû Recâ'dan rivayet etti; dedi ki: el-Hasandan işittim; “Biz onu, Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (ayet ayet, sure sure) ayırdık ve onu peyderpey indirdik.”³⁷⁴ ayetini okudu ve dedi ki: “Allah (c), insanlar arasında konuşulacağını bildiği için Kur anı Mekke'de parça parça indiriyordu. Bize gelen habere göre, Kur'an'ın ilk nüzülü ile son nüzülü arasında on sekiz yıl vardır. Medine'ye hicret etmeden önce sekiz yıl Mekke'de kendisine Kur'ân indirildi; on yıl da Medine'de indirildi.”³⁷⁵.

İbn Abbas ve Katade'den gelen bir rivayete göre Kuran'ın indirilişi yaklaşık 20 yıl içinde olmuştur. Katade'den gelen farklı bir rivayete göre Kuran'ın nüzülü hicretten önce on yıl, sonra on yıl olmak üzere yirmi yılda olmuştur. Katade'nin el-Hasandan naklettiği rivayette ise on sekiz yılda indirildiği bildirilmiştir. Tabi ki en doğrusunu bilen Allah'tır.³⁷⁶

³⁷¹ Ahzâb 33/50.

³⁷² İbn Sa'd, c. 10, s. 218.

³⁷³ Taberi, c. 20, s. 284-287.

³⁷⁴ İsrâ 17/106.

³⁷⁵ İbn Sa'd, c. 1, s. 211.

³⁷⁶ Taberi, c. 17, s. 574-577.

2- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi. O Sa'îd b. Beşîr'den, o Katâde'den, o da el-Hasandan *“Ey Peygamber, hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına [bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman] dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur.”*³⁷⁷ ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Medine'deki cariyelerin rahatsız edilmeleri, sefihlerin onlarla karşılaşip kendilerine eziyet vermeleri şeklinde idi. Hür kimseler dışarı çıktığında, cariyeye zannedilip eziyete uğrarlardı. Bunun üzerine Allah onlara dış örtülerini üstlerine almalarını emretti³⁷⁸

İbn Abbas ve Katade'den gelen rivayetlere göre de hür kadınlar cariyeler gibi giyinirdi ve bu nedenle cariyeye zannedilip eziyete uğrarlardı. Bu ayet onlara örtüyü emretmek suretiyle hem cariyelere benzemekten hem de eziyete uğramaktan korudu.³⁷⁹

Farklı tefsir kitaplarında da buna benzeyen haberler mevcuttur.³⁸⁰

1. 7. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den Gelen Rivayetler

1- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bana Muhammed b. Mesleme anlattı. O Ömer b. Abdullah'tan, o da Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den rivayet etti:

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, *“Sadakalarınızı, kendilerini Allah yoluna adayıp yeryüzünde dolaşamayan... yoksullara veriniz.”*³⁸¹ ayetindeki yoksullardan maksadın Ehl-i Suffe olduğunu söylemiştir. Onların *Medine'de* ne evleri ne de aşiretleri vardı. Bu yüzden Allah, insanları onlara sadaka vermeye teşvik etmiştir.³⁸²

³⁷⁷ Ahzâb 33/59.

³⁷⁸ İbn Sa 'd, c. 10, s. 187.

³⁷⁹ Taberi, c. 20, s. 325.

³⁸⁰ Semerkandi, c. 3, s. 73.

³⁸¹ Bakara 2/273.

³⁸² İbn Sa 'd, c. 1, s. 233.

Bazı alimler bu ayetin fakir muhacirlerin tamamının kapsadığını söylemişlerdir. Mücahid, Ebu Cafer ve Süddi'den nakledilen rivayetlere göre de burada kastedilenler fakir muhacirlerdir.³⁸³

Diğer bir gruba göre de burada kastedilenler Ashab-ı Suffedir. Onlar dört yüz kişi civarındaydı. Kendilerini Allah yolunda itaate adayıp ticaret ve para kazanmayı bırakmışlardı.³⁸⁴ Katade'den gelen bir rivayete göre de burada kastedilenler Ehl-i Suffedir. Onlar kendilerini Allah yolunda cihad etmeye adanmışlardı. Ticaret ve kazanca ayıracak vakitleri de yoktu.³⁸⁵

2- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi. O İbn Ebû Sebre'den, o Ebû Sahr'dan, o da İbn Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Münafıklardan bir adam, Resûlullah'ın (sav) eşlerinin karşısına çıkıp onlara eziyet veriyordu. Bu durum kendisine söylendiğinde “Ben onları cariye zannediyordum.” dedi. Bunun üzerine Allah onlara cariyelerin giyinme tarzına muhalif giyinmelerini ve üstlerine örtülerini almalarını emretti. Bu konudaki ayet şu şekildedir: “Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur.”³⁸⁶ Bu ifade onların tanınmaları açısından daha iyidir anlamına gelmektedir³⁸⁷.

Muhtelif tefsir kitaplarında kadınların bir ihtiyaç için dışarı çıktıklarında cariye zannedilip rahatsız edildikleri bildirilmektedir. Böylece Allah (cc) bu ayeti indirmek suretiyle hem cariyelere benzemelerini engellemiş hem de eziyete uğramalarının önüne geçmiştir.³⁸⁸

1. 8. İbn Şihab'dan Gelen Rivayet

1- Bize Hâlid b. Mahled haber verdi; dedi ki: Bana Abdurrahman b. Abdülazîz anlattı; dedi ki: Bana İbn Şihâb anlattı; dedi ki:

Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı gün Müşrikler Resûlullah'a şunu şart koşmuşlardı: “Senin dinin üzere olsa da bizim tarafımızdan biri (sana) geldiğinde

³⁸³ Taberi, c. 5, s. 590-591.

³⁸⁴ Semerkandi, c. 1, s. 182.

³⁸⁵ Begavi, c. 1, s. 377.

³⁸⁶ Ahzab 33/59.

³⁸⁷ İbn Sa'd, c. 10, s. 187.

³⁸⁸ Semerkandi, c. 3, s. 73.

onu bize geri vereceksin, senin tarafından biri bize geldiğinde de biz onu sana geri vereceğiz.” Bundan sonra Allah Resulü, kendi dinine giren biri müşriklerin tarafından kendisine geldiğinde onu iade ediyordu. Ümmü Külsûm bt. Ukbe b. Ebû Mu'ayt muhacir olarak geldiğinde, iki kardeşi gelip onu almayı ve kendi kabilelerine geri götürmeyi istediler. Bunun üzerine Allah Tebâreke ve Teâlâ şu ayetleri indirdi: *“Ey iman edenler! Mümin kadınlar Muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü Müslüman hanımlar kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de Müslüman Hanımlara helâl olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür.”*³⁸⁹ İbn Şihâb, (harcamış oldukları şeyin) mihr olduğunu söyledi. *“Eğer eşlerinizden biri kâfirlere kaçır ve siz de onlarla çarpışıp ganimet alırsanız, eşleri gidenlere sarf ettikleri (mihr) kadarını verin.”*³⁹⁰ İbn Şihâb şöyle dedi: Bu şöyle olur: (Müşrik) Kadın Müslüman olur, Müslümanlar da onun aldığı mehri kâfirlere geri verir. Ayrıca Müslümanların, yanlarındaki kâfir kadınları boşadıklarında onların mihrlerini müşriklere geri vermeleri gerekir. Müşrikler, kâfir kadınlardan ayrılan Müslümanların o kadınlara ödedikleri herhangi bir mihrini geri vermezlerse, Müslümanlar da müşrikler tarafından gelen Müslüman kadınların mihrlerini geri vermezler.³⁹¹

Bu rivayet yukarıda da zikredilmişti. Müslümanlar, müşriklerden kaçır Müslüman olan kadınların kocalarından almış oldukları mehri geri yollamışlardı.

Mücahid'den gelen bir rivayete göre ashabın eşlerinden müşriklere giden kadınlara müşrikler, onları tutmalarına karşılık mihrlerini geri yollamışlardır. Aynı

³⁸⁹ Mümtehine 60/10.

³⁹⁰ Mümtehine 60/11.

³⁹¹ İbn Sa 'd, c. 10, s. 251.

şekilde müşriklerden gelen kadınlara da Müslümanlar aynı muameleyi göstermiştir. Bu Hz. Peygamber ve müşrikler arasındaki barışın bir gereğidir.³⁹²

1. 9. Süleyman'dan Gelen Rivayet

1- Bize Amr b. el-Heyssem haber verdi; dedi ki: Bize Şu'be haber verdi. O da el-Hakem b. İbrahim'den rivayet etti; dedi ki: Süleyman şöyle dedi:

Âdem'den ilk olarak yaratılan başıdır. O bakarken vücudu yaratılıyordu. [Dedi ki:] Ayakları ikindi vaktine kaldı. 'Ya Rabbi, gecedir; acele et gece geldi.' dedi. Allah: “*İnsan çok aceleci (tezcanlı) yaratılmıştır.*”³⁹³ dedi.³⁹⁴

Süddi'den gelen bir rivayete göre Hz. Adem'e ruh üfürüldüğünde cennet meyvelerine ulaşmak için acele etti. Allah (cc) da “İnsan aceleci yaratılmıştır.” dedi.

Bazı alimler de bu ayetten, insanın yaratılmasının aceleyle olduğunu anlamışlardır. Bu görüşü savunanlar Mücahid'den yukarıdaki rivayeti nakletmişlerdir.

Ayetten her iki anlamın anlaşılması da mümkündür. Zira Kuran'da Allah'ın yaratmasının sadece “ol” demesiyle olduğu bildirilmiştir. İnsanın da aceleci yaratıldığı ayetten anlaşılmaktadır.³⁹⁵

1. 10. Zeyd b. Vehb'den Gelen Rivayet

1- Bize Hüseyim haber verdi; dedi ki: Bize Husayn haber verdi. O Zeyd b. Vehb'den rivayet etti; (Zeyd) dedi ki:

Rebeze 'ye³⁹⁶ uğradım. Ebû Zer ile karşılaştım. Ben, 'Seni bu eve yerleştiren nedir?' dedim. O şöyle dedi: *Şam'da*, idim. Ben ve Mu'âviye, “*Altını, gümüşü yıgıp Allah yolunda harcamayanlar var ya, ...*”³⁹⁷ ayeti hakkında ihtilaf ettik. Mu'âviye,

³⁹² Taberi, c. 23, s. 334.

³⁹³ Enbiya 21/37.

³⁹⁴ Müminün 23/12.

³⁹⁵ Taberi, c. 18, s. 441-442.

³⁹⁶ *Medine*'nin doğusunda bir köy (M).

³⁹⁷ Tevbe 9/34.

'(Ayet) Ehl-i Kitap hakkında indi!' dedi. O dedi ki: Ben de, 'Hem bizim hakkımızda ve hem de onlar hakkında indi' dedim.³⁹⁸

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre bu ayet hem genel hem de özeldir. Ehl-i Kitapın tamamını kapsadığı için geneldir. Müminlerden de zekatını vermeyenleri kapsadığı için özeldir.

Bazı sahabeler de ayetin sadece ehl-i kitabı değil altın ve gümüşü yığan herkesi kapsadığını söylemişlerdir. Ayrıca yukarıdaki rivayet birden fazla farklı senetle Taberi'de de rivayet edilmiştir.³⁹⁹

1. 11. Ömer b. Abdulaziz'den Gelen Rivayet

1- Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bize İbn Ebü'z-Zinâd anlattı. O babasından, o da Ömer b. Abdülazîz'den şöyle dediğini rivayet etti:

Devlet başkanı, *“Allah'a ve Resulüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır.”*⁴⁰⁰ ayetinde belirtilen hükümlerden birini uygulama konusunda muhayyerdir.⁴⁰¹

Bu ayetin kimler hakkında nazil olduğu ihtilafıdır. Bazıları ehl-i kitap hakkında nazil olduğunu söylerken, bazıları Allah Resulüyle kendileri arasında anlaşma olan bir topluluk hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Müşriklerden bir grup hakkında nazil olduğunu söyleyenler de vardır.

Ancak ayetin sayılan fiileri işleyen herkesi kapsadığı aşıkardır.

Dahhak'tan gelen bir rivayete göre de bu ayetteki hükümlerden herhangi biri uygulanabilir. Ya öldürme ya asılma yahut da el ve ayaklar çaprazlama kesilebilir.⁴⁰²

³⁹⁸ İbn Sa'd, c. 4, s. 255.

³⁹⁹ Taberi, c. 14, s. 225-228.

⁴⁰⁰ Maide 5/33.

⁴⁰¹ İbn Sa'd, c. 7, s. 362.

⁴⁰² Tabri, c. 8, s. 360.

Hasan ve Atâ da, devlet başkanının ayetteki hükümlerden herhangi birini uygulamakta muhayyer olduğunu söylemiştir.

Ebu Hanife suçluya işlediği suça göre ceza verilmesi gerektiğini söylemiştir. Eğer bozguncu kimseyi öldürmemiş ve sadece mal çalmışsa öldürülmez, sadece el ve ayakları kesilir. Eğer mal çalmamış ama öldürmüşse öldürülür. Hem mal çalmış hem öldürmüşse hem el ve ayakları kesilir hem öldürülür. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre öldürülür ama el ve ayaklar kesilmez. Said b. Cübeyr şöyle demiştir: “Öldüren öldürülür, hem öldüren hem mal çalan el ve ayakları kesilip sonra öldürülür. İbn Abbas da bu görüştedir.⁴⁰³

1. 12. İbn Ulase'den Gelen Rivayet

1- Bîze Muhammed b. Ma'n el-Gıfârî haber verdi; dedi ki: Bana İbn Ulâse haber verdi; dedi ki:

Topluluktan biri, “Ey Müminlerin Emiri! Allah Kitab'ında şöyle buyuruyor: *“Size rızık olarak verdiğimiz güzel şeylerden yeyiniz.”*⁴⁰⁴ dedi. Ömer, “Heyhat! Orada kastedilmeyen bir görüşe gittin. Allah bu ayetle güzel kazancı murad ediyor, güzel yiyeceği değil.” dedi.⁴⁰⁵

Birçok tefsir alimi buradaki güzel şeylerden kastedilenin helal olanlar olduğunu söylemişlerdir.⁴⁰⁶ Ayet İsrailoğullarına hitaben nazil olmuş olsa da tüm inananların helal olanlardan yemesi gerektiğini bildirmektedir.

1. 13. Alkame b. Kays'dan Gelen Rivayet

1- Bize Muhammed b. Abdullah el-Esedî haber verdi; dedi ki: Bize Süfyân anlattı. O Mansûr'dan, o İbrahim'den, o da Alkame'den şöyle dediğini rivayet etti: Alkame, hanımına şöyle diyordu: “Bize o leziz ve faydalı şeylerden yedir.” Bu

⁴⁰³ Semerkandi, c. 1, s. 386.

⁴⁰⁴ Bakara 2/57.

⁴⁰⁵ İbn Sa 'd, c. 7, s382.

⁴⁰⁶ İbn Atıyye, c.1, s. 149.

sözlerle Allah Teâla'nın “Eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışlarsa onu da afiyetle yeyin.”⁴⁰⁷ sözünü tevil ediyordu⁴⁰⁸.

Ebu Cafer; “Kadınlara farz olan mehirlerini verin. Ancak onlar gönül rızasıyla size bir kısmını bağışlarsa onları yiyebilirsiniz.” demiştir. İbn Zeyd’de erkeklerin eşlerinin mehirlerini haksız yolla yemelerinin helal olmadığını söylemiştir.⁴⁰⁹

Ashab döneminde bazı kadınların da mehirlerinin bir kısmını maddi anlamda durumu iyi olmayan eşlerine bağışladıkları görülmüştür. Ayet böylelikle hem kadının hakkını hem de erkeğin hakkını korumuştur.

2- İSRAİLÎ HABERLER

2.1. Hz. Adem’in Çocuğuna İsim Vermesi

Bu konuda İbn Sa’d’ın naklettiği rivayet şöyledir:

“Gebeliği ağırlaşınca, her ikisi de Rableri Allah'a, “Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız.”⁴¹⁰ ayeti Adem ve Havva’nın Havva doğum yapmadan önceki dualarıydı. Havva, sağlıklı bir çocuk doğurunca Şeytan yanına gelerek, “Bana söz verdiğin gibi ismimi ona verdin mi?” dedi. Havva, “İsmim ne?” diye sordu. Şeytanın ismi Azâzîl’di. Şayet bu ismi söyleseydi Havva onu tanırdı. Fakat “İsmim el-Hâris’tir.” dedi. Havva da oğluna “Abdul-Hâris” ismini koydu; çocuk öldü. Allah şöyle buyuruyor: “Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de, Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda ona ortaklar koşarlar. Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir”⁴¹¹

⁴⁰⁷ Nisâ 4/4.

⁴⁰⁸ İbn Sa’d, c. 8, s. 191.

⁴⁰⁹ Taberi, c. 6, s. 381.

⁴¹⁰ A’raf 7/189.

⁴¹¹ A’raf 7/190.

Şeytan ve Havva arasında yukarıdakine benzer bir konuşma Taberi’de de geçmektedir⁴¹². Ayrıca Taberi buna benzer farklı rivayetlere de yer vermiştir: İlk olarak Semure b. Cundeb’den rivayetle şunu nakletmiştir: Havva’nın hiçbir erkek çocuğu yaşamıyordu. Havva’da eğer çocuğu yaşarsa adını Abdulhâris koyacağını adadı. Oğlu olunca da adını Abdulhâris koydu.⁴¹³ Devamında Taberi İbn Abbas’tan şunu da nakletmiştir: Hz. Adem’in çocukları olduğunda onlara Abdullah ve Ubeydullah gibi isimler veriyordu. Ancak çocukları yaşamıyordu. Bunun üzerine şeytan Adem’e gelip; “Eğer onlara başka bir isim vermezseniz ölmeye devam edecekler.” dedi. Onlar da doğan çocuklarına Abdulhâris ismini verdiler. Bunun üzerine söz konusu ayet (Araf 190) nazil oldu.⁴¹⁴

Bir grup müfessir de ayette kastedilen kişilerin Hz. Adem’in zürriyetinden kafir olanlar olduğunu söylemişlerdir. Delil olarak da el-Hasan’dan şunu rivayet etmişlerdir: “Burada kastedilen Ademoğullarından şirk koşanlardır.” Yine el-Hasan’dan gelen bir rivayete göre burada kastedilenler Yahudi ve Hristiyanlardır. Onların çocukları doğduğunda onları Yahudi veya Hristiyan yaparlar.⁴¹⁵

Ebu Cafer ayetin Adem ve Havva hakkında nazil olduğu görüşünün daha doğru olduğunu söyler. Ancak Taberi bunu kabul etmez. Adem ve Havva ile alakalı konunun son bulduğunu savunur. Ayetin Kureyş müşriklerinin puta tapmak suretiyle şirk koşmasını kastettiğini söyler.⁴¹⁶ Takip eden ayette “*Hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılan şeyleri Allah’a ortak mı koşuyorlar?*”⁴¹⁷ ayeti de puta tapan müşrikler hakkında nazil olduğuna işaret etmektedir.

Rivayeti metin yönünden ele almadan önce ravilerle ilgili bir hususa dikkat etmek gerekir. Raviler arasında İbn Abbas ve İbn Cüreyc gibi isimler göze çarpmaktadır. Bu isimler kendilerinden en çok İsraili haber nakledilen sahabeler arasında yer almaktadır.

⁴¹² Taberi, c. 13, s. 307.

⁴¹³ Taberi, c. 13, s. 309.

⁴¹⁴ Taberi, c. 13, s. 310.

⁴¹⁵ Taberi, c. 13, s. 315.

⁴¹⁶ Taberi, c. 13, s. 315.

⁴¹⁷ Araf 7/191.

Rivayeti metin yönünden ele alacak olursak Şeytanın Adem ve Havva'ya karşı takındığı tutum sinsice ve kurnazca değil, tam aksine kendisini ele verecek tarzdadır. Bu da sinsi şeytanın tavrına ters düşmektedir.

Şeytanın çocuğa verilecek isim olarak teklif ettiği Abdulharis ismi Hz. Adem'in dilinin Arapça olduğu sonucuna götürür ki bu da günümüzde ulaştığımız bilimsel verilere aykırıdır.

Bir de Şeytanın Hz. Adem'in çocuklarını öldürdüğünü iddia etmesi, Allah'ın ona verdiği vesvese verme yetkisini aşmaktadır. Zira Şeytan Allah'ın kudreti dahilinde olan işlerde tasarruf etme yetkisine sahiptir. Kullar üzerinde bir hakimiyeti yoktur. Hz. Adem ve Havva'nın bu gerçeği bilmeleri ve ona göre davranmaları gerekirdi.

Rivayette Hz. Adem ve Havva'nın Şeytanın teklifine onay verdiği anlaşılıyor. Ancak Şeytandan olduğunu kesin olarak bildikleri bir konuda böyle vesveselere aldırmamaları gerekirdi. Ayrıca Hz. Havva'nın da çocuğuna Abdulharis ismini vereceğine dair adakta bulunması da pek makul görünmemektedir. Çünkü Şeytanın bir vesvesesi ile böylesine büyük bir günah işlemesi pek mümkün görünmemektedir.

Ayrıca çocuğa verilen Abdulharis ismi sıradan bir isim değildir. Çocuğa bu ismin verilmesiyle işlenecek günahın boyutu sadece şeytanın sözünü dinlemekle sınırlı kalmayıp, Allah'a şirk koşma boyutuna varmaktadır. Çünkü "abd" kelimesi Allah'a (Abdullah) ya da Allah'ın isimlerinden birine (Adburrahman vb.) isnat edildiği zaman "yoktan varedilmiş yaratık" anlamına gelmektedir. Mesela "Abdullah" Allah tarafından yaratılmış mahluk anlamına gelir. Abdulharis ismine bu anlam perspektifinden bakıldığında şeytana yaratıcılık vasfı isnat edilmiş olup yaratma konusunda Allah'a ortak sayılmış olur. Bu durum ise Hz. Adem için pek mümkün görünmemektedir.

Abdulharis isminin manası bu kadar açık ve net iken bazı müfessirler Hz. Adem'i şirkten tebriye etmek için zorlama bir yoruma giderek şöyle derler: "Şeytan onların yanına insan kılığında geldiği için onun Şeytan olduğunu bilmiyorlardı. Dolayısıyla çocuklarının yaşamaları için dua eden bu adama saygının bir eseri olarak çocuklarına "Haris'in hizmetçisi" anlamında Abdulharis ismini vermişlerdir. Buradaki 'abd' kelimesi kul anlamında değil köle, hizmetçi anlamındadır.

Dolayısıyla Şeytana yaratıcılık vasfı isnat edilmemiştir. Ancak diğer insanlar için küçük günah sayılan fiiller peygamberler için büyük günah sayıldığından bu fiil ayette şirk olarak nitelendirilmiştir.”

Bu ifadelerin ne kadar yersiz olduğu da en başından anlaşılmaktadır. Yeryüzünde kendilerinden başka insan bulunmadığı halde ilk insanlar başka bir insanın varlığından nasıl şüphe etmez ve onun Şeytan olduğunu anlamazlar. Bir de şayet bu isimde tevhid açısından bir mahsur yoksa neden Şeytan bu isimde bu kadar ısrarcı olmuştur.⁴¹⁸

Yukarıdaki eleştiri ve tespitlerden anlaşıldığı üzere rivayet metin yönünden pek sıhhatli görünmemektedir.

Yukarıdaki rivayete birkaç lafız farkıyla Tirmizi de Sünen’inde yer vermiştir. Ancak sonrasında bu hadisin garîb bir hadis olduğunu ve merfu derecesine ulaşmadığını söylemiştir.⁴¹⁹

Söz konusu rivayet müfessirler arasında şöhret bulsa da lafız ve mana yönünden İsrailî haber olduğu aşikardır. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

2.2. Garanik Rivayeti

Garanik kelimesi Hz. Peygamberin risaletinden önce müşrikler tarafından putlarını övmek amacıyla kullanılmaktaydı. Şeytanın telkin ve müdahalesiyle ya da müşrikleri İslam’a kazandırmak amacıyla bu ifadenin Hz. Peygamber tarafından ayet diye okunduğunu kabul etmek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü bizzat Kur’an’ın beyanatına göre Şeytanın vahye muttali olması, ona bazı sözler karıştırması, Hz. Peygamberin de vahiy olanla olmayanı birbirinden ayırt edememesi mümkün değildir.

Hz. Peygamberin (sav) vahyi alıp tebliğ etmedeki masumiyeti dikkate alınırca güvenilir ravilerin mürsel olarak naklettiği garanik rivayetini kabul etmek pek mümkün olmaz. Böyle bir rivayetin kaynaklarda yer almasının nedeni, hadis kitaplarında Hz. Peygamberin Necm suresini okurken tüm müşriklerin secde ettiği

⁴¹⁸ Hikmet Akdemir, “Klasik Tefsirlerde Yer Alan Bir İsrailiyyat Örneği”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, (2003), s. 79.

⁴¹⁹ Tirmizi, c. 5, s. 118.

haberinin yer alması olabilir. Ancak müşriklerin secdesi putlarına olan saygıdan olabileceği gibi müslümanları dinlerinden çevirmek için uydurdukları bir hile de olabilir. Ahâd ve mürsel olan garanik rivayetlerine itibar edilecek olsa bile, bunların Kur'an'a aykırı olmayanları tercih edilmelidir.⁴²⁰

Sözkonusu Garanik rivayetine İbn Sa'd da eserinde yer vermiştir. Bunu da Müslümanların Habeşistandan dönüş sebebi olarak zikretmiştir. Eserindeki rivayet aşağıdaki senetle şu şekilde geçmektedir:

Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bana Yunus b. Muhammed b. Füdâi ez-Zaferî anlattı. O babasından rivayet etti; dedi ki: Bana Kesîr b. Zeyd anlattı. O da Muttalib b. Abdullah b. Hantab'dan nakletti; dediler ki:

Resûlullah (sav) kavminin kendisinden yüz çevirdiğini gördü; bir gün tek başına oturup, *“Keşke onları benden uzaklaştıracak bir şey bana nazil olmasa”* dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sasv) kavmine yaklaştı, onlar da ona yaklaştılar. Bir gün Kabe'nin etrafındaki topluluklardan birinde oturdu ve onlara Necm suresini okumaya başladı. Ta ki *“Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yi ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı?”*⁴²¹ ayetine geldiğinde Şeytan, *“Tilke'l-garânîku'l-ulâ ve inne şefâ'atehünne le-turtecâl* Bunlar yüce turnalardır; elbette onların şefaathleri umulur.” sözlerini Peygamber'in (sav) lisanına attı. Resûlullah (sav) onları söyledi. Sonra devam etti; sureyi bitirdi ve secde etti. Kureyşliler de onunla birlikte secde ettiler. el-Velîd b. el-Muğîre yaşlı bir adam olup secde edemediği için alnına toprak kaldırıp ona secde etti. Ebû Uhayha Sa'îd b. el-Âs'ın da, yaşlı olduğu için alnına toprak kaldırıp ona secde ettiği söylenir. Bazı insanlara göre toprağı alnına kaldıran sadece el-Velîd b. el-Muğîre'dir, bazılarına göre her ikisi de yapmıştır.

Kureyş, Resûlullah'ın (sav) talaffuz ettiği sözlerden memnun oldu ve *“Biz, Allah'ın dirilttiğini, öldürdüğünü, yaratıp rızıklandığı biliyorduk; ancak bu tanrılarımız onun yanında bize şefaathçi olur. Eğer sen tanrılarımıza bir pay vereceksen biz de seninle beraberiz.”* dediler. Onların bu sözleri Resûlullah'a (sav) çok ağır geldi ve evinde oturmaya başladı. Akşam olunca Cibril ona geldi. Resûlullah (sav) Necm suresini ona arz etti. Cibril, *“Sana o iki kelimeyi getirdim*

⁴²⁰ İsmail Cerrahoğlu, “Garânîk”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 13, s. 365.

⁴²¹ Necm 53/19-20.

mi?” dedi. Resûlullah (sav), “Allah’ın söylemediğini söyledim.” dedi. Bunun üzerine Allah kendisine, “Müşrikler sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnad etmen için seni, neredeyse sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi... Sonra kendin için bir yardımcı da bulamazsın.”⁴²² ayetlerini vahyetti⁴²³.

Bu rivayet Muhammed b. Ka’b el-Kurazi, Muhammed b. Kays, Ebu’l-Âliye, Said b. Cübeyr ve Abdullah b. Abbas’tan naklen bazı küçük farklarla birlikte ana hatlarıyla Taberi’de de zikredilmiştir. Ancak Taberi konu ile ilgili rivayetleri derlemiş, bu rivayetlerle ilgili bir değerlendirme yapmamıştır.⁴²⁴

Beydavi “Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁴²⁵ ayetini tefsir ederken Garanik rivayetini ele alır. Allah Resulü’nün (sav) müşriklerin iman etmesini çok istediğini ve bunun için hırs yaptığını söyler. Bu sırada Cebrail’in (as) ona Necm suresini indirdiğini rivayet eder. Lat, Uzza ve üçüncüleri olan Menat (Necm 53/19-20) ayetlerine gelince şeytanın “Onlar yüce kuğulardır ve şefaatleri umulur” cümlesini Resulullah’ın (sav) lisanına attığını söyler. Bunu duyan müşriklerin de secdeye kapandıklarını rivayet eder. Bu rivayeti naklettikten sonra bunun muhakkik alimlerce merdud olduğunu söyler. Ayrıca Şeytanın böyle bir şey ilka ettiğini kabul etmenin Kuran’a olan itimadı yok edeceğini söyleyerek bu rivayeti reddetmiştir.⁴²⁶

Nesefi de Hac 22/52 ayetini tefsir ederken Garanik rivayetini nakleder. Allah Resulü (sav), kavmini İslam’a çağırırken Necm Suresini okuyordu. Putların isimlerinin geçtiği ayete gelince sehven “Onlar yüce kuğulardır ve şefaatleri umulur” cümlesini sarf etti. Daha sonra Cebrail (as) onu uyardı. Allah Resulü (sav) de kavmine bunların şeytandan olduğunu söyledi. Ancak Nesefi bu rivayeti reddeder. Çünkü Hz. Peygamberin putları kaldırmak üzere gönderildiğini, böyle bir cümleyi bilerek ya da sehven söylemesinin mümkün olmadığını savunur.

⁴²² İsrâ 73-75.

⁴²³ İbn Sa’d, c. 1, s. 192-193.

⁴²⁴ Taberi, c. 18, s. 663-666.

⁴²⁵ Hac 22/52.

⁴²⁶ Beydavi, c. 4, s. 75.

Nesefi, şeytanın Hz. Peygambere zorla söylettirmiş olması ihtimalinden de bahseder ancak bunun da mümkün olmadığını iddia eder. Çünkü Şeytanın böyle bir şeyi yapmaya gücünün olmadığını söyler. Aynı şekilde Hz. Peygamberin gaflet anında Şeytanın böyle bir şeyi onun lisanına atmış olabileceği ihtimali üzerinde de durur. Sonrasında bu görüşü de reddeder. Çünkü Hz. Peygamberin (sav) vahiy esnasında gafil olmasının mümkün olmadığını söyler. Böyle olması durumunda Hz. Peygamberin sözlerine ve vahye itimadın kalmayacağını söyler. Oysa ki Allah “Şüphesiz ki Zikri (Kuran’ı) biz indirdik ve onun koruyucusu da biziz.”⁴²⁷ buyurmuştur.

Son olarak Nesefi bu sözlerin Şeytanın sözü olabileceğini söylemiştir. Zira Şeytanın Hz. Peygamber döneminde konuştuğuna ve sözünün işitildiğine dair rivayetlerin bulunduğunu haber verir. Uhud günü “Muhammed öldü.” demesi gibi.⁴²⁸

Görüldüğü üzere Nesefi rivayeti bütünüyle reddetmese bile şeytanın sözü olabileceğini söylemiştir. Zira Hz. Peygamberin böyle sözler sarfetmesinin getirdiği tevhid inancına ters olduğu açıktır.

Razi de tefsirinde bu rivayeti naklettikten sonra şunları söyler: “Bu rivayet tüm zahiri müfessirlerin rivayetidir. Fakat tahkik ehline göre bu batıl ve uydurma bir rivayettir.” Buna da Kuran ve sünnetten deliller ve akli deliller getirir.

*Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik.*⁴²⁹

*“Âyetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, “Ya (bize) bundan başka bir Kur’an getir veya onu değiştir” dediler. De ki: “Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım.”*⁴³⁰

⁴²⁷ Hicr 15/9.

⁴²⁸ Nesefi, Ebu’l Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Hafızüddin en-Nesefi, *Medarikü’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, 1. baskı, Beyrut, Daru’l-Kelimi’t-Tıyb, 1998, c. 2, s. 448.

⁴²⁹ Hakka, 69/44-46.

⁴³⁰ Yunus, 10/15.

Bu ayetler Hz. Peygamberin (sav) kendiliğinden bir şey rivayet etmediğini Allah'ın (cc) buna engel olduğunu göstermektedir. Eğer Garanik Kıssası kabul edilecek olursa (haşa) Allah (cc) yalan söylemiş olur ki bu imkansızdır.

Sünnetten ise şunu delil getirir. Muhammed b. İshak b. Huzeyme'ye bu kıssa hakkında sorulduğunda bu kıssanın zındıklar tarafından uydurulduğunu söylemiş bu konuda bir kitap da tasnif etmiştir. İmam Ebubekir Ahmet b. el-Hasan el-Beyhaki; "Bu kıssa nakil yönünden sabit değildir." demiş sonra da bu kıssada ismi geçen ravileri çeşitli yönlerden ta'n etmiştir.

Ayrıca sahih bir hadis kaynağı olan Buhari de Sahih'inde Hz. Peygamberin (sav) Necm suresini okuduğunu, Müslüman, müşrik, ins ve cinlerin secde ettiğini söylemiş ancak Garanik Olayına yer vermemiştir. Bu hadisi birkaç tarikle rivayet etmiş ancak hiçbirinde Garanik olayını zikretmemiştir.

Akli delillere gelince de şunları söylemiştir. Kim Hz. Peygamberin (sav) putları yücelttiğini söylerse kafir olur. Çünkü kesin olarak bilinmektedir ki Hz. Peygamberin en büyük çabası putları reddetmektir.

Ayrıca vahyin nazil olduğu o ilk dönemlerde Hz. Peygamberin (sav) müşriklerin eziyetinden emin olarak Kabe'de Kuran okuması, namaz kılması pek mümkün değildir. Ancak hiç kimsenin olmadığı zamanlarda gece vaktinde Kabe'de namaz kılabilirdi. Bu da kıssanın uydurma olduğunu gösteren delillerden biridir.

Bir de müşriklerin Hz. Peygamber'e (sav) düşmanlıkları çok büyüktü. Dolayısıyla putlarını yücelten bir tek cümle işitmekle ittifak halinde secde etmeleri pek mümkün görünmemektedir.

Razi tüm bu delillerden sonra bu kıssanın uydurma olduğunu, bu rivayeti nakleden müfessirlerin de hiçbir zaman tevatür derecesine ulaşmadığını, haberi vahid seviyesinde olduğunu söylemiştir. Haberi vahidin de mütevatir olan akli ve nakli delillere karşı duramayacağını da eklemiştir.⁴³¹

⁴³¹ Razi, c. 23, s. 237-238.

SONUÇ

İbn Sa'd'ın Tabakât'ı hem siyer-megazi ilmi açısından hem de tefsir ilmi açısından birinci dereceden kaynaklardan biridir. Eser hem Hz. Peygamber (sav) hem sahabe hem tabiin büyüklerinin Kuran tefsiri hakkındaki önemli açıklama ve yorumlarını ihtiva etmektedir. Ayrıca eser önemli ölçüde sebab-i nüzul ile ilgili bilgiler de içermektedir. Esbab-ı Nüzul konusu bir başka çalışmanın konusu olduğu için biz buna değinmedik. Ancak nüzul sebeplerinin de Kuran tefsirine katkısı ve Kuran'ı anlamadaki rolü büyüktür.

Hz. Peygamberin yaşantısını ve savaşlarını detaylı bir şekilde ele alan Tabakât, Nebevi tefsir hususunda bize ışık tutmaktadır. Zira Hz. Peygamberin tefsirdeki rolü Kuran'ın Kuranla tefsirinden sonra ilk sıradadır. Bu kitap da Hz. Peygamberin yaşantısını ilk kaynaktan bize ulaştıran güzide eserlerden biridir.

En geniş sahabe biyografilerden biri olan bu eser sahabenin Kuran ayetleri hakkındaki görüşleri konusunda da bize büyük bir bilgi sağlamaktadır. Zira vahye şahit olan ashabin da Kuran ayetleri hakkındaki görüşleri tefsir ilmi açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Eser tabiinin de Kuran görüşü hakkında bize fikir vermektedir. Tabiinin Kuran hakkındaki görüşlerinin delil olup olmayacağı tartışmalı olsa da tabiin kavillerinin tefsir ilmine katkısı yadsınamayacak kadar büyüktür.

Ayrıca eserde az da olsa İsrailî rivayetler mevcuttur ki birçok tefsir kaynağı bu rivayetlerden kurtulamamıştır. Ancak genel itibariyle eser sahih rivayetlerden oluşmaktadır. Eserdeki rivayetleri karşılaştırdığımız diğer tefsir kitapları ve sahih hadis kaynakları eserin sıhhat derecesini ortaya koymuştur.

Tüm bu bilgiler esere büyük bir ehemmiyet yüklemiştir. Böyle bir eseri okumak hem siyer hem tefsir malumatı açısından bize büyük bir fayda sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Akdemir, Hikmet, “Klasik Tefsirlerde Yer Alan Bir İsrailiyyat Örneği,”
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 5, (2003), 79-84.

Beydavi, Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi el-Beydavi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, 5 cilt, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l Arabi, 1418 h.

Buhari, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah el-Buhari, *Sahihi Buhari*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır, 1. baskı, 9 cilt, Şam: Daru Tavku'n Necat, 1422 h.

Cerrahoğlu, İsmail, “Garânik”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1990.

Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan Esirüddin el-Endelüsi, *Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, 1. baskı, 10 cilt, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1420 h.

el-Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Horasani, Ebu Bekir el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, 3. baskı, 12 cilt, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

el-Cevzi, Cemaleddin Ebu'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi, 1. baskı, 4 cilt, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1422 h.

el-Hâkim, Ebu Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeveyh b. Nuaym b. el-Hâkim ed-Dabbi et-Tahmani en-Neysaburi, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, 1. baskı, 4 cilt, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

er-Razi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et-Teymî, *Mefatihü'l Gayb*, 3. baskı, 32 cilt, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1420 h.

er-Rumi, Fehd b. Abdurrahman, *Usulü't-Tefsir ve Menahicuhu*, 4. baskı, Riyad: Mektebetü't-Tevbe, 1419 h.

es-Semerkindî, Ebu Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulum*, 3 cilt, yy. ty.

Fayda, Mustafa, "İbn Sa'd", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1990.

İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galip b. Abdurrahman b. Atıyye, *el-Muharriru'l Veciz fi Tefsiri'l-Kuran'il-Aziz*, thk. Abdusselam Abdüşşafi Muhammed, 6 cilt, Beyrut: Daru Kitabi'l-İlmiyye, ty.

İbn Hişam, Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub el-Humeyri el-Mearifi, Ebu Muhammed Cemaleddin, *Siretü'n-Nebeviyye Li İbn Hişam*, thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el-Ebyari ve Abdülhafız eş-Şelbi, 2. baskı, 2 cilt, Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halbi, 1955.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru Kurani'l-Azim*, yy. Daru Tayyibe, thk. Sami b. Muhammed Selame, ty.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Haşimî el-Basrî, *Kitabü't Tabakâti'l – Kebîr*, çev. Komisyon, ed. Prof. Dr. Adnan Demircan, M. Ali Alioğlu, 1. baskı, 11 cilt, İstanbul, Siyer Yayınları, 2014.

Maturidi, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebu Mansur Maturidi, *Tefsiru'l- Maturidi (Te'vilâtu Ehli's-Sünne)*, thk. Dr. Müceddi Baslum, 1. baskı, 10 cilt, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Müslim, Ebul Hasen Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, en-Neysaburi, *el-Müsnedü's-Sahih el-Muhtasar bi Nakli'l –Adli Ani'l-Adli İla Resulillah (sav)*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, 5 cilt, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ty.

Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Hafizüddin en-Nesefî, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, 1. baskı, 3 cilt, Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tıyb, 1998.

Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Salebi, *Keşfü'l-Beyan An Tefsiri'l-Kur'an*, 1. baskı, 10 cilt, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l Arabi, 2002.

Sa'lebi, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Abdurrahman b. Mahluf es-Salebi, *Cevahiru'l-Mehasin fi Tefsiri'l-Kur'an*, 1. baskı, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1418 h.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, 1. baskı, Kahire: Daru's-Sâbûnî, 1997.

Sem'ani, Ebu'l Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdulcebbar b. Ahmet el-Mervezi es- Sem'ani, *Tefsirü'l-Kuran*, thk. Yasir b. İbrahim, Ğanim b. Abbas b. Ğanim, 6 cilt, Riyad: Daru'l-Vatan, 1997.

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebu Bekir Celaledin, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 8 cilt, Beyrut: Daru'l-Fikr, ty.

Taberâni, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Mutir el-Lahmî eş-Şamî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, 2. baskı, 25 cilt, Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, ty.

Taberi, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galip el-Âmili Ebu Cafer, *Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 1. baskı, 24 cilt, yy. Müessesetü'r-Risale, 2000.

Tirmizi, Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. Dahhak Ebu İsa, *Sünenü't-Tirmizi*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki ve İbrahim Atve Avad, 2. baskı, 5 cilt, Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Babi el-Halbi, 1975.

Zemahşeri, Ebu'l Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşaf Ani'l-Hakaiki Ğavamidi't-Tenzil*, 3. baskı, 4 cilt, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1407 h.